

ISTORIJA
MIESTELIAI
LITERATŪRA
PAVELDAS
MUZIEJAI
DVARAI

ŽEMAIČIŲ

Regėjūonu kultūrėniu inicetīvu cėntra, Žemaitiu akademėjės, Žemaitiu akademėnė jaunima korporacėjės „Samogitia“ leidėnīs

žemė

ž e m a i t i u ž e m ė

2010 / 2 (63)

p. 14–19

p. 42–47

p. 12–13

p. 4–7

2–3 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Kelmės rajuons: dėina, apduovėnuota saulė ėr apraukta ūkās...

4–5 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Tituvienā

6–7 / Mindaugas ČIŽIŪNAS. Tytuvėnai: istorijos fragmentai

8–9 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Pagrižuvė dvara ansamblis

10 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Mairuonė

10–11 / ČIŽIŪNS Benjamins. Mairuoniu koplītėlė

12 / ČIŽIŪNS Benjamins. Liuolė

13 / ČIŽIŪNS Benjamins. Svarbesnė Liuliū miestelė ėvīkė, datas

14–15 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Kelmė

16–19 / MORTA BAUŽIENĖ. Kelmės dvaro savininkai Gruževskiai

20 / ŽELVĪS Jurgis. Laucevičė Bruonius-Vargšos

21–22 / Donatas TYTŪVA. Juozas Liaudanskis

22 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Verpena

23 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Pakievis

24–27 / Linas BUKAUSKAS. Viešpatie, leisk mums būti

28–29 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Vaiguva

30–32 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Šaukienā

33–34 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Beržienā

35–36 / Kazimieras PRUŠINSKAS. Kas tie Beržėnai?

37–38 / Jurga ŽEMAITYTĖ. Dvarininkai, dailininkai Čapskiai ir buvusi Beržėnų dvaro didybė

39 / Kelmės krašta liaudės skulptūras

40–42 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Ušnienā

42–43 / ŽELVĪTĖ Danguolė. Užvėntis

44–45 / Loreta SUNGAILIENĖ. Užvėntis: svarbiausios istorijos datos

46–47 / MUKIENĖ Danutė. Kražė

48–49 / Kražių istorijos fragmentai

50–59 / MORTA BAUŽIENĖ. Puoselėti ir naikinti Kražių sakraliniai paminklai

60–64 / Linas BUKAUSKAS. Palendriai

65–67 / MORTA BAUŽIENĖ. Kiaunorių bažnyčios architektas Henrikas Kęstutis Šilgalis (1944–2007)

68–69 / Linas BUKAUSKAS. Gyvenimas su palete ir teptuku

70 / Kelmės rajono turizmo, informacijos centrai. Įdomiausi gamtos paminklai Kelmės rajone

71–72 / Dažniausiai turistų lankomos ir rekomenduojamos aplankyti vietos Kelmės rajone

REGĖJUONU KULTŪRĖNIU INICETĪVU CĖNTRŌS.
LEIDĖNI SODARĖ, MAKETAVA
REDAKTUORĖ Mukienė Danutė.

ŽORNALA REDAKCĖNĖ TARĪBA:
Butrėms Aduoms, Daujuotitė Vėktuorėjė,
Gėrdienis Aleksėndra, Sungailienė
Loreta, Mukienė Danutė.

Žornals parėngts
igivėndėnont kultūrėni
pruojekta „ATMINTĖIS ĖR
NAUJŪ TRADICĖJU KRAŠTS“
Pruojekta rem LIETOVUOS
SPAUDUOS, RADĖJĖ ĖR
TELEVIZĖJES RIEMĖMA
FONDS.
Tiražos 1 000 egz.

ISSN 1392-2610.
Regėjūonu kultūrėniu inicetīvu cėntrŏs,
Vilniaus g. 22, LT-01119 Vilnius.
Tel./faksos (8 ~ 5) 261 9670,
El. p. zemaiciu@gmail.com.
<http://www.samogit.lt>.
Žornals prenumeruojems.
Spausdėna AB „Lietuvos ryto
spaustuvė“.

KELMĒS RAJUONS: dēina, apduovēnuota saulē ēr aptraukta ūkās...

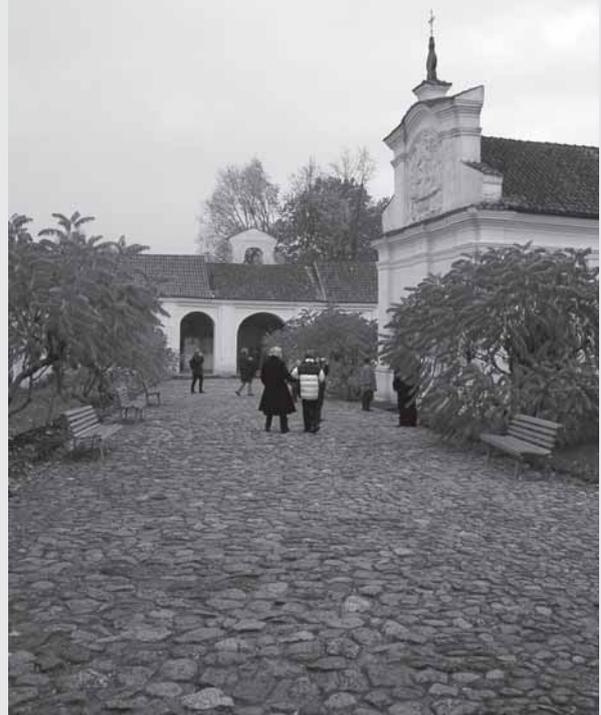
ŽELVĪTĒ DANGUOLĒ
PORTEGRAPEJĒS AUTUORĒS

Šeštadēinis. Iš Vilniaus pajodam vos prašvėtos. Lauk ne tik ēlga keliuonė, bet ēr sunki darba dēina. Mūsa tēkslos – ap-lonkītė bėnt dali žīmiausiu Kelmės rajuona vēitu, kultūras pavelda objektu, vēskou tou užfiksoutė ne tik atmintie, bet ēr portėgrapėjuos. Je šimto puocėnto tēkietomem uora puognuoziem, keliuonė torietomem atėdietė, nes pranašaujema, ka vēsuo Lietovuo lītos ēr dā so perkūnėjė. Bet... Atėdėliuotė nieka nebgalem, nes medė jau pradiejė pouštėis žalomo, dā nedielė, kėta ēr par solapuojusius medius nebsėmatīs ni bažničiu kupolā, ni kėtū pastatū vertingas arkeuoluogėnės detalės. Tā „pasėkaustuom karieta“ ēr, mažne lėnktniaudamė so viejo, so-kam link Kelmės...

Neviežis, Dubisa... Jau če pat ēr senuoji Žemaitiu suostėnė Raseinė, vuo nu anū ēr Tītuvienā, miestielis, katrou daugiausė garsėn dā XVII omžiaus pėrmuo posie ikorts bernardinu vienuolīna arkitektūrinis ansamblis, nebtuolėj. Tas vienuolīns tū patiū bernardinu, katrėms kieli i Lietova praskinė žemaitiu seniūns, LDK etmuons, grafs Chodkevīčė Juons Karuolis, 1602 metās i Kretinga pasėvadėnės Švėnta Prancėškaus Mažesniūju bruoliu observantu, katrus īprasta vadintė bernardinās, vienuolius. I Tītuvienus vienuolius atvažioutė prišnekėna dėdėkā Valaviče, katrėi tou laiko, XVII omžiaus pradiuo, šėimininkava miestelie.

Dā neprivažiasvos Tītuvienu, mašina stabtelie. Nuportėgrapėjem pėrmūsiaus Tītuvienu regėjuonėnė parka terėtuorėjuo i aki krėtusius kultūras pavelda objektus – nesenė pakelė papoušusi, meistrėškā ēšdruožta, žemaitėškā santūrė papoušta medėni krīžio ēr jau ēlga laika netuolėj anuo stuovinti baltā nodazīta, gražė i apilinkiu peizaža isėkomponavusi mūrini koplītstolpi. Dā kėi pavažiasvos dešėnie kėlė posie aki patrauk apleista, bet bovosė šėimininka kuo gera kap muziejo kažku-met pradieta rėngtė suodība. Kap išmanė, tēp ons tou suodība poušė: privėlka akmėnū, iš anū kelės skulptūras sorėktavuoję, sotvėrtindams vēina iduomiū formu akmėni so kėto bėtuona mėšėnio. Unt kėta akmėns mergātės skulptūra ožkielė. Suodība

Portėgrapėjuos (dešėnie posie nu vėršaus):Tītuvienu vienuolīna arkadėnės galerėjės ēr sėinas freska; Tītuvienu Švč. Mergelės Marijės Angelū Karalienės bažničės kėms (dešėnie – Kristaus laiptu koplīčė, priekie – vienuolīna arkadu galerėjės)

Portēgrapējuos (iš kairies): Kraži Švč. Mergelės Nekalta Prasėdiejėma bažničė ėr restaurouta Kraži kolegėjės pastata dalės. 2010 m.

toriejė kor pliestėis, jau bova besolaukonti ėr pravažioujėntiu diemėsė, bet... vėina dėina ėe nieka neblėka. Suodība greita žuoliems apejė, truoba, je dā kas ėš anuos ė bova, padėrbiejos nepraištėms „svetems“ nebovielems, vėsā ėštoštiejė ėr tik viejė par longus ėe dėina ėr nakti beūkaun. Solinka, sokėža pastatā, i katros dabar veiziedams nejostiuom anus pradedi līgintė so patėis žmuogaus givėnėmo – nelėka, kas tavi palaika, nebie i kou atsėrėmtė ėr darās tošts, i savi sosėgūžės, ligo būtomi jau niekam ė nebrėkalings.

Tuos skulptūras... Menėnio puožiūrio ne tėik jau anuos ėr vertin-

gas, bet mes anas nosėportėrapoujem, nes šėndėin esam nutarė portėgrapėjuos iomžintė ne tik tou, kas širdi linksmėn, bet ėr kas ašaras spaud, vert šauktė ėr riekte...

Išėjosė givėnėma ėr anou palėkosė žmuogaus jau nebsogroužinsi, bet... Tuo suodību vės dar pavasarės žid vuobilis ėr vės dar ėe, kap ėr mes, užsok tū keistū žmuogaus sokortū skulptūru pasėveizietė pru šali pravažioujėntis žmuonis...

Portėgrapėjuos (vėršou, iš kairies): Kristaus skulptūra Tituvienu skverė; Užvėntė parka aliejė ved i dvara pastata, katramė ĩr givėnusi rašituojė Pečkauskātė Marijė-Šatrėjės Ragana. Apatiuo: apleista suodība pri kelė i Tituvienuos ėr koplītėlė pri kelė Vaiguva-Pakievis. 2010 m.

TĪTUVIENĀ

ŽELVĪTĒ Danguolė
AUTUORĒS ER SUNGAILIENĒS Loretas portēgrapējės

Portēgrapėjuos – TĪtuviaņu Švč. Mergelės Marijės Angelū Karalienės
bažņičē ēr anuos buokštā

Onkstĭvs rĭtmetĭs... Tĭtuvieņu miestelē cēnrē kartis nu karta sošmiežou vēns kēts žmuogos. Dēdliuojē anū dalēs vēs pasok link jau dērbontēs maista krautovēs. Vēinē iš anuos išsineš maista pēlnus plasmasēņius maišus, kētē – tik alaus butelka, ba katruos išeintontēms būtom baisē sunki dēina...

Vo mes sokam link vienuolĭna arkĭtektūrēnē ansamblē, vēina ēš gražiausiu, iduomiausiu sava arkĭtektūro (statĭta XVII–XVIII omžiuo, baruoka epuohuo) ne tik Lietovuo, bet ēr vēsuo šĭaurēs Rĭtū Euruopuo.

Vertingē Tĭtuvieņu Švč. Mergelės Marijės Angelū Karalienės bažņičēs varguonā, katrus 1789 metās ĭrēngē Jansuons Mikaluojos. Anē ĭr ketoriū balsū, pedalu klavetūras netor. Valog varguonu tĭrēnie-tuojē Puovĭliuonē Giriena, Tĭtuvieņu bažņičēs varguonā ĭr patis seniausē, dēdliausē, autentēškiausē veikou varguonā Žemaitējuo.

Tik šĭou karta mūsa tuo bažņičĭuo nieks nelauk. Iš onksta nepasēskombēnuom, nesosētariem sosētēktē ēr dabā ĭ vēdo neileid – duris ēr ĭ bažņičē, ēr ĭ bovose vienuolĭna pastatus, pru katrū longus viejē, kāp ēr priš kelis metus, vēs dar tebiplaiksta plastmasēņu puopieriu drēskēnas, užrakintas. Senē čē remonta prašuos išuorēs sēina. Buokštā tēp pat jau sava spalva ĭr praradē ēr dabā tik aple mūsa vargana būti bepasakuo. Tēp kad pērms vaizds ne pats švēisiausis. Ramēn ēr optimizma soteik tik tas, kad Tĭtuvienā ĭr itrauktē ĭ piligrimu maršruta „Puopiežiaus Juona Pauliaus II-uojē kels“. Tĭtuvienūs artēmiausēs metās torietom būtē atlēktē dēdēlē darbā ēr tam planuojemas nemažas liešas. Ansamblis pradedams remontoutē ēr tēms darbams piningū jau ĭr gauta ēš Euruopas struktūrēņu fondu. Po remonta vēsos tas ansamblis torietom būtē geriau pri-taikĭts turizmou ēr tēnkintē tēkontiūju puoreikĭus.

Šēndēin tvarka tamē bovose vienuolĭna ansamblie rikĭuojema pagal sodarĭta grafika: nepataikē atvažioutē čē nustatĭtuoms valon-

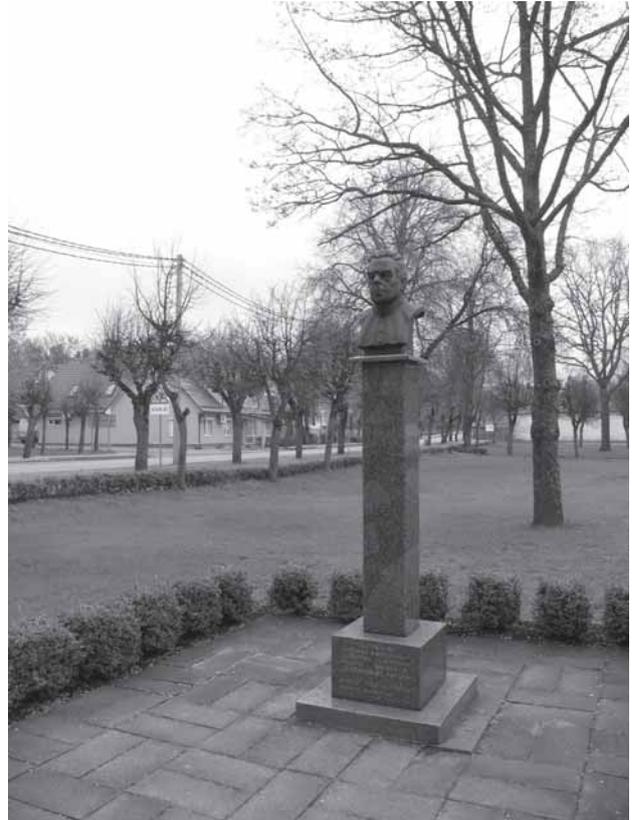
Portēgrapējuos (iš kairies) Tituvienu Švč. Mergelės Marijės Angelū Karalienės bažničės dėdiesis altuorios;

duoms, ne tik pasėmelstė bažničiuo negaliesi, bet ėr i anuos vėdėni kėima, arkadėnės galerėjės, piligrimu lonkuoma Kristaus laiptu koplīčė nepateksi. Matīt daug nuostuoliu tėi lonkītuojė čė pridara, je jau ėr šeštadėinė rīta vartā oždarītė...

Vuo aplinkou – gražiausi žaloma...

S. Riuomerienės gatvie tvėrtā stuov išpuoseliets gimnazėjės pastats. Tarp anuo ėr gatvės – pats tēp miegstamū pavasarė kvietku (tulpiu, narcizu) žīdījėms...

Tarp gimnazėjės, krautovės, bovosė vienuolīna ansablė – miestelė skvers, katramė stuov paminklos poetou ėr konėgou Mairuoniou, katros vaikīstie Tituvienūs liuob tonkė lonkītėis. Tou paminkla (išlėits uns Talinė, atėdėngts 1995 metu bėrželė 22 dėina) finansava čė onkstiau gīvenės, dabar jau i omžėnībė išėjės Kalasausks Tads. Tituvienu švėntuoriou stuov ėr anuo rūpesnio pastatīts paminklos, skėrts genuocida aukuoms atmintė, vuo gimnazėjės prieiguos – paminklos lietovėškā knīngā. T. Kalasausks bova pasė-

Paminklos Mairuoniou Tituvienu skverė. Autuorios Raškovskis Michails

rūpėnės, ka Tituviena miestelė pastatā, katrūs ėr gīvenė iškėlė tuo krašta žmuonis, būtom paženklintė memuorelėniem lėntuom.

Netuolėj vienuolīna ansablė – Dieva Muotinas ikuonas „Kazanskaja“ cerkvė.

Dā kėik pavākštīuojė pu miestielī, portēgrapējuos iomžėnė anuo cėntrė stuovinti seniūnėjės, kėtus darba dėinuoms žmuoniū tonkė lonkuomus pastatus, siedam i mašina ėr pasokam link Pagrižuvė.

Tituvienu miestelė cėntros

TYTUVĖNAI:

ISTORIJS FRAGMENTAI

PARENGĖ MINDAUGAS ČIŽIŪNAS
NUOTRAUKOS LORETOS SUNGAILIENĖS IR
DANUTĖS MUKIENĖS

Senasis Tytuvėnų pavadinimas – Tytavėnai.
1555 m. Tytuvėnuose iškilo pirmoji bažnyčia. Šalia jos pradėjo formotis miestelis, kuris rašytiniuose šaltiniuose minimas nuo 1581 metų.

Apie 1616 m. Tytuvėnuose įsteigta pirmoji parapiinė mokykla.
1633 m. pastatyta Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų

Andriejaus Valavičiaus (mirė 1614 m.) antkapis Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčioje

Tytuvėnų vienuolyno arkadų galerija

Tytuvėnų gimnazijos pastatas

Karalienės bažnyčia.

Vienuoliai Tytuvėnuose įsikūrė XVII a. pradžioje (1618 m. Tytuvėnuose buvo pradėti statyti vienuolyno pastatai).

1724 m. Augustas II Tytuvėnams suteikė teisę rengti kasmetinius turgus.

1736 m. Tytuvėnų vienuolyne pradėjo veikti noviciatas, bajorų vaikams pastatyta mokykla.

1771–1780 m. šalia Tytuvėnų bažnyčios buvo pastatytos arkadinės galerijos ir jose įrengtos Kryžiaus kelio stotys.

1863 m. Tytuvėnų vienuoliai buvo apkaltinti dalyvavę sukilime ir išstremti į Kretingos vienuolyną.

1875 m. Tytuvėnuose pastatyta Dievo Motinos ikonos „Kazanskaja“ cerkvė.

1888 m. Tytuvėnų vienuolyno pastatus varžytinėse nupirko kunigas L. Tarvydas ir juos padovanopjo Tytuvėnų parapijai.

Nuo 1917 m. spalio 1 d. Tytuvėnuose veikė pirmoji lietuviška parapijos pradedamoji mokykla.

1932 m. birželio 21 d. Tytuvėnuose buvo įkurta centrinė Žemaitijos vyriausybė.

1945 m. pradėjo veikti Tytuvėnų biblioteka.

1946 m. Tytuvėnuose įsteigta suaugusiųjų mokykla.

1949–2006 m. Tytuvėnuose veikė vidurinė mokykla.

1956 m. Tytuvėnams suteiktas miesto statusas.

1961–1965 m. svarbiausi Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės ir vienuolyno pastatai buvo restauruoti (projekto autorės – architektės Dalija Zareckienė ir Birutė Kugevičienė).

1992 m. įkurtas Tytuvėnų regioninis parkas.

2002 m. Lietuvos Respublikos prezidentas patvirtino Tytuvėnų miestelio herbą.

2004 m. Tytuvėnuose pradėti rengti tarptautiniai menų festivaliai.

2006 m. Tytuvėnų vidurinė mokykla tapo gimnazija.

2008 m. kovo 28 d. pradėjo veikti viešoji įstaiga „Tytuvėnų piligrimų centras“.

Tytuvėnų herbas

Tytuvėnų Dievo Motinos ikonos „Kazanskaja“ cerkvė

Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčios ir vienuolyno šventoriaus vartai

PAGRĪŽUVĒ DVARA ANSAMBLIS

ŽELVĪTĒ DANGUOLĒ
SUNGAILIENĒS LORETAS PORTĒGRAPĒJĒS

Vos pēnkē kēluometrā i vakarus nu Tītuvienu – Pagrīžuvīs, katrou daugiausē garsēn dvara suodība. Kalbininkā saka, ka gīvenvietēs pavadēnēms īr kēlēs nu Grīžuvuos opelē pavadēnēma.

Če, Pagrīžuvē romantēnē stīliaus rūmūs, katrēi pastatītē 1858–1859 metās pagal vietēnē arkitekta Rimgailas Fulgeta pruojekta, jau daug metu dēinas leid gīvenēma nuskriaustē, lēguotē, savī apšētarnautē negalintis, medicīnas darbuotuoju priveizamē žmuonis.

Šēndēin tam dvara ansamblīou, kāp ēr anamē gīvenontēms žmuonēms, ne pats gerīausis laiks. Pastats īslēka, bet onkstesnē anuo žavesē nebie. Keistā šaltē ēr nīkē tēi rūmā šēndēin atruoda, kāp ēr cēntrēnē parka aikštīe, anuos vēdurīe stuovinti vazē. Ne tēik daug ligo ēr rēktom, ka anēi viel spīndietom, bet dabartēnē pastata šēimininkā pīningū, katrū rēk, ka naujē atgīmtom aplīnkou rūmus esous parks ēr patīs rūmā soskombietom, netor.

Nedēdēlis tas pastats, bet specelīstus sava arkitektūro ons trauk. Puīkī rūmu priekēnē posē. Pastata kairējemē sparnē nu pat pradiū bova triaukštīs buokšts, dešēnējemē – vēina aukšta priestats. Užpaikalēnis vēina aukšta rūmu fasads bova kukliesnīs.

XVIII omžīaus pabaiguo Pagrīžuvē dvars priklausē dēdēkams Šemetuoms, īš katrū dvars perejē Pšeciševskīu šēimuos nuosavībē. XIX a. pradiuo dvara šēimininks bova Raseiniu maršalka Pšeciševskis Aduoms. Uns Pagrīžuvē valda perdavē sava sūnou Jaruonīmou, katros če, Grīžuvuos opelē dešēnējeme krontē, kor dēdēlē gražos reljefs, ēr pastatē līgi šiuol tebstuovintius rūmus. Tou laiko anēi bova vēina aukšta. Ēlgā Pšeciševskis Jaruonīms če nešēimininkava, nes už dalīvavēma 1863 metu sokēlēmē cara valdē anuo ēštrīemē i Tomska gōbernējē. Dvars tou laiko bova sekvestrouts. Laikēnā kelīs metus anamē gīvena ne sava nuoro rūmus nosēpēr-kēs rusos Hristianovičē Aleksēndra. 1878 m. dvara īspērka Riuomeris Ēžēduorios (1843–1910). XX omžīaus pradiuo bova prīstatīts ontrāsīs rūmu aukšts. Riuomerīu gēmēnē dvars priklausē līgi pat Pērmuojē pasaulēnē kara pabaiguos. Tou laiko če bova sokaupta nemažā dailīnīku Alfreda ēr Edvarda Riuomerīu sokortū šēimuos nariū portretu. Riuomerē toriejē daug vertīngu, gražiū senuovēniū baldū, sēdabrīniū, porcelīanīniū indu rinkēniū, vazīu, kēlēmu, Vīenas laīkrudīu. Garsi tās laīkās bova ēr turtinga Pagīžuvē dvara bēbliuoteka – Riuomerē bova sokauptē kelīs tūkstontīus tuomu klāsēkēnēs ēr īstūorēnēs literatūras knīngu. Par Pērmoujī pasaulīnī kara Pagrīžuvīs bova atsēdūrēs ont fronta lēnējēs, tad dvars stēprē nokēntīejē. Tumet par gaisra sodegē nemažā ēr spauduos leidēniū.

Pu Pērmuojē pasaulēnē kara rūmā bova naciūonālīzoutē ēr perdoutē tievams jezūītams. Pagrīžuvīe kurī laika veikē anū vīenuolīns, 1929 m. Pagrīžuvē dvarē bova īkorts jezūītu naujuokīns.

Sovīetmetīs stēprē pakuoregava Pgrīžuvē gīvenēma. Nu 1951 m. rūmūs veikē Respublīkēnē plautīu tuberkulīuozēnē sanatūorējē. Dabar če – neīgalīū žmuoniū pensīonats.

Vēs dar nauduojemē ēr jau grīuvīesēs vērtē Pagrīžuvē klestīejēma laīkū līudēnīnkās bovē dvara pastatā

Pagrižuvė dvara suodība 2010 m. pavasari

Pagrižuvė dvara rūmā tarpukarē Lietovuos metās, ka pastats priklausē vienuolems jezuitams

Pagrižuvīs onkstiau kuožnam atvīkosem ēr če gīvenontem širdi gluostē sava mēšrio anglēška stiliaus 35 ha dēdoma parko, katros bova suformouts 1840–1863 metās pagal tuo patēis arkitekta, katros pruojektava ēr rūmus – F. Rimgailas, pruojekta. Parks irēngts unt dvijū terasū: vēršotēnie – pri rūmu, ēr apatēnie – pri pat par dvara terētuorējē vingioujintē Blikēs opelioka. Parkē XX omžiaus pradiuo auga daug gieliū, dekuoratīviniū krūmu. Iš tuo išlēka mažā kas. Tēp ka tuo parka gruožību, ka dā ē neapsiautē vēsas upiu pakrontēs žaloma, nedēdlē bepamatīsi. Solaukiejē, sosēlējē retē augalā so savaimē augontēs medēs, krūmās ēr tik iš cēntrēnēs rūmu posēs esonti dēdliausē aikštē (parka parteris) mums ba žuo-

Pagrižuvė dvara suodības plans

diu pasakuo aple dēdinga tū rūmu praeiti, daug i tou dvara ansambli liešū investavusius dēdēkus, ēlga laika če bovusi vēina iš tuo krašta kultūras žēdēniū.

Iš iki mūsa dēinū išlėkusiū dvara pastatū svarbiausis praėjusiu dēinū liudininks – dvara rūmā. Vēsē kētē statēnē jau sonikē arba bēng sava dēinas. Bet, ka jau ēr griuviesēs pavērtē ūkēnē pastatā vēs dar daug kou gal papasakuotē – ēr aple platius bovusiu šeimninku užmuojus, ēr aple anū tortus, tū laikū statības teknuoluogējēs, aukšta darbū kuokibē.

Mairuonių Švč. Mergelės Marijos bažnyčia

MAIRUONĖ

ŽELVĪTĖ DANGUOLĖ

Pakeliu iš Pagrižuvė i Kelmė – Mairuonių gyvenvietė. Ana priklausa Lioliū seniūnijė. Pru šali tek Dubisa, katruos slienė čė, kãp ė kėtuos Žemaitėjės vėituos, sotrauk daug gamtuos milietuoju, turistu. Par Mairuonius tek Saldaus upielis, katros seniau toriejė Saldas varda. Pagal anou gyvenvietė iki 1933 metu Saudininkãs ėr bova vadėnama, vuo Mairuonių vardo pavadinta poeta, konėga Mačiulė Juona-Mairuonė (1862–1932) garbė.

Rašitėniūs šaltėniūs XVIII omžiou pradedams mėnietė Saudininku dvars, katrou 1927 m. išparceliava. Miestelie stuov 1782 metãs pastatita Švč. Mergelės Marijės bažnyčė.

Mairuoniūs 1920 m. dvarinink Marcinkus pasėrūpėna, kad kaimė būtom atėdarita privati vėina komplekta pradiuos muokikla. 1931 m. anã bova pastatits noms. 1949 m. kaimė isteigta septimmetė muokika, katra 1961 m. reorganizouta i aštonmetė. Dabar gyvenvietie veik pagrindėnė muokikla.

Mairuonė garsė kaimė esontės 1863 metu sokėlieliu kapãs. Dabar Mairuonė – tuo patėis pavadėnėma seniūnijės cėntros.

Mairuonių koplītėlė

ČIŽIŪNS BENJAMINS
PORTĖGRAPĖJĖS AUTUORIAUS

Kels Tituvienã–Kelmė šiuos vėituos nepraėlgst. Apilinkės gražės. Aple do kėluometrã nu Mairuonių, kairiuojie Dubisãs slienė posie aki pãtrauk Mairuonių koplītėlė. Anuos istuorėjė – išskėrtėnė. Koplītėlės vėdou – akmou. Žmuonės tėk, kad anamė ėr ispausta vãka pieda, lazda ėr kielis. Vietėnė pasakuo tuokė istuorėjė: daugiau kap priš 160 metu tuos apilinkies gėvena ūkinink Žilinskis. Uns rada tou akmėni ėr tuo vėituo, kor anou pamatė, sorėntė maža, 1,5 m aukštė koplītėlė, i katrou pastatė Švč. Mergelės Marijės skulptūrėlė, vo šalėp koplītėlės – ėr krīžio. Tou krīžio vīrs pastatės pu tuo, ka anou aplonkė tuoks regiejėms: bŭk tã Žilinskiou pasėruodiusi Švč. Mergelė Marijė ėr lėipusi tuo vėituo pastatitė koplītėlė. Žilinskis vėsa sava lėkusi gėvenėma rūpėnuos tou koplītėlė ėr šalėp anuos bovusiu žmuoniū vadėnamo švėnto šaltėnio. Ka Žilinskis mērė, senuosės koplītėlės vėituo Tituvienu valsčiaus Pavėngrė kaima gėventuojė Jautakė rūpesnio bova pastatita nauji, geruokã jau dėdlesnė koplītėlė, katrou tėlpa ne mažiau kap ketorė žmuonis. Uns sėrga, bova paralīzouts. Negaliosu pripauts vīrs apsėžadiejė, ka, je išgis, pastatis naujė, dėdlesnė koplītėlė. Išgėjė ėr koplītėlė pastatė. Anou pašvėntėna konėgs P. Vaškevičė. Kap ėr onkstiau tuo kuoplītėlie bova sauguoms jau mėnavuots akmou ėr Švč. Mergelės Marijės skulptūrėlė. Tuoliau bova priveizams ėr šalėp koplītėlės esous šaltėnis, katrou vondou, kãp pasakuo senėjė tuo krašta žmuonis, ėr daug kou pagidės.

XX omžiaus pradiou ta vėita bova dėdlė garsi. Pasėmelstė, Švč. Mergelės Marijės maluonių paprašitė žmuonis liuob soplauktė iš tuolėmiausiu vėituo, vuo atvažiavė liuob kelės eitė aple koplītėlė ėr melstėis. Tou laiko Saudininku dvara ėr anuo apilinkiu šėimininkė bova Chruščiuovienė Uona. Ana ūkiou ėr dvara mėškams tvarkitė somdė urieda. Maldininkã anam nepatėka. Vėina karta jiemė ons ėr vėsus maldininkus išgainiuojė. Už tuoki darba greitã bova nubausts – bėpareinonti nomėi anou tou dėina paralīzava – sotraukė i kamūli. Ėlgã gidies, bet nikuokėi daktarã nepadieje. Tumet pats paprašė, kad anou nuvežto pri tuos Mairuonių koplītėlės. Iš vėsū silu šliaužuojė, šliaužuojė aple koplītėlė, ėr pasveika. Dvarininkė Chruščiuovienė Uona bovusi dėdlė kontėna sava urieda darbo, tad, ka sožėnuojė juk uns išvažiava pri koplītėlės, pasėžadiejė, ka, je urieds pasvėks, vėituo senuosės pastatis dã dėdlesnė ėr mūrėnė koplīčė. Ka urieds pasveika, ana davė gerū rauduonū plītu, paskirė mūrėninkus, dar kelis kėtus vīrus ėr pastatė dėdėlė koplīčė, katra panaši i bažnyčė. Stuov ana ėr šėndėin. Aplinkou koplīčėlė – krīžė, katrus žmuonis pastatė atsėdikavudamė Švč. Mergelė Marijė už pagėjėma. Šaltėnielis

Mairuonių akmuo

Če tēp pat tebrīkšt, pasēsēmtē vondēns sostuo nemažā žmuoniū.

Dabar koplītēlē – pri pat plēnta Tituvienā–Kelmē, katros bova notēists sovietmetio. Planoujint darbus bova siūluoma koplītēlē vēsā noverstē, vuo kieli notēistē anuos vēituo. Valdiuos žmuonis žēnuojē tuos koplītēlēs istuorējē, tad tuokem žingsniu nesērīža ēr koplītēlē lēka stuovietē sava onkstesnie vēituo. Kelē pīlēms dabar īr pri

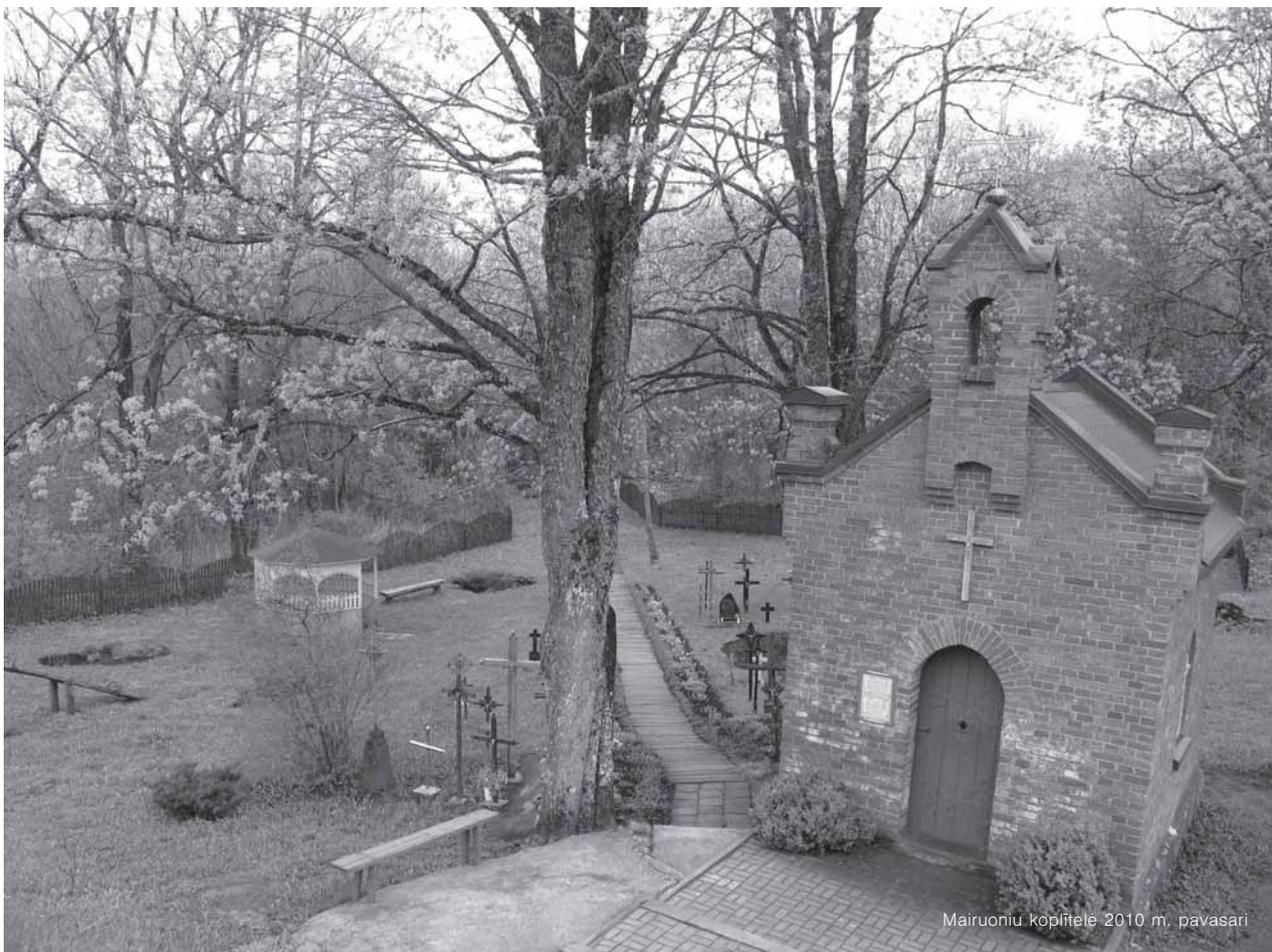
patiuos koplītēlēs. Tad, važioudams kelio, je nežēnuosi, kor koplītēlē stuov, gali anuos ēr nepamatītē.

Dabartēnie koplītēlie īr irēngts altuorios, anamē stuov Švēnčiausēs Mergelēs Marijēs skulptūra (ta skulptūrēlē koplītēlie jau īr pēnktooji – anou paduovēnuojē vienuolis Mickevīčē), vo šalēp altuoriaus – tas garsiesis akmou so vāka piedo. Čē īr bovē dar ēr do švēntē paveikslā – Švēnčiausēs Jezaus Šērdēis ēr Švēnčiausēs Mergelēs Marijēs Šērdēis. Bet... Neaplēnkē ēr tuos koplītēlēs vāgis. Šeimininkava anēi čē ne vēina karta. Išnešē ne tik tus paveikslus, bet nemažā ēr kētū vertībiu, katruos tuo koplītēlie bova.

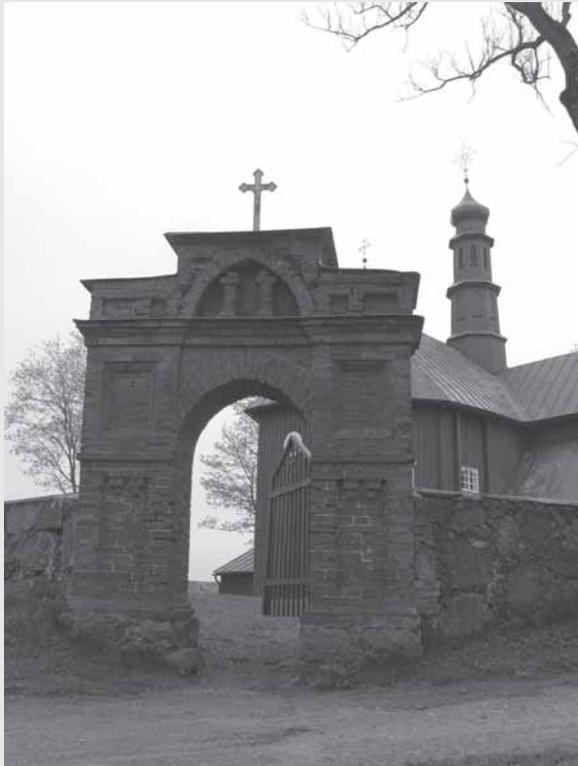
Šaltēnielis i žemēs paveršio veržas už 50 metru nu kopītēlēs. Ons patenk i specelē tam padarīta šolēnē, vo vondēns perteklios nobieg i Dubisas opē.

Koplītēlē ēr anuos aplinka gražē sotvarkīta. Tou pasērūpēna Mairuonių parapējēs klēbuons konēgs Švabīnsks Kēstutis. Dēdlies pagelbas ons solaukē iš Liuoliū seniūnējēs seniūna V. Mikalauskē, girininka A. Kaubrē, eigolē V. Stuonē, apīlinkēs ūkininku, kētū parapējēs gīventuoju. Sotvarkē, nodažē, takieli pri švēnta šaltēnē naujē irēngē, kvietku padēigē, tvuoro aptvierē.

Šēlto metu laiko, pradedont pavasario, kuožna mienēsē 13 dēina 14 valonda Mairuonių parapējēs klēbuons Mairuonių koplītēlie aukuo Švēntas Mēšēs. Čē tonkē gali sotēktē besēmeldontius žmuonis, atvikusius ne tik iš aplinkiniu kaimū, bet ēr iš Vilniaus, Kauna, Raseiniu, kētū vēituo.

Mairuonių koplītēlė 2010 m. pavasari

Liuoliū šventū apaštalu Šėmuona ęr Juda Tada baėniėės švėntuoriaus vartā

Varpėnė Liuoliū Švėntū apaštalu Šėmuona ęr Juda Tada baėniėės švėntuoriou

Liuoliū ġivėnvietė

LIUOLĖ

ČIŽIŪNS BENJAMINS
AUTUORIAUS PORTĖGRAPĖJĖS

Būtė Kelmės rajuonė ęr neuėzskotė i Liulius – skaitėk, ka vėsū svarbiausiu rajuona kultūras paminklu ęr nepamatė. Tėi Liulė – pri Raseiniu–Kelmės kelė, 23 kėluometrā i šiaurė nu Raseiniu.

Liuoliū miestelė pagrindinis akcėnts – ont kalvelės stuovintis medėnės baėniėės ansamblis, katram priklausa baėniėė, kopliėė ęr varpėnė. Knėnguo „Lietuvos medinė sakralinė architektūra“ Jankeviėienė Algė raėa, ka pagal gimininga arkitektūra Liuoliū baėniėė panaėi i Uėvėntė, Veivirėeinu, Seduos. „Klebono M. Pabrėėos, dvarininko A. Ivanoviėiaus ir parapijieėių funduotos, 1768 m. surėėtos Liolių baėnyėios (Kelmės r.) aukėštā išilginį tūrį dengia vientisas valminis stogas. Abipus jo kiek žemiau yra vienaėlaičiai šoninių navų stogeliai ir dviėslaičiai koplyėių stogai. Kryėoje kyla aukėstas aėtuonkampis. Baėnyėios pagrindinio fasado proporcijos grakėstėnės negu kitų sakralinių pastatų: priėnavio-choro iškyėos aukėstis ir plotis yra beveik vienodi, o navų dalies siena atitraukta į antrąjį planą. Įdomus ir savitas Liolių baėnyėios didysis altorius, sukurtas

dar XVIII a. pradėioje, brandaus baroko laikotarpyje. Gausūs orderio elementai, karpytinių arkų apvadais apjuostos skulptūros ir paveiks-lai išdėstyti į tris tarpėsius suskirstytoje plokėstumoje. Altoriaus virėėjų uėėbaigia skulptūrinis frontonas.

Virė priėnavio esantį chorą su vidurine nava jungia dvi staėiakampės angos, o viduryje, aukėstoje arkoje, įkomponuotas barokinis vargonų prospektas.“

Baėniėė tor vėina dėdėli ęr 4 maėus buokėstus. Švėntuoriou – varpėnė. Ana dėdlė iduomiuos arkitektūras – kėtuos tuokiuos vė-suo Lietovuo nier.

Baėniėiuo ir nemaėā vertingu XVIII–XIX omėiaus dailės kūrėniū: XVIII omėiaus paveikslos „Švė. Mergelė Marijė – krėkėėėiuonių gluobiejė“, XIX omėiaus paveikslos „Švė. Mergelės Marijės pasėruodėms Šv. Kazėmierou“. Baėniėė priklausa ęr Dorbinga Andriaus 1734 m. Karaliauėiuo nolėėts žalvarinis varps ęr dar vėns varps, katros ir nulėėts 1796 metās. Vertinga rokoko stiliaus sakėkla so paveikslo.

SVARBESNĖ LIUOLIŪ MIESTELĖ ĮMIKĖ, DATAS

ČIŽIŪNS BENJAMINS
AUTORIAUS PORTĖGRAPĖJĖS

Lioliū herbas

Lioliū miestelis isėkūrės Dratvėna (dešėniuojė Dubisės intaka) pakrontie.

Miestelė pavadėnėms, kėp pasakuo tū apilinkiu givėntuojė, ir kėlės nu pėimėnū lalavėmu.

Žėnuomūs XV omžiaus rašitėniūs šaltėniūs pradėdams mėnavuotė Lioliū dvars. Ons ir priklausės Ivanuovičė Mėkuolou, Viekvaičiu, Stanevičiu, Okolskiu gėmėniems.

Lioliū miestelis valog karaliaus Žigimanta Senuojė Minskė pasėrašita duokumėnta bova isteigts 1508 m. bėrželė 30 dėina – tamė raštė bova noruodita, ka Viekvaičė Mėkuols tor teisė aple dvara kortė miesta: „mes leidžiame jam Lioliū dvare statyti miestą ir turėti turgū, ir laikyti karčemas.“

1522 m. Lioliūs Viekvaičė Mėkuola rūpesnio ėr liešum bova pastatita pėrmuoji krėkščiuoniū katalėku bažničė.

Par Reformacėjė Lioliū bažničė bova pariemė reformatā, katrus riemė Vnučka Morkus, vuo 1929 m. rogpjūtė 8 d. Lietovuos aukštiausiesis teismos dvarininkou Okolskiou noruodė Lioliū bažničė ėr anuos tortus groužintė Lioliū katalėkam krėkščiuonims.

1768 m. Lioliūs bova pastatita medėnė baruokėnė bažničė, katra ėe tebstuov lig šioul.

1823 m. rašitėniūs šaltėniūs pėrma karta pamėnavuota Lioliū muokikla.

1897 m. Lioliūs bova 264 givėntuojė.

1908 m. Lioliūs ikorts Lietoviu katalėkiu muotrėšku draugėjės skirios, katros toriejė devuociuonalėju krautovė, vuo paskiau – arbatėnė.

1909 m. iš pagrindū soremontouta Lioliū švėntū apaštalū Sėmuona ėr Juda Tada bažničė.

1923 m. Lioliūs bova 38 suodibas, 262 givėntuojė, vuo 1940 m. – 250 givėntuojė.

Tarpukarė metās Lioliūs veikė pradiuos muokikla, pašta agentūra, vaistėnė, Šv. Vincėnta Paduvietė draugėjės senieliu prieglauda, vartuotuoju bėndruovė, pėinėnė, arbatėnė.

2009 m. rogpjūtė 19 d. Lietovuos Respublikas prezidėnts patvėrtėna Lioliū herba, katruo autuorios ir dailininks Rimkūns Rolands.

1949–1961 m. Lioliūs veikė septinmetė muokikla, 1961–1984 m. – aštonmetė, 1984–1986 m. – nepėlna vėdorėnė, 1986–1990 m. – devinmetė, nu 1990 m. rogsiejė 1 d. – pagrindėnė.

Dabar Liolė – seniūnėjės cėntros. Anūs givėn aple posė tūskontė žmuoniū.

Lioliū švėntū apaštalū Sėmuona ėr Juda Tada bažničė

Lioliū bažničės Kristaus skulptūra

„Nikštokā“ Kelmės miesta skverė. Skulptuorios Bandza Valds

KELMĖ

ŽELVĪTĒ DANGUOLĒ
SUNGAILIENĒS LORETAS PORTĒGRAPĒJĒS

Kelmės herbas

Priš ivažioujint i Kelmė saulė ligo ēr prasklaida apīlīnkēs užkļuojusiu ūkū debesis. Žmuonis šiu pavasari išsėēlgē šēlumuos, tad miests akies atgimst. Daugībē žmuoniū šormoliou torgaus posie. Vuo pri miesta tvėnkėnē ligo ē kuoks Kelmės vīru

sosėrinkėms. Ka privažioujem artiau paminkla, skėrta Kelmie gėmosem rašītuojou pruozininkou, dramaturgou Laucevīčė-Vargšou Bruoniou (skulptuorios Liaudanskis Ruoms) pamatuom, ka če ne kuoks mitings, vuo savaigalēs pri tuo vondėns telkėnē sosėrenkontiū žvejū miegieju ēr anū prieteliu sosėbūrėms. Kas meškeerė imerkēs laimėkē lauk, kas tik veizas, kāp draugā meškeeriuo, vuo dar kėtē paprastiausē ruoda trauk, sau kompanėjės ēiška, nes praejēs vakars, kuo gera, pri taurelė bova par daug ēlgs...

Kelmė – švėisos ēr gražos miests. Paskotėnēs metās ligo atjaunieję, pralinksmieję uns. Tuoki tšpūdi dar daugiau sostėprėn miesta cėntrė stuovintēs Kelmie paskotėnēs metās organizoutu akmėntašiū pleneru dalīviu sokortas ēr miestou perdoutas skulptūras.

Kelmie tēi simpuoziumā bova pradietē organizoutē rėngontėis liaudės meistra Liaudanskė Jūzapa 100 metu sokaktē. Diel kuo bova pasėrinkts akmuo? Valog menuotirininka Rimkaus Vītenė, kelmiškis Liaudanskis Jūzaps Lietovuo iruodė, ka akmuo tor siela ēr vėdėni givėnėma (J. Liaudanskė sokortas skulptūras „Mozėkontā“ pouš Kelmės miesta cėntra).

Kelmės skverelie isėkūrusius ēr jau neatskėramās miesta „gīventuojēs“ tapusius nikštokus simpuoziumūs iš akmėns sokūrė ēr miestou perdavė sovalkietis Bandza Valds.

Iš Šiauliū i Kelmie sorėngta plenera atvažiavės Martinaitis Alberts ir miestou sokūrės netuolėj nikštoku isėtaisiusi „Laimioka“, katrou kelmėškė kartās ēr „Svajuoklio“ vadėn.

Skulptūra „Knīnga“ sokūrė Vaicekauskis Juons ēr Martinaitis Dalios. V. Bandzas muokinis Muockos Lins iš Kražiū – skulptūras „Vėltės“ autuorios. Pri Kelmės mena muokiklas stuov Bimbos Kazėmiera sokorta skulptūra „Žemaitis suostė“. Cikanas Vida autuoristė priklausa skulptūra „Ontra dėina pu veselės“. Ir če akmėns skulptūru ēr daugiau. Patis kelmėškė jau kartās pasaka, ka anū miests – akmėnū skulptūru suostėnė. Gal dar ēr ne suostėnė, bet siekis ēr nuors tuokė būtė tēkrā ka sveikintėns. Iduomo ēr tas, ka vėsas tuos simpuoziumūs sokortas skulptūras ir padarītas iš lietovėška akmėns (žemaitė anus kūlės vadėn).

Gražės Kelmės miesta aikštės, skverā ēr gatvės. Muok šiu krašta žmuonės brongintė tou, kas vertinga.

Atskėruos studėjės verta Kelmės Švėnčiausės Mergelės Marijės Jiemėma i dongo bažnīčė, pri katruos aikštie stuov skulptūra „Trīs angelā“.

Portėgrapėjuos (iš kairies): „Skaitontis“ (skulptuorios Bandza Valds), „Vėltės“ (skulptuorios Muockos Lins)

Ligo kuoki golbē graži ēr Kelmēs evangelēku liuteronu bažņičē. Priš kelis dešimtis metu tou miesta dali poušē ēr naujē pastatītē rajuona kultūras nomā. Šēndēin tas pastats jau lauk ne rik rimta remonta, bet, kuo gera, ēr talēntingu arkitektu kuorekcēju.

Paskotēnēs metās dēdlē atjauniejē Kelmēs dvara rūmā, katrūs veik Kelmēs krašta muziejos.

Ne sezuona laiko savaitgalēs muziejos neveik, bet, atvažiavē čē ka ēr onkstīva pavasari, sorondam, kas gal ēr muziejaus duris atēdarītē, ēr ekspuozicējē apuodītē. Prijem muiejus savaitgalēs ēr ekskursējēs, je tik anū organizatuorē iš onksta aple atvīkēma praneš.

Tas sosētēkēms so Kelmēs muzejininkās šī karta palēka dēdēli išpūdi. Pērmiausē patraukē švara ēr tvarka senuojie dvarvietie. Ne tik pastatū vēdos iščiustīts, išblizgints, bet ēr aplinka gražē sotvarkīta. Ateiti čē ēr jautīs tēp, ligo tavēs tik ēr laukē.

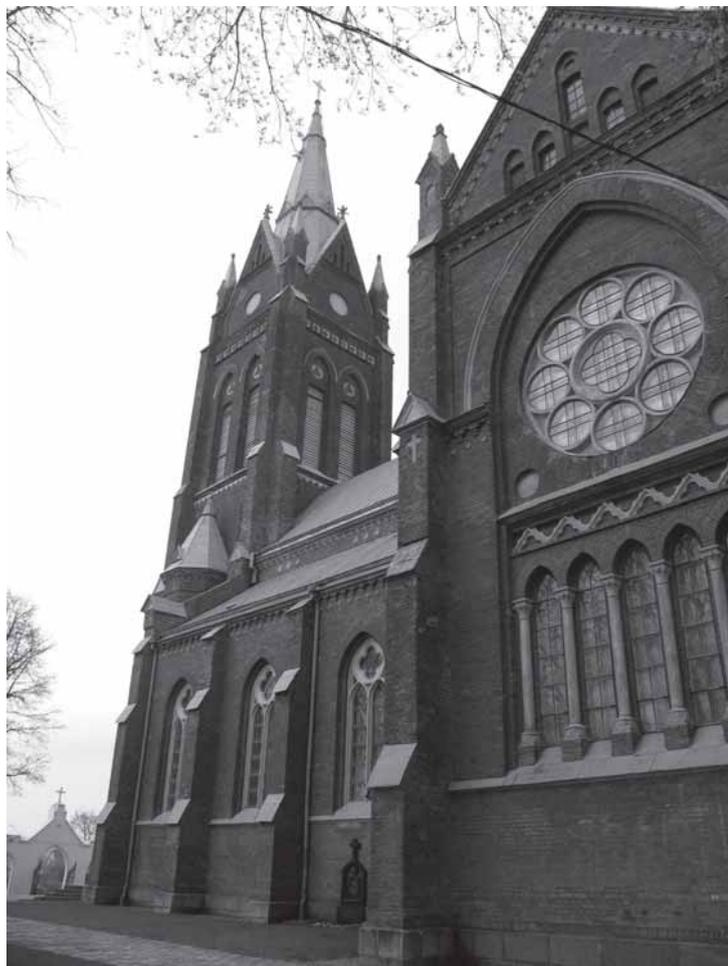
Vuo kas par tū ekspuozicēju, paruodū galībē tamē muzejou! Atruoda, ka Kelmie dērb vēsos guons muzejininku. Vo ka isēšneki so anās, pasēruoda, ka tū, katrēi ekspuozicējēs, paruodas kor, rinkinius tvarka, ont vēnuos ronkas pērštu gali soskaičioutē. Vo kor dar vēsuokēs edukacēnēs puogramas, pagarsiejosēs vasaras laiko čē vikstontēs tradicēniu amatū muokiklas! Bēngama irēngtē ekspuozicējē 1716 m. statītāmē, paskotēnēs metās iš pagrindū atnaujintāmē dvara svērnē (svērnš bova restaurouts iš liešū, katrus darbams skīrē Norvegējē).

Restaurouts seniausis Lietovuo žēnuoms svērnš stuov bovosē Kelmēs dvara suodības terētuorējuo, anamē jau veik Kelmēs krašta muziejaus etnuograpēnē ekspuozicējē

Šaliū sājungas ikūriejē, vēsuomenēs veikiejē Putvinskē-Pūtvē Vlada kaps Kelmēs kapēnīs

Kelmēs Švēnčiausēs Mergelēs Marijēs Jiemēma i dongo bažņičēs pastata fragmēnts

Priekie – Kelmēs evangelēku liuteronu bažņičē

KELMĖS DVARO SAVININKAI GRUŽEVSKIAI

MORTA BAUŽIENĖ
DANUTĖS MUKIENĖS NUOTRAUKOS

Kelmės dvaras rašytiniuose šaltiniuose pradamas minėti XV amžiuje. Tada valda priklausė Lietuvos didiesiems kunigaikščiams. Apie 1579 m. Kelmės dvaro valdą įsigijo iš Mazovijos atvykęs Povilas Gruževskis. Kelmės dvare ši didikų šeima, kuri garsėjo Lietuvos politiniame gyvenime, šeiminkavo iki 1940 metų.

Kelmės dvaro valdytojai aktyviai dalyvavo reformacijos sąjūdyje. Kaip rašo Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, Kelmėje katalikų bažnyčia buvo nuo Žemaitijos krikšto pradžios. 1424 m. Žemaitijoje būta tik 12 katalikų bažnyčių [7, 63], viena jų – Kelmėje. Prasidėjus reformacijai, Kelmės dvaro valdytojai aktyviai dalyvavo reformacijos sąjūdyje, tad nekelia nuostabos tai, kad Kelmės katalikų bažnyčioje 1596 m. įsikūrė evangelikai-reformatai. Žemaičių vyskupui Mikalojui Pacui padedant, Varnių kanauninkas Jonas Kazakevičius apskundė Jurgį Gruževskį „Raseinių sūdams, kuriuose Gruževskiui makliavojant, patraukė jį toliau į aukščiausią

Didikų Gruževskių herbas
Liubičiai. Nuotrauka iš RKIC
archyvo

sūdą Lietuvos, Vilniuj besantį. Tas, priderančiai reikalą perkratęs, 22 dienoj rugpjūčio mėnesio 1609 meto išpažino Gruževskį už kaltą, įsakė, kad bažnyčią su visais jos turtais sugražintų [...]. Gruževskis, kaipo vyras protingas, nebebardamos daugiau, bažnyčią su jos soda spėriai atidavė, o už apvalkalus, drabužius ir indus bažnyčios [...] paskiau užmokėjęs 60 kapų skatikų lietuviškų, atsikratė katalikais“ [7, 100–101]. J. Gruževskis pasirūpino, kad 1615 m. būtų pastatyta mūrinė parapijinė evangelikų reformatų bažnyčia, prie kurios veikė ir mokykla [7, 233].

Kelmėje buvo ne tik Žemaitijos reformacijos centras, bet ir reformatų bažnyčios Žemaitijoje senjoro rezidencija. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius yra aprašęs keletą Kelmėje įvykusių susidūrimų tarp katalikų ir reformatų.

1672 m. per Dievo kūno šventę į protestantų tikėjimą perėjęs buvęs katalikų kunigas su monstrencija rankoje, lydimas grupelės

Kelmės dvaro sodyba. Centre – Gruževskių dvaro rūmai, kuriuose veikia Kelmės krašto muziejus

žmonių, įėjęs į bažnyčią pamaldų metu ir tikinčiųjų akivaizdoje metęs Švč. Sakramentą žemėn sakydamas: „kam čia garbinti tą duonos gabalėlį, kuriame nė kokio nėra Dievo“ [7, 140]. Už šį išsišokimą reformatams teismo sprendimu teko sumokėti 12 000 auksinų dydžio baudą. Gauti pinigai buvo atiduoti Kelmės katalikų bažnyčios reikmėms. Jau anksčiau, 1669 m., Kelmės katalikų bažnyčia buvo gavusi dalį pinigų iš 13 000 auksinų baudos, kurią sumokėjo Šiluvos kalvinistai už susidūrimo su katalikais metu peršautą Nukryžiuotojo paveikslą [7, 136–137].

Kontrreformacijos laikais protestantų bažnyčios nyko, buvo griau-namos, deginamos. Palyginus su kitais Lietuvos aristokratais protestantais, M. Valančius Gruževskius laikė gana tolerantiškais. Tai išėję į naudą patiems protestantams. „Per protingą ponų Gruževskių su katalikais elgimos Kelmės bažnyčia (evangelikų reformatų – M. B.), kitoms seniai pragaišus, lig šiolei išliko.“ [7, 384]

Reformacijos laikotarpiu Lietuvos valstiečiai ir miestelių gyventojai privalėjo melstis tokioje bažnyčioje, kurią pripažino juos valdę dvarininkai. Sofija Gruževskienė 1610 m. buvo išleidusi bažnyčios lankymo nuostatus Kelmės dvaro valstiečiams ir miestelėnams. Jie turėjo sekmadieniais ir švenčių dienomis dalyvauti pamaldose evangelikų reformatų bažnyčioje, tuoktis, krikštyti ir laidoti pagal protestantų apeigas.

Generolas Jurgis Gruževskis (1590–1651) dalyvavo XVII a. kariuose su Švedija ir Rusija. Kai 1655 m. rusai okupavo Vilnių, o į Lenkiją įsiveržė Švedijos karalius Karolis X Gustavas, Lietuvos kariuomenė buvo per silpna apsiginti ir pasitraukė prie Kėdainių. LDK didysis etmonas ir Vilniaus vaivada Jonušas Radvila pradėjo derybas su švedų vietininku generolu M. Gardžiu (*Magnus de la Gardie*). 1655 m. spalio 20 d. Kėdainiuose pasirašyta sutartimi buvo nutraukta unija su Lenkija ir sudaryta su Švedija. Karalius Jonas Kazimieras buvo nušalintas nuo sosto, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu paskelbtas Karolis X Gustavas. Jurgio Gruževskio sūnus Jonas kartu su 1 134 kitų asmenų pasirašė Kėdainių sutartį. Tačiau M. Gardžiui sutartis buvo reikalinga tik tam, kad ramiai užimtų Lietuvos žemes. Švedai čia elgėsi kaip plėšikaujantys okupantai. Nusivylęs sąjungininkais, kurie tapo okupantais, Jonas Gruževskis įsijungė į 1656 m. balandžio sukilimą prieš švedus. Nors sukilėlių malšinti su papildomomis pajėgomis atvyko pats M. Gardis, žemaičiai okupantus iš savo žemių išvijo. Švedų įgula iki 1657 m. sausio išsilaukė tik Biržų pilyje.

Rusijos-Švedijos karo dėl Baltijos pakraščių (Šiaurės karas, 1700–1721) metu Lietuva ėjo iš rankų į rankas. Žygiuodami per Žemaitiją, švedai 1701 m. Kelmę sudegino, dvarą – taip pat. 1707 m. Kelmę dar nusiaubė ir maras.

Lietuvą prijungus prie carinės Rusijos, bajorija neteko išimtinės teisės dalyvauti krašto valdyme. Sumažėjo bajorijos politinės veiklos galimybės [5, 31]. XIX a. Lietuvos aristokratai taip pat ieškojo būdų daryti įtaką krašto politiniams procesams, susigrąžinti valstybės savarankiškumą. Kelmės savininkai Gruževskiai buvo aktyvūs 1831 m. sukilimo dalyviai, net jo organizatoriai. Julius Gruževskis, kuris tada buvo tik 22 metų amžiaus, priklausė Raseinių apskrities sukilėlių komitetui, kurį sudarė 12 narių. Nors 1831 m. kovo 17 d. Tytuvėnuose įvykusio pasitarimo metu Komitetas nusprendė sukilimą pradėti kovo 26 d., jis prasidėjo para anksčiau. Sukilimo pradžią teko paankštinti dėl įvykių Kelmės dvare. Dvari-

(Nukelta į 18 p.)

Kelmės dvaro sodybos vartai

Kelmės dvaro savininkų Gruževskių šeimos ekspozicijos fragmentas Kelmės krašto muziejuje, kuris veikia Kelmės dvaro rūmuose

Kelmės dvaro savininkų Gruževskių šeimos ekspozicijos fragmentas Kelmės krašto muziejuje

(Atkelta iš 17 p.)

ninkui J. Gruževskiui nurodžius, „apskrities matininkas K. Jautokas kovo 23 d. sukviėtė į savo namus Kelmės dvare patikimus apylinkės dvarininkus, bajorus ir miestelėnus, kuriems paskelbė Komiteto nutarimą pradėti sukilimą ir paragino ruošti ginklus. Rytojaus dieną, kai K. Jautoko namuose kelmiškiai liejo kulkas, nelauktai atvyko rotmistras Poplonskis [...]. K. Jautoko žmonės nespėjo paslėpti kulkoms lieti skirtų formų, amunicijos ir kitų kariškų daiktų [6, 134]. Bijodami, kad gali būti suimti, kelmiškiai sukilimą pradėjo anksčiau. 1831 m. kovo 25 d. rytą jie užėmė Kelmę, išvaikė oficia-

lią valdžią, paleido rekrutus ir paskelbė miestiečiams apie prasidėjusį sukilimą, pakvietė jame dalyvauti. Kitą rytą sukilėliai trimis kryptimis (nuo Dubysos, Ariogalos ir Kelmės) puolė apskrities centrą Raseinius ir juos užėmė. Iš Komiteto narių buvo sudaryta laikinoji Raseinių apskrities vadovybė, į kurią įėjo Julius ir Steponas Gruževskiai. Reguliariosios kariuomenės organizavimo pagrindais apskrityse buvo sudarytos sukilėlių karinės formuotės. J. Gruževskis savo lėšomis suformavo sukilėlių ulonų pulką, kuriame buvo 550 raitininkų. Skirtingai negu kiti sukilėlių kariniai daliniai, J. Gruževskio ulonų pulką sudarė tik savanoriai, jiems ginklai ir mundiruotė buvo nupirkta už J. Gruževskio pinigus. Pulkas turėjo 43 karabinus, 215 pistoletų, 50 kardų ir 380 iečių [6, 129]. J. Gruževskis savo valstiečiams, kad patrauktų juos į sukilimą, suteikė asmens laisvę ir atleido juos nuo visų prievolių [6, 395].

Sukilimas vyko permainingai. Gegužės pradžioje galingesės caro kariuomenės pajėgos užėmė beveik visus apskrities miestus. Sukilėliai susiskirstė į judresnes formuotes, perėjo prie partizaninio karo taktikos ir gegužės antroje pusėje – birželio pradžioje kontroliavo visą Lietuvos teritoriją. Žinoma, kad J. Gruževskio ulonų pulkas pabuvojo prie Vadžgirio (gegužės 12 d.), Veliuonos (gegužės 15 d.), Panemunės pilyje (gegužės 17 d.), Eržvilke (gegužės 19 d.), Jurbarke (gegužės 23 d.). Birželio pradžioje, kai Lenkijos kariuomenės daliniai atžygiavo į Lietuvą ir perėmė vadovavimą, sukilėlių vadovybėje prasidėjo nesutarimai. Tada rusai ėmė telkti didesnes savo kariuomenės pajėgas. Birželio 2 d. į Lietuvą buvo pasiųsti Rusijos rezervinės armijos daliniai (4 pėstininkų ir 2 kavalerijos

Kelmės dvaro savininkų Gruževskių šeimos ekspozicijos fragmentas Kelmės krašto muziejuje

korpusai [6, 287]. Situacija komplikavosi, sukilėliai ėmė patirti vieną pralaimėjimą po kito ir ėmė atsitraukti. J. Gruževskis su savo ulonų pulku liepos 12 d. dar buvo Rietave. Spalio mėnesį veiklesni sukilimo vadai, tarp jų ir J. Gruževskis, išvedė likusius gyvus karius iš Žemaitijos į Prūsijos teritoriją [6, 372].

Sukilimą numalšinus, už dalyvavimą jame dalis Kelmės dvaro žemių buvo konfiskuota (valdoje palikta tik 4 800 margų – apie 270 ha žemės).

J. Gruževskis gyveno Prancūzijoje, vėliau persikėlė į Šveicariją, kur įsteigė laikrodžių gamybos įmonę. Po 1863 m. sukilimo pralaimėjimo jis įsijungė į Šveicarijoje veikusio sukilėlių emigrantų rėmimo komiteto veiklą. Mirė 1865 m. lapkričio 3 d. Palaidotas Monmartro kapinėse.

XX a. prasidėjusios okupacijos iš pagrindų pakeitė krašto gyvenimą, taip pat ir dvaruose. Kelmės dvaro savininkas Jonas Gruževskis 1919 m. įstojo į Lenkijos armiją. Pagal nepriklausomos Lietuvos įstatymus jis neteko teisės Lietuvoje turėti nekilnojamojo turto, todėl Kelmės dvarą oficialiai valdė jo seserys Sofija ir Adolfina. Vėliau jas sovietų valdžia iš pradžių išvarė iš namų, o vėliau ištrėmė į Sibirą. J. Gruževskis žuvo pirmosiomis Antrojo pasaulinio karo dienomis.

LITERATŪRA:

1. Adomonis T., Čerbulėnas K., *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija*, Vilnius, 1987.
2. Aftanazy R., *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, 1993, t. 3.
3. „Gruževskiai“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2005, t. 7.
4. Jurginis J., Lukšaitė I., *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*, Vilnius, 1981.
5. Medišauskienė Z., „Lietuvos dvarai kaip kultūrinio gyvenimo centrai XIX amžiuje“, *Lietuvos dvarai – praeitis, dabartis ir ateitis*, Vilnius, 2001.
6. Sliesoriūnas F., *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1974.
7. Valančius M., *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 2.

Kolainių bažnyčios griuvėsiuose rasta, Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centre restauruota, šiuo metu Kelmės dvaro savininkų Gruževskių šeimos ekspozicijoje eksponuojama 1863-ųjų metų sukilimo vėliava

Didikų Gruževskių laikus menentys laiptai Kelmės dvaro rūmuose

Kelmės dvaro savininkų Gruževskių šeimos ekspozicijos fragmentas

LAUCEVIČĒ BRONIUS- VARGŠOS

PARĒNGĒ ŽELVĪS JURGIS

Rašītuos (prozēninks ēr dramaturgs) Laucevičē-Vargšos Bruonius gēme 1884 m. rogpjūtē 31 d. Kelmie. Bēngē miestē veikosē pradiuos muokīkla, vo paskiau – Lomžas gimnazijē. Iš pradiū dērba raštininko, vaistininka padiejiejo. Iš Kelmēs anuo gīvenēma kels pasoka i Šiaulius. Tēn ons gīvena 1900–1904 metās. Šiaulius isējungē i revuoliucēnē veikla ēr bova parsekiuojems. Nuoriedams išvēngtē kaliejēma, 1905 metās pasētraukē i Jungtēnēs Amerikas Valstijēs (JAV), apsigīvena Čikaguo. Ten tēp pat kurī laika dērba vaistēnie. Vēsa gīvenēma anuo traukē literatūra. Miega rašītē, tad, gīvendams JAV, isēdarbēna spaustovie, pradiejē bēndradarbiautē Filadelfėjuo leidamame suocelistų sājungas laikraštie „Kova“. No vo 1914–1915 m. pats pradiejē dērbtē redaktorio – ons īsteigē, 1914–1915 m. redagava ēr leida miesesini iliustrouta žornala „Veidrodis“. Anamē bova rašuoma aple tētra, kētuom kultūras temuom. Leidēnie daugiausē bova pruoapagujēmē miegiejēškē tētrā, anū veikla.

B. Laucevičē-Vargšos nebova bēngēs tētra muokslu, bet, gīvendams Čikaguo, dramas kūrēnius ne tik rašē, bet anus liuob ēr režisoutē, statītē. Dērba uns so sava patēis 1908 m. īsteigta „Dramatēška ratelē“ narēs, vo 1913 m. ikūrē ēr tētra miegieju trupē „Veidrožiu bendrovē“, bova anuos aktuorios ēr režisierios. Anuo pjesēs liuob statītē ēr Lietoviu dramatēšku draugēju sosēvienējēms. Tou laiko B. Laucevičē-Vargšos darē dēdēlē itaka JAV gīvenontēms, so tētro rēkalū toriejosēsms lietovems. Daugiausē žēnuomas anuo sokortas pjesēs „Paskutinē banga“ (1906), „Pērmieji žingsniai“ (1909), „Žmonēs“ (1910), „Gadynēs žaizdos“ (1913). Tuos pjesies daugiausē īr pasakojēma aple 1905–1907 m. revoliucinius ivīkuis Lietovuo.

Gīvenēmē ēr kūrībuo B. Laucevičē-Vargšou dēdliasis pavīzdīs bova rusu rašītuos Gorkis Maksīms. Ēšlēka atsēmēnēmu, iš katrū sožēnuom, ka rašītuos net M. Gorkē išvaizda liuob pamiegdiauotē. Sava kūrybo ons vēsumet stēngies rēmtē revuoliucini jodiejēma.

Mērē B. Laucevičē-Vargšos 1916 m. kovo 31 d. Čikaguo (JAV). Pu mērtēis, 1917-āsēs, bova išleistē anuo apsākīmā ēr apīsakas – „Ontros krēkšts“, vo 1962 m. – apsākīmā.

Sungailienēs Loretas portēgrapējuos – paminklos pruozininkou, dramaturgou Laucevičē Bruoniou-Vargšou Kelmie. Skulptuorios Liaudanskis Ruoms; rītmetīs Kelmie – so meškerē

Juozo Liaudansko skulptūros „Muzikantai“ Kelmės miesto skvere. Loretos Sungailienės nuotrauka

Juozas Liaudanskis

DONATAS TYTUVA

Juozas Liaudanskis gimė 1904 m. sausio 27 d. Kelmės rajono Junkiškės kaime. Jo tėvai žemės neturėjo, šeima gyveno labai vargingai, namą nuomodavosi. Juozas vaikystėje neturėjo galimybės net pradžios mokyklos baigti. Tėvas darydavo antkapinius paminklus. Juozas akmentašio amato iš jo ir iš senelio išmoko.

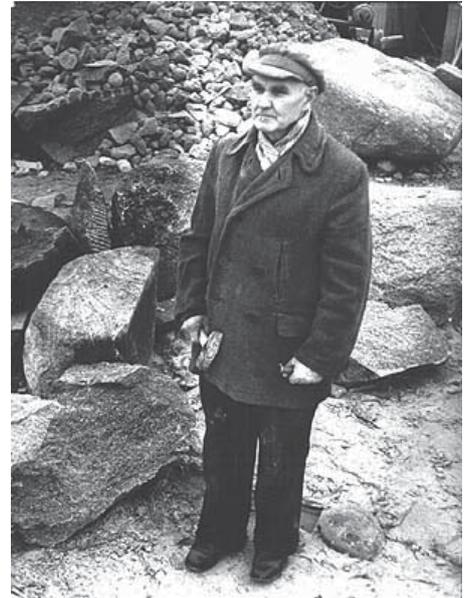
Kai sukūrė šeimą, Juozas Liaudanskis įsikūrė Kelmėje ir taip pat, kaip ir jo tėvas, pagal užsakymus darydavo antkapinius paminklus. Dirbo jis labai kūrybiškai. Žmonėms Juozo darbai patikdavo, tad užsakymų netrūkdavo. 1932 m. jis pradėjo kurti ir akmenines skulptūras, skirtas antkapiniams paminklams.

J. Liaudansko sukurtų paminklų iki šių dienų nemažai yra išlikę Kelmės, Kurtuvėnų, Laukuvos, Liolių, Stulgių, Marijampolės, Vilniaus kapinėse.

1978 m. rugsėjo 15 d. rašytoje savo biografijoje J. Liaudanskis pasakoja, kad meną jis pamėgęs dar būdamas mažas: „Kai motina eidavo bažnyčion, prašydavau, kad ir mane tenai vestų, o nuėjęs žiūrėdavau į pieštus ir iš skulptūrų dirbtus šventuosius, o parėjęs namosna, ganydamas karves, patsai juos dirbdavau iš medžio ar iš molio. Nuo mažų dienų mylėjau medžius, gėles, paukštėlius, žvėris, sielodavaus, kai koks piemuo nulauždavo medelį ar išdraskydavo paukštelio lizdelį.

Jau suaugęs į vyro amžių, atitarnavęs Lietuvos kariuomenėj, atsikėliau iš kaimo gyventi į Kelmės miestą, pradėjau dirbti kapų akmeninius paminklus. Turėdamas labai didelį norą prie meno, rasdamas kapuose kokio skulptoriaus sukurtą skulptūrą, atidžiai ją apžiūrėdavau iš visų pusių ir namuose patsai ją tuojau kurdavau. Ne iš karto pasisekdavo ją atidirbti, reikėdavo kelis kartus pakartoti, kolai tinkamai išeidavo. Kai ką sukurti iš „pasaulinių skulptūrų“ man patarė Vilniaus skulptorius Stepas Šarapovas.“

Menotyrininkas Alfredas Širmulis savo knygoje „Lietuvių liaudies memorialiniai paminklai“ (Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999 m., p. 54–63) plačiai pristato šio liaudies skulptoriaus kūrybą. Čia rašoma, kad „Juozo Liaudansko sukurti antkapiniai paminklai labai įvairūs. Dalis jų net nepanašūs vieni į kitus. Šio menininko paminklams būdinga simetrija ir atskirų paminklo dalių pusiausvyra,

Juozas Liaudanskis. Bernardo Aleknavičiaus nuotrauka

Juozas Liaudanskis. Fontano skulptūra „Skalbėja“. 1970 m., granitas. Kelmės miesto skveras

skulptūrinis dekoras, jie sumontuoti iš kelių atskirų dalių. Paminklus puošia skulptūros. Dauguma jų religinio pobūdžio, išlaikiosios liaudišką medinių skulptūrų tradiciją. Didelis dėmesys skiriamas detaliam galvos modeliavimui, ku-

(Nukelta į 22 p.)

(Atkelta iš 21 p.)

ris būdingas medinėms liaudies skulptūroms. Ankstyvesnės Juozo Liaudansko skulptūros dažytos aliejiniais, bronziniais dažais.

Juozo Liaudansko antkapiniuose paminkluose dominuoja tradicinės angelų, Kristaus ir Marijos skulptūros. Paminklai pasižymi užbaigtumu, vientisumu, puikia kompozicija.“

1965 m. J. Liaudansko kūryba susidomėjo tuometinio Valstybinio dailės instituto studentai. Bendravimais su jais ir jų dėstytojais menininką paskatino pradėti kurti ir pasaulietine tematika. Taip gimė nemažai skulptūrų taikos, socialinės neteisybės ir kitomis temomis. Tarp žymesnių jo kūrinių yra skulptūros „Knygnešys“, „Kūlimas senovėje“ (abi 1966), „Melžėja“ (1967), „Skalbėja“ (1970), „Žirgas“ (1973), „Baudžiava“, „Lietuvaitė“ (1981), nemažai antkapinių paminklų.

J. Liaudansko kūrybai paskutiniaisiais jo gyvenimo metais didelę įtaką darė profesionalioji dailė. 1966 m. jo skulptūros buvo pradėtos eksponuoti Lietuvoje ir užsienyje rengiamose liaudies meno parodose.

Mirė skulptorius 1989 metais.

Literatūra ir šaltiniai:

1. Dabulevičienė P., *Lietuvių liaudies menas: Bibliografinė rodyklė (1940–1972)*., Vilnius, 1972, p. 93.
2. Širmulis A., *Lietuvių liaudies memorialiniai paminklai*, Vilnius, 1999, p. 54–63.

J. Liaudansko sukurtas paminklas Jadvygai Šveikauskaitei (stovi prie kelio Kelmė–Tytuvėnai). 1972 m. Granitas. Nuotrauka iš Alfredo Širmulio archyvo

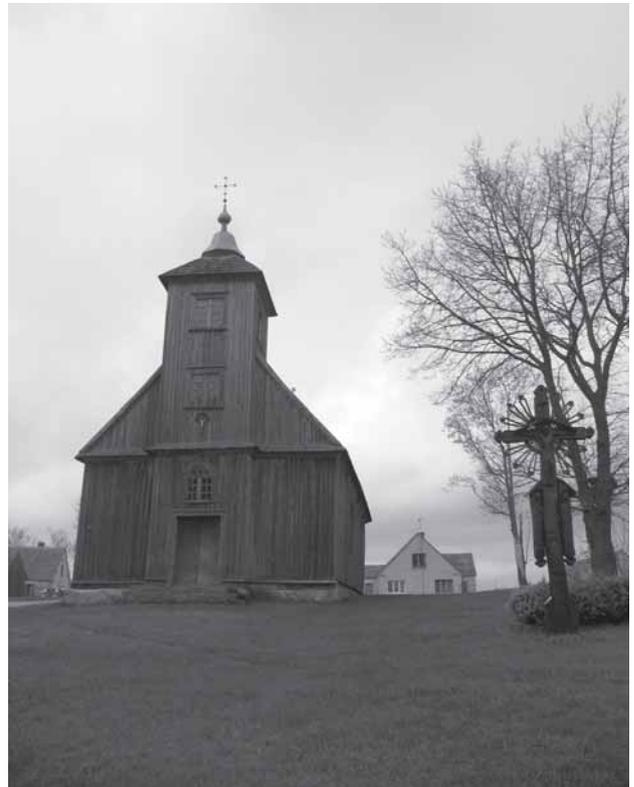
VERPENĀ

ŽELVĪTĒ DANGUOLĒ

Dā ķēik pasēdžiaugē Kelmēs miesto, anuo žmuonim, sokam rata tuoliau – link Verpenuos, gīvenvietēs, katra isēkūrusi pri kairioje Kražantēs-Vilbiena intaka Verpelē (Verpelioka). Kaims ėe nedēdēlis. Šēndēin ons jau vuos už 1,5 km nu Kelmēs, pri kelē Rīga–Karaliaučios. Pagrindinis gīvenvietēs akcēnts – medēnē, 1775 m. dēdēku Valaviċiu pastatīta Švēntuos Uonuos koplīċē, katrou žmuonis, vuo ēr specelistā, tonkē ēr bažnīċē vadēn. 1901–1908 metās, ka bova statuoma Kelmēs krēkšċiuoniu katalēku rauduonū plītu neoguotēkēnē bažnīċē, Verpenuos kuoplīċiuo liuob melstēis ēr Kelmēs miesta katalēkā.

Koplīċē īr santūriū liaudies arkitektūras formu. Plans staċekampis. Bažnīċē vēinabuokštē ēr vēinanavē. Sava formo ana panaši i Kēlmēs miesta cētrē stuovintē evangeliku liuteruonu bažnīċē.

Seniau tou gīvenvietē garsēna bovēs Verpenuos dvars. Rašītēniūs šaltēniūs aple anou žēniū galem rastē jau iš 1585 metu. 1753 m. Verpenuos dvara invēntuoriūs jau īr pamēnavuots ēr Verpenuos miestelis. Vieliau Verpenuos dvars tapa Kelmēs dvara palivarko (tēp ons īr ivardints 1829 m. Kelmēs dvara invēntuoriūs).

Verpenuos Švēntuos Uonuos bažnīċē. Sungailienēs Loretas portēgrapējē

PAKIEVIS

ŽELVĪTĒ DANGUOLĒ
SUNGAIULIENĒS LORETAS
PORTĒGRAPĒJĒS

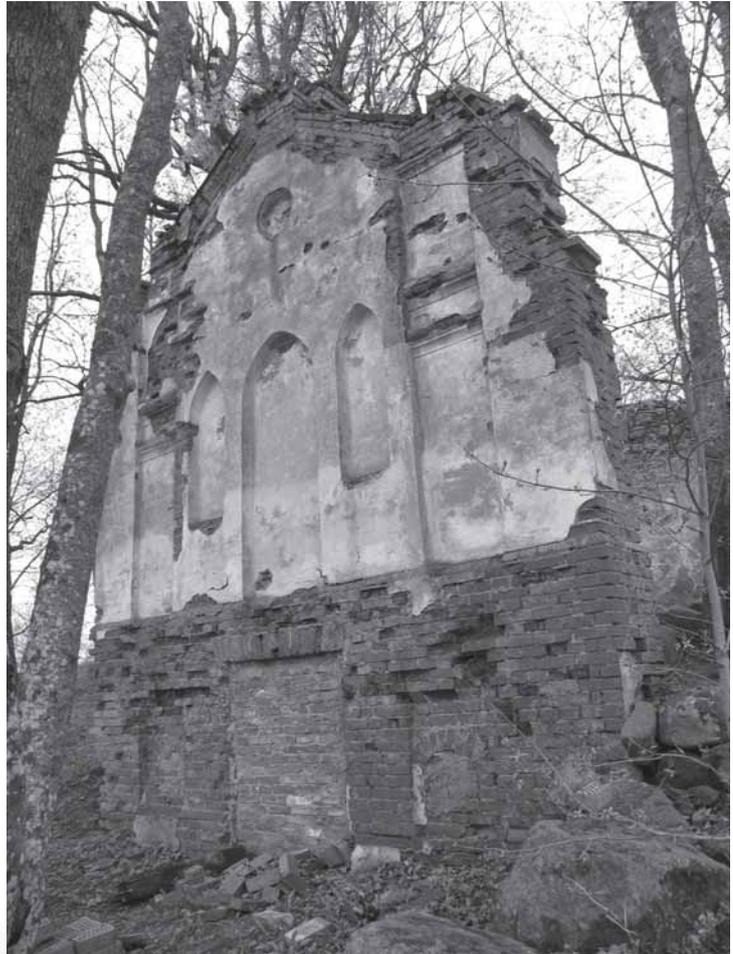
Iš Verpenuos važiuojem link Vaiguvuos. Mašinā isēsmarkavos, vēs žvalguomies, kor tas Pakievis (seniau žmuonis tou kaima ēr Pakieviem liuob vadintē). Gīvenvietēs pavadēnēms kēlēs nu šalēp esontē nedēdēlē Kievēs ežerelē. Nu če lig Vaiguvuos – aple 5 kēluometrā.

Onkstiau če īr bovēs nemažos kaims – 1923 m. gīvena net 177 žmuonis. Sovietmetio kurī laika Pakievis bova apīlinkēs cēntros.

1830 m. Pakievie Radavīčienē Teklē pastatē Švēntuos Teklēs bažnīcē, katra bova Vaiguvuos filējē. Uždarīta ana pu Ontruojē pasaulēnē kara.

XVII omžiou jau bova garsos ēr rašītēniūs šaltēniūs ne karta pamēnavuots Pakievēs dvars, aple katrou ženiū rondam ēr 1685 m. Beržienū valsčiaus aktūs. Tou dvara vēs atsēmēnam ēr diel tuo, ka če 1813 m. gēmē garsos rašītuos, etnuoluogs, lituanistēnē sājūdē dalīvis Jocevičē Liodvēks Aduoms. Ons ēr sava darbus tonkē liuob pasērašītē slapīvardio so sava gimtuojē kaima pavadēnēmo – Liudwik z Pokiewia. Iš tuo dvara nedaug kas īr lēkē, bet kieli i anou rondam. Rada kieli če ēr kētē žmuonis. Atrada ēr sosēprata, ka rēk dvara ontram gīvenēmou atkeltē. Matīdams, kāp če darbā vikst, pradēdi tēkietē, ka gal atgimtē ē vēsos kaims.

1874 m. Pakievie mērē konēgs, poets, lietovēškas religēnēs literatūras rēngies Rimavičē Karuolis Bruno.

Vēršou – Pakievē sakralēnē ansablē (koplīcēs-mauzuoliejaus) griuviesē – praejose laika liudininkā; apatiuo – Pakievē apīlinkēs onkstīva pavasari

Uns bova gēmēs 1801 metās. Solaukēs dvēdešim ketoriū, istuojē i karmelitu vienuolīna. 1839–1865 m. gīvena Kuolainiu vienuolīnē, paskiau dērba vēkaro.

Netuolēj nu Pakievē, už 3 kēluometru, īr Putvinskems priklausiusi Grauzēkū dvara suodība.

VIEŠPATIE, LEISK MUMS BŪTI

LINAS BUKAUSKAS
NUOTRAUKOS LORETOS SUNGAILIENĖS

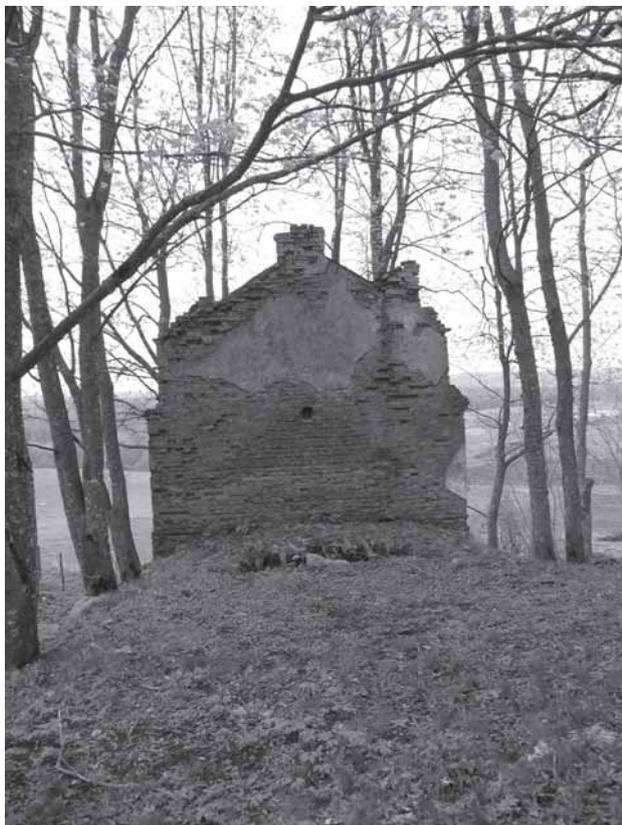
*Užmiršto švietėjo kunigo Karolio Bruno Rimavičiaus
145-osioms mirties metinėms ir apleistos Pakėvio
bažnyčios 180-mečiui*

1830 m. statytos Pakėvio bažnyčios griuvėsiai

Mišios jau kadai pasibaigė ir visi, net ir tos kelios davatkėlės, seniai išsivaikščiojo, tik tėvas Bruno, septintą dešimtį bebaigiąs dvaro išlaikomas kunigas, apsikabinęs rudu abitu susiaustus kelius, tebesėdėjo šventoriuje ant prie pat bažnyčios pamestos gimpusės ir žvelgė į netoliese dunksančius kaimiečių budinkus...

Kaimas ilsisi, ir šventadienio rimtį tik retsykais sutrikdo van-

gus šuns amtelėjimas, viename ar kitame kieme kartkartėmis pasigirstantis įprastas, nors kiekvienąkart tėvą Bruno priverčiantis įsitempti, užsiveriančių durų dunktelėjimas. Jo nebekankina tie – anądien ir kitomis dienomis nedavę ramybės – svarstymai, anei tos paikos mintys su vieninteliu klausimu – „o kaip toliau?“ Ir tik vėlei neramu. Dar sykj jis lėtai įsiklauso, pasuka galvą – tamsėja jau žemė ir dangaus raudonumas. Viešpatie, tyliai ištaria, pasigailėk jų, pasigailėki, Viešpatie, nes jie vis dar tiki. Vis dar. Vos tik nuaidi varpo balsas, jie renkasi čia, vis dar sėja ir prižiūri daržus, mylisi, augina vaikus. O šie, lygiai kaip ir jų tėvai, pavakarėm sustoja vartuose ir kažko ilgesingai laukia.

Tėvas Bruno krūpteli.

Ko tik čia nebuvo, daug ką patyrė, daug ką iškentė ši žemė. Ir jos žmonės. Gal kad romūs, o gal, kad moka skausmą numalšinti. Pasigailėk, Viešpatie, kartoja, negi negana jau negandų. Tik penkeri metai praėjo nuo to – antro šiame šimtmety – maišto, palikusio vien plėnis aplinkui ir širdyse tų, kurie iki šiol aprauda savo artimuosius, o dabar dar ir sausra lyg koks keršto angelas savo sparnais apglėbė visą kraštą. Senoliai sako, kad per jų gyvenimą tokia ji buvo bene tik vieną kartą. Ir ne taip seniai, penkiasdešimtaisiais. Visi tebeatmena, kai vienas po kito dygo tada paskubom sukalti kryžiai. Ir štai vėl viskas išdegė, išdžiūvo – daržai, pievos, javai... Šventas Dieve, šventas galingasis, šventas amžinasis, šnabžda tėvas Bruno, atleisk ir pasigailėk jų. Žmonės jau ir taip ubagais pavirtę, o šiandien net „vogtinės“ duonos neturės... Atleiski, pasigailėk...

Jis lėtai atsitiesia, pakelia ranką ir kyšteli po nukarusia į šalis kokule. Nebe visada paklusnūs pirštai nedrąsiai paliečia ten, prie širdies, jau kažin kiek metų pilkam mazgely nešiojamą tamsiai rusvą, už riešutą ne ką didesnį gumulėlį. Šventas, šventas, šventas, kartoja ir paėmęs kelia prie veido, giliai traukdamas į save jo dar vis saldžiarūgštį kvapą, kuris sugrąžina kažin kur jau paliktą vaikystę. Jo paties vaikystę. Su paruge girgždančiu vežimu, ilga

Pakėvio koplyčios-mauzoliejaus griuvėsiai

bryde per rudenio pievas, krosny spragsinčiom malkom. Ir duonkubiliu. Seniai išdžiūvusiu duonkubiliu.

Tuomet jis buvo dar tik Karolis, Mykolo sūnus Karolis Rimavičius. Duonos Kolainiuose, – bent jau karmelitų vienuolyne, kur apsigyveno būdamas jau ne tik Karmelio bendruomenės nariu, gavusiu Bruno vardą, bet ir pradėjusiu ketvirtą dešimtį kunigu, ir kurio visuomet vėsi celė tapo naujais, o kaip tada pats manė, ir paskutiniai šioje žemėje namais, – duonos tenai niekada netrūko. Ir broliai mielai ja dalijosi. Su baudžiauninkais, elgetom, dažnais pakeleiviais ar vienuolyno svečiais. Už tai pats vyskupas Valančiauskis juos gyrė. Užgesus maištui, kurį kaip išmanė rėmė ne tik prie savo šeimų ir varganų ūkelių pasilikę kaimiečiai, bet ir ne vienas Kolainių karmelitas, Kauno generalgubernatorius įsakė vienuolyną uždaryti. Vyskupas pakluso, o karmelitus, kurių nė nemanė nubausti, apgyvendino, kai kuriems prieš tai suteikęs dar ir kunigystės šventimus, įvairiose vyskupystės vietose. Tėvą Bruno paskyrė Vaiguvos vikaru, o po metų pavedė Vaiguvos filiją – Pakėvį. Ėjo tūkstantis aštuoni šimtai šešiasdešimt šeštieji...

Nors nuo Vaiguvos iki Pakėvio buvo viso labo kokie penki varstai, kelionei susiruošė iš vakaro. Anksti ryte visą savo mantą, net ir apavą, sumetė į briką ir, liepęs vežikui važiuoti vienam, išėjo pėsčias. Saulė tebuvo palipusi per sprindį ir dar nespėjusi išdžiovinti sugulusio į laukus nakties rūko. Basos kojos gėrė gaivinančią kelio vėšą ir jis juto, kaip kyla ji aukštyn, iki juosmens ir dar aukščiau. Retsykiais, pats nežinodamas ko, gal tik jausdamas, kad kažką svarbaus

1830 m. statytos Pakėvio bažnyčios griuvėsiai

ir vėl palieka, stabteldavo ir atsigrėždavo į tolstančią Vaiguvą. Matė, kaip kaskart mažėja miestelį apglėbusi žaluma, virš jos iškilęs bažnyčios stogas, suklypę trobesiai. Dar kiek, ir tarp žemės ir dangaus liko tik pailga rautyta dėmė. Tėvas Bruno atsidoso, lyg ko išsigandęs apsidairė ir paspartino žingsnį... Abipus kelio į visas šalis plytėjo pievos, toliau – kur ne kur kyšojo kalvos, matėsi miškų juostos. O pakelėje žėlė reti krūmokšniai ir styrojo vieniši vasarų kaitros ir šiaurės vėjų subrandinti medžiai. Gali būti, pamanė jis, kad tie medžiai čia išaugo vien tam, kad pasitiktų ir pasveikintų arba atsisveikintų su ateinančiais ir nueinan-

čiais, apglėbtų ir paslėptų po savo šakom sustojusį pailsėti. Ir tyliai jam kuždėtų žodžius – tyliai, kad girdėtų tik tas, kuris klausosi: kaip gera, visada be galo gera yra būti. Tėvas Bruno mokėjo ir mėgo klausytis, bet tada nesustojo. Įveikęs dar vieną kalvą, jis išvydo ir kelionės galą – už miško aukštai iškilusią bažnyčią, virš kurios ryškiai švietė dailus kryžius. Ir nusišypsojo. Sveikinu tave, Pakėvi, mano namučiai, *Salve!* – išsprūdo jau seniai atgiedoto kunigo Liudviko, čia kadaise gimusio, gyvenusio, svajojusio apie didžiai didžius darbus, kuriuos privalu nudirbti kiekvienam, ragavusiam moks-

(Nukelta į 26 p.)

Pakėvio dvarvietė 2010-ųjų metų pavasarį

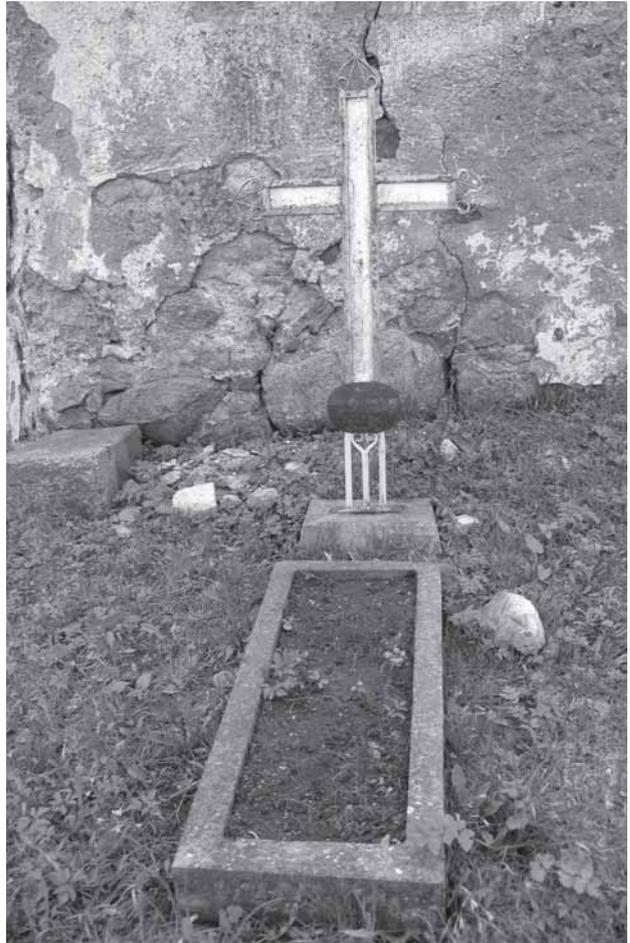
(Atkelta iš 25 p.)

lą, žodžiai, ir jis pats nesuprato, kodėl šitie ir kodėl to, kaip dauge-
liui atrodė, liūdno ir skaudaus likimo žmogaus žodžiai.

Pakėvis... Ne kartą tėvo Bruno čia būta. Graži ir gera vieta, ma-
tyt, ne tik dėl vaikystės prisiminimų Liudvikas Jucevičius buvo prie
jos taip prisirišęs. Ir bažnyčia puiki, nors greta esantis dvaras ir
ištaigingesnis. Būtų ne sarmata ją bet kokiam svečiui ir kitatikiui
parodyti. Tėvas Bruno žinojo, kad pastatė ją trisdešimtaisiais, prieš
pat aną sumaištį, Pakėvio pono Radavičiaus baudžiauninkai. Iš
akmens. O, kiek vargo būta, kol iš laukų tuos akmenis jie sutempė
į kalną, aukščiausią toje vietoje, ir, kaip pasakoja senoliai, lyg ir
šventą dar pagonims buvusį. Tėvas Bruno taip pat žinojo, kad me-
diniam bažnyčios priestatui, bobinčiumi vadinamam, lėšų davė
Pavėžupio ponas Putvinskis, su kurio šeima Radavičiai artimai
bičiuliaivosi. Netgi buvo sutarę draugėn kapan atgulti ir tame
kalno šlaite liepė sumūryti baltą mauzoliejų. Nors Pakėvyje Ra-
davičiai retai apsilankydavo (dvarą tvarkė urėdas) užpėnai mi-
rusi amžinatili ponia Radavičienė buvo palaidota čia, toje iš
anksto parengtoje vietoje. Su senuoju Radavičiumi tėvas Bruno
ne kartą susidūrė. Nebuvo tas ponas iš anų, blogųjų, todėl tikėjo-
si su juo sutarti.

Žinojo jis jau ir apie čia gyvenančius žmones. Nedaug, tiesa, jų,
koks pusšimtis su visais vaikais. Jei ne tie karai, marai ir kitokios
nelaimės, būtų buvę keliskart tiek. Deja, liko tik ištvėringiausi ir
tie, kuriems Viešpats leido čia pasilikti. Dėl jų, tik dėl jų – užguitų,
suvargusių nuo sunkaus darbo ir nepriteklių – jis atėjo. Kad apka-
bintų, priglaustų, sušildytų, kad atvertų jų akis ir ausis. Ir jeigu
Dievas jam padės, jis sugebės prie jų priėti, prakalbinti juos, prisi-
jaukinti. Ir jie klausysis, nes tada jau gerai žinos, kad jo žodžiai nėra
jo žodžiai, bet žodžiai To, kurio reikia klausytis. Ir išmoks jie girdėti
ir matyti, ir pažins, ir supras. Taip, mano Viešpatie, jie supras tai,
kas gudriųjų yra vadinama būties slėpiniu...

...Seniai jau užėjo naktis, o tėvas Bruno sėdėjo vis toje pačioje
šventoriaus vietoje ir jo žvilgsnis tebebuvo nukreiptas į tą pačią
pusę. Nežinia, kiek dar būtų šitaip prarajomęs, jei ne šalti, staiga
pradėję žemėn kristi taip ilgai, rodos, visą amžinybę laukto lietaus
lašai, pabudinę jį savo geliančiu prisilietimu. Tėvas Bruno krustelėjo,
kelis kartus mirktelėjo, lyg norėdamas kažką nusimesti nuo akių
vokų, ir nelabai susivokdamas ėmė dairytis. Nepamatė nieko –

Pakėvio bažnyčios šventoriuje vienintelis išlikęs antkapinis paminklėlis
žymi K. B. Rimavičiaus amžino poilsio vietą

aplinkui buvo tik neaprėpiama juoda tamsa. Ir jam pasirodė, kad
visa – gal dėl keisto, bauginamai keisto, kai geriau įsiklausai, lie-
taus šnarėjimo, gal dėl iš kažkur atėjusio, apleistais kapais atsi-
duodančio kvapo – visa nežinia kažkur pasislėpė. Dingo ne tik
dangus ir žemė, žmonės su savo gyvenimais, bet ir netoliese augę

Kelmės kraštas ūkanotą 2010-ųjų metų pavasario dieną.
L. Sungailienės nuotrauka

medžiai, riogsoję akmenys, dingo ir džiuginančiu baltumu visada nuo vartų nubėgantis takas. Tėvas Bruno pašoko, užsimetė ant galvos gobtuvą ir jau norėjo pasileisti tekinas, gerai nesuprasdamas nei kur, nei kodėl, bet kažkokia jėga sukaustė jo kojas. Jis atsigręžė atgal, ten, kur turėjo būti bažnyčia. Ir neišvydo nieko. Ištiesta ranka, tvirtai tebegniaužianti delne nediduką buvusią dienų priminimą, staiga suglebo. Nebebuvo ne tik bažnyčios, bet ir dešinėje, kaip rodės, žvilgsnio tiesumoje ir visai greta stūksojusių kapukų kryžių...

O čežantis šnarėjimas nuolat stiprėjo ir, sumišęs su tuo, jau iš visų pusių sklindančiu kvapu, krito į tamsą ir ant paties tėvo Bruno. Ir jis pajuto, kaip kažkas smelkiasi pro rūbą gilyn į visą kūną – ir auga, ir plečiasi... Viešpatie, sušnabzdėjo, pasigailėk... Leisk mums būti, o Viešpatie, ir išgelbėk. Išgelbėk... nuo... amžinosios... mirties...
1999 m., *Dankšiai* – 2009 m., *Pakėvis*

„Iš kur važiuotum – iš Kelmės, Šaukėnų ar Užvenčio Vaiguvos link, dar iš tolo dėmesį patraukia graži klevų ir uosių alėja, subėganti į aukštumoje pro medžių kauburį kyšantį bažnyčios bokštą. Tai – garsusis Pakėvis. [...] Medžiais apaugusiame kalnelyje stūkso įdomi architektūrinio požiūriu bažnyčia [...], dabar įtraukta į Respublikos kultūros paminklų sąrašus.“

Jonas Tamulis, Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojas.
Kelmės rajono laikraštis „Komunistinis žodis“, 1980 m.

„Apie K. B. Rimavičių rašo „Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija“, pasakoja vertimai, eilėraščiai. Bet jeigu ir užklysta Pakėvin koks literatūros žinovas ar bičiulis, tiktai parymo prie sunkiai prienamą, piktžolėmis apžėlusio, apleisto kapo. Rimčiau juo pasidomėti turėtų ir rajono kraštotyrininkai [...]“

Jonas Tamulis, Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojas.
Kelmės rajono laikraštis „Komunistinis žodis“, 1980 m.

„Iš medinio bažnyčios priestato nieko nebelikę. Stogą dengusį mūrą, kaip sako vietiniai, dar neseniai būtų buvę galima išgelbėti. Deja...“
Iš vieno keliauninko užrašų, 1993 m.

„Bažnyčia sparčiai nyksta ir užleidžia vietą piktžolėms, krūmokšniams... Pernai ant sienų kur ne kur dar tebebuvo tinko gabalai su dekoru detalėmis, tebestovėjo ir mediniai šoninių altorių karkasai. Šįmet tinko nė kvapo, o medis baigia sutręšti ir byra ant žemės tiesiog akyse... Rasti K. B. Rimavičiaus kapą nėra sunku. Ačiū iš svetur atvykusiam ir kaimynystėje apsigyvenusiam ūkininkui Kazimierui Kasparui, kuris kasmet, ir niekieno neverčiamas, apravi ir patvarko visus išlikusius kapus...“

Iš vieno keliauninko užrašų, 1999 m.

„Pakėvio miestelyje (Kelmės rajonas) griūva bažnytėlė ir koplyčia. Žmonių kaulų, nuvažiaavę į Pakėvį, jau neradome. Vietiniai paraiškino: šunys ir katės išnešiojo. [...] Koplyčioje buvo palaidoti garsūs didikai Pergauskai, Radavičiai, Venclauskai, vienas iš Putvinskių. [...]“ „Iš buvusios bažnyčios liko tik akmeninės sienos: niekam netrukdoma istorinius akmenis į savo valdas vežtis ir trobesius statyti. [...]“ „Iki šiol mėtosi metaliniai karstai, o po išgruvusiomis plytomis dar gali būti šunų neišnešiotų kaulų.“

Svajūnas Sabaliauskas, žurnalistas
Dienraštis „Šiaulių kraštas“, 2005 m.

B. Buračo nuotraukose (iš viršaus į apačią): Šaukėnų valsčiaus puodžiaus padaryta puodynė; vaikai su rugiapjūtės pabaigtuvių vainiku. 1923. Kelmės kraštas

Adomo Varno nuotraukoje – Žutautų kaimo koplytstulpis. Apie 1920 m. Nuotraukos iš Lino Bukausko rinkinio

VAIGUVA

ŽELVĪTĒ DANGUOLĒ
SUNGAILIENĒS LORETAS PORTĒGRAPĒJĒS

Iš Pakievē pasokē link Užvēntē, netrunkam atsērastē ēr Vaiguvo, nu katruos ligi Kelmēs – 14 kēluometru. Iduomos Vaiguvuos varda kēlmies aiškēnēms. Kalbininks Būga Kazimiers raša, ka ons atsēradēs iš indoeuropietiu pruokalbēs žuodē šaknēis „veig“, vo tas reiška „bēngtē“. No vuo vēitēnē gīventuojē pasakuo tēp: Senē senē pri tuos gīventietēs vīka žiaurus mūšis. Žemaitē somušē

Vaiguvuos bažničēs ansamblis

Vaiguvuos herbs

dēdēli guona priešu ēr pradiejē tēp iš džiaugsma šauktē: „Vai, gava! Vai, gava!“. Nu tuo ēr pavadēnēms – *Vaiguva*.

Vaiguva – pri Kelmēs–Užvēntē kelē. Anuos cēntros – urbanistinis paminklos. Valstybē sauga ēšlēiktamoujē vertē turinti miestelē gatviu tinkla ēr aikštēs plana.

Vaiguvuos gīventietē dabā – seniūnējēs cēntros. Ana pradiejē garsietē dā XV omžiou. Tumet Vaiguva valdē žemaitiu seniūns J. Kēsgailaitis. Vieliau ta valda atēteka anuo sūnou Stanislouovou, vuo 1498 m. Vaiguvuos šeimīnīko tapa Rukuovīčē Andrios.

Stanisluovs Kēsgaila Vaiguvuos dvara bova užrašēs Kražiu altarējē.

Vaiguvuos dvars, miestielis, aplinkou bovē kaimā sodarē Vaiguvuos seniūnēje. XVIII omžiaus 8 dešimtmetie anou valdē Oginskis Ēgnacos.

Gražos Vaiguvuos bažničēs kompleksos. Pērmoujē bažničē Vaiguvo XVI omžiou pastatē Kražiu altarista. Iš pradiū ana bova Kražiu parapējēs filējē, vuo nu 1776 m. – bažničē.

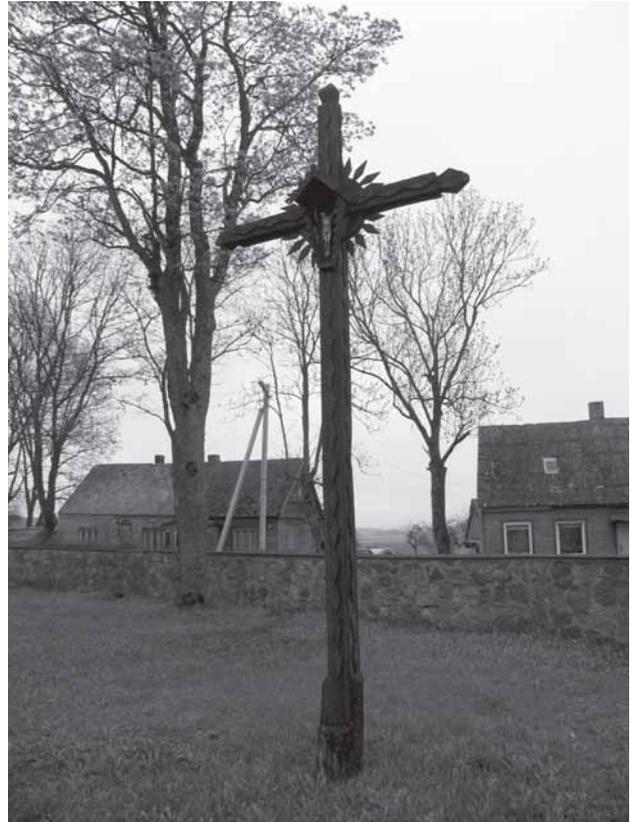
1803–1804 m. Vaiguvo Žemaitiu viskops Giedraitis Jūzaps Arnulfs pastatē naujē Švēnta Juona Krēkštītuojē bažničē, katra išsēlaikē iki mūsa dēinū.

Vaiguvuos gīventietē

Portēgrapējuos (iš kairies): Vaiguvuos šv. Juona Krēkštītuojē bažņičē ēr švēntuorīaus vartā; krīžios Vaiguvuos bažņičēs švēntuorīou. Apatīuo – Vaiguvuos varpēnē

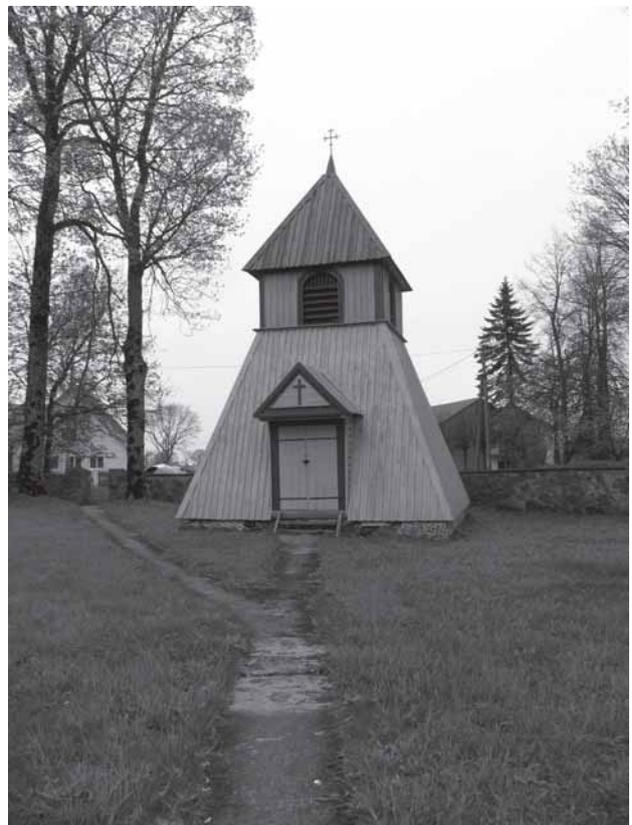
Šalēp anuos – graži, iduomīuos formas XVIII–XIX omžīou statīta medēnē varpēnē. Pri vertīngu pamīnklu prīskērama ēr švēntuorīaus tvuora, vartā. Bažņīčiuo diemesi patrauk menuotīrinīnku gerā vertēnams 1944 m. sokorts Petravīčē Zīgma tapīts paveīkslos „Švēntoīi Trejybē virš Vīlnīaus katedros“. Dailēs pamīnklu sārāšūs īr ēr do šīuos bažņīčēs varpā, švēntuorīou stuovītīs koplytstolpīs so 4 ornāmētūtās kryželēs ēr Nukrīžioutuojē skulptūra.

Senīau pri bažņīčē veikē parapēnē muokīkla. Anuo vīskupa Valončīaus Muotīējaus laikā muokīes 16 vākū.

XIX omžīou Vaiguvuos dvars prīklausē Sīrevīčems. Tou dvara vietēnē līuob ēr Vaīgas dvoro vadītē. Iš anuo jau mažne nieka nebīer išlēkē – cēntrēnē rūmā, katrēi bova medēnē, dvījū aukštu, sodegē aplē 1975–1976 metus, ka čē veikē lēguonēnē. Paskotēnēījē šēīmīnīkā dvara bova paduovēnuojē vīenuolīnou. Kurī laika vīenuolē anamē ēr gīvena. Tumet tēn bova ikortē vākū nomā, vīelīau – pēnsīuonats.

Nepriklausuomas Līetovuos laikā Vaiguvuou gīvena daugīau kap 400 žmuonīū. Mīestīelis bova valsčīaus cēntrōs. Pu kara gīventuōju skāīčīus Vaiguvuou išauga mažne īkī 600.

Tuo gīvenvīetīe 1952 m. gēmē žīmos īstūorīks, rašītuos, dīpluomats, vēsuomenēs veīkīes Eīdīnts Al'puonsos. Nu 2009 m. mīestīelis tor ofīcelē patvīrtīnta herba (anou 2009 m. rugpjūtē 31 d. dekretō patvīrtēna prezīdētē Grybauskātē Dalē). Herba autuorīos – dāilīnīnīks Každāilīs Arvīds.

Bovosės Šaukienu dvira suodības vartā

ŠAUKIENĀ

ŽELVĪTĒ DANGUOLĒ

SUNGAILIENĒS LORETAS
PORTEGRAPEJĒS

Šaukienu Švč. Trejībės bažničė (pastatīta 1947 m.); bruoliu Juociū križios, skėrts Lietuvos krėkšta 600 metu jubiliėjou, Šaukienu švėtuoriou

Netuolēj Vaiguvuos – Šaukienu gīvenvietē. Ana pri pat kelē Kelmē–Kuršienā. Nu čē iki Šiauliū – 30 kėluometru. Pru šali tek Šuonas opē ēr anuos intaks līga, vo je pasuksi kėik i šuona, ēr Vėnta privažiouši.

Gīvenvietēs pavadēnēms īr kėldēnams nu žuodē šauktē. Atseit, onkstiau čē bovosēs klaidēs vėitas, vo pasėklidē žmuonis liuob dėdlē šauktē. Nu tuo ēr tas pavadēnēms – Šaukienā.

Pagrindinis ēr šiuo miestelē akcēnts īr bažničē – Švėnčiausēs Trejībēs. Šaukienā nu pat XV omžiaus garsē tou, ka čē bova vėns iš seniausiu krėkščiunibēs cėntrū Žemaitėjou.

Dabartēnē bažničē īr karkasēnē, pastatīta 1947 metās. Ana īr stačekampē plana, so dom buokstėlēs. Bažničēs ansambliē daugiausē aki trauk mūrēnē arkēnē švėntuoriaus vartā (anēi īr itrauktē i valstībēs sauguomu paminklu sārāša). Tvuora padarīta iš mēdėniu statėniū. Diemesi patrauk ēr pri bažničēs stuovinti varpēnē, katra pastatīta dā XVIII omžiou.

Īr išlėkē ēr XVIII omžiou suformouta Šaukienu dvira ansambliē pastatū (iš vėsa anū – 5). Tas dvirs čē īr bovēs nu sena, nes dar išlėkusiūs XV omžiaus vėdorē rašītėniūs šaltėniūs rondam žėniū

Šaukienu herbs

Informacinė lenta, pritvirtinta pri Šaukienu bažničės sėinas

Šaukienu bažničės vitražā, paveiksłā

aple Šaukienu kaima, katros tou laiko bova isėkūrės pri dvara.
 XV omžiaus pabaiguo (1486 m.) Šaukienuš pastatita pėrmouji bažničė. Anuos fundatuorė bova Šemetas – Margarita ėr Mėkaluojos.
 1497 m. pastatīts pėrmasis bažničės altuorios. Bažničiuo ir daug ėr vertingu skulptūru, krėkštiklu, koplitelė.
 Tuo patėis XV omžiaus pabaiguo (1499 m.) Šaukienams bova soteikta teisė rengtė savaitėni torgo ėr laikitė smuklės.
 XVII omžiaus pradiuo Šaukienuš dėdliausė itaka toriejė prutes-tantā. Če veikė ėr anū malduos nomā.
 1632 m. miestelie bova pastatita nauji bažničė, vo 1763 m. anou pakeitė kėta. Naujuoji bažničė bova stačekampė plana, so dom buokštelės.
 Par 1708–1711 metu mara Šaukienuš išmėrė vėsė giventuojė.
 Nu 1803 m. pri Šaukienu bažničės veikė parapėnė muokikla, vuo 1909–1914 m. – Lietoviu katalėku blaivībės draugėjės skīros.
 Priš Pėrmouji pasaulini kara bova pastatita nauji Šaukienu bažničė. Ana sodegė par Ontrouji pasaulini kara. 1947 metās, pa-statita nauji medėnė karkasėnė bažničė, katra tebstuov lig šiuol.
 Švėntuoriaus tvuora – medėnė.
 XVIII omziou šalėp bažničės pastatita varpėnė.
 Dėdėkā Šemetas Šaukienuš valdė iki XVIII omžiaus ontruos po-

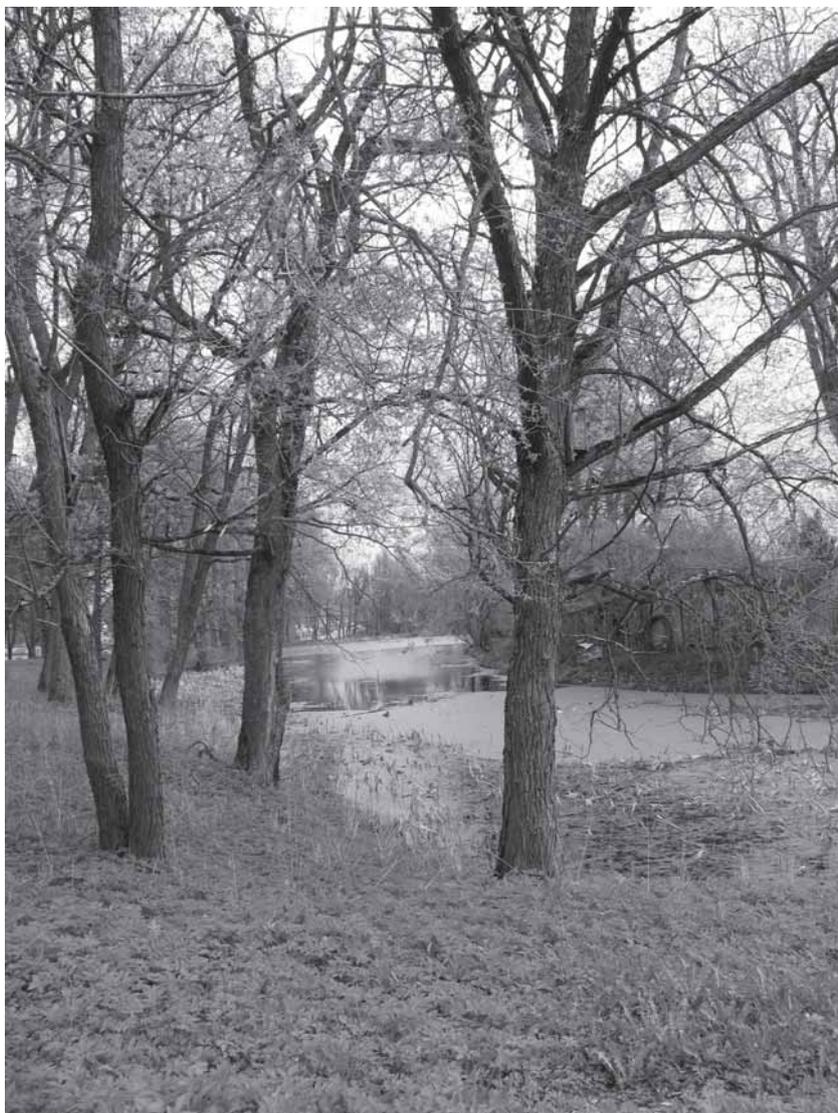
Evelinas Broel Pliateriņės-Gorskas (1830–1898) kaps Šaukienu švėntuoriou

sės. Vieliau Šaukienu šeiminkās tapa Gorskė, katrėi Šaukienuš apleida tik 1940 metās.
 1923 m. Šaukienuš bova 684 giventuojė, iš anū 324 – žīdu tautībės. Par Ontrouji pasaulini kara mažnė vėsė Šaukienu žīdā, katrėi nespiej pasėtrauktė, bova sonaikintė.

(Nukelta i 32 p.)

Iš kairies: Dobužinskis Mstislavs. „Šaukienu bažničės varpėnė”. 1933 m.; XVIII omžiuo statītė Šaukienu švėntuoriaus vartā

Šaukienu dvara parks šindėin

(Atkelta iš 31 p.)

1931 m. Šaukienuos bova isteigta pėrmuoji apskrėtie Žėimuos žemės ūkė muokikla.

1944 m. rogpjūtė 6 dėina vuokītems traukontėis iš Šaukienu, miestelie kėla gaisros, sodėgė bažničė, sinaguoga, daug kėtū medėniu pastatū.

Iš Šaukienu dvara nemažā kas dā ir išlėkė. Senėijė dvara pastatā – iš XVIII omžiaus. Vieliau anėi bova perstatītė.

Mūsa dėinū solaukė ėr dvara suodībuo irėngts parks, i katrou ved gražė dvara klestiejėma laikās pastatītė vartā. Onkstiau tas parks užiemė aple 15 hektaru. Će auga daug retū miediu ėr krūmu.

Šėndėin Šaukienu dvara suodībuo veik psichiatrėnė lėguonėnė.

Šaukienu parka, kap ėr Abramėškiu, Apitalaukė, Veliuonas, Rietava, Pieniuoniū, Pagrīžuvė, Duotnuvuos, kt., specelistā priskėr pri pėrmūju peizažėniu parku, katrėi XIX omžiaus pradiuo bova ikortė Lietovuos terėtuorėjuo pri dvarū.

Šaukienams teka ėpatinga vėita knīgnešiū gadīnie. Tuos vėituos aktīvė veikė Lietovuos tautėnė atgėmėma žadintuos Višinskis Puovėls.

Šėndėin Šaukienu miestelie veik pagrindėnė muokikla, bėbliuoteka, pašts.

1999 metās Lietovuos Respublikas prezidėnts patvėrtėna Šaukienu herba.

2007 m. gegužės 26 d. Šaukienu vėdorėnė muokīklā soteikts pedaguoga, švėitiejė, Lietovuos šauliū sājungas ikūriėjė Putvinskė-Pūtvė Vlada vards.

BERŽIENĀ

ŽELVĪTĒ DANGUOLĒ
SUNGAILIENĒS LORETAS PORTĒGRAPĒJĒS

Berzienu miestelis – 5 kēluometrā nu Šaukienu, kairējemē Vēntuos opēs krontē, netuolēj Vēntuos-Anuvuos santakas. Je dā truopniau, tā 4 kēluometrā i šiaurēs vakarus nuo Šaukienu ēr 11 kēluometru i šiaurēs rītus nu Užvēntē. Šī karta mūsa atvikēma tēkslos – aplonkītē bovose Berženu dvara suodība. Tad, privažiavē gīvenvietē, iš karta sokam pri cēntrēniu dvara rūmu, katrēi če bova pastatītē XIX omžiu.

Kalbininkā saka, ka kaima pavadēnēms kēlēs nu žuodē beržā. Nesēspuorīsem so anās, tik ka tuos apīlinkies tū beržū nē kēik daugiau nego kētuos Žemaitējēs vēituos. Užtat tuokiū rūmu kap Beržeinūs niekor kētor nepamatīsi. Apejuom anus, apveiziejuom ēr šaltis mumis sokaustē. Bet ne diel tuo, ka če tuoks išskērtēnē gruožē ēr vuokēškas neuogutēkēnēs arkitektūras rūms stuov, ka dar daug ēr kētū dvara klestiejēma laikuotarpie pastatītu statēniū īr išlėkē, ka dvara vartā, išpouštē kalta metala ažuō, neprastā išsėlaikē īr. Šin karta soklostē prīvertē tas, ka mūsa laikās tuokēi vertingē rūmā, tuoks poikos onkstiau bovēs parks gal būtē tēik apleistē. Vuo juk pati valstībē īr prisijiemusi priedermē anus išsauguotē. Tūs rūmūs dar priš kelēs dešimtis metu vīka gīvs gīvenēms, vuo šēndēin... Pavēiziejos i anus, net ēr ronkas sunkesnēs pasėdara...

Paskotēnēs metās, saugont rūmu sėinas nu sonikēma, stuogs bova uzdēngts, vuo vēsks kēts... Sovietmetio rūmā bova remontoujemē, bet darbā nepabēngtē. Ka anus pristabdē, kas tik slinks nebova, svetēma gviesies, atrada būda kāp i rūmus patektē ēr, jau Lietovuos atgėmēma laikās, kou gera dar tēn radē, išnešē, išvėlka,

je pavėlktē negaliejē, išdaužē, sodraskē. Liudininku ēiškuotē tuolēj nerėk. Aple tou vandalizma be žuodiu pasakuo vitražās bovē išpouštē, vuo dabar joudas sava akis i bovusi parka iriemē išdaužītē, vieju kuošamē rūmu longā.

Tū dvara rūmu cēntrinis pastats iš vēsa dvara ansamblē gėriausē īr išsilaikēs. Sėinas vēs dar tvėrtas. Bet ne vēnuos dešimtēis milijuonu šēs laikās prirėktom tēms, katrēi imtomēs anus naujem gīvenėmuo atkeltē. Je ta dvara suodība būtom patemē rajuona cēntrē, nerėk ni abejuotē, ka ana tuokē lėkēma nebūtom solaukusi. Šēndēin torietomem ne prastiau soremontoutus, iščiustitus rūmus kap Kelmie, ēr i anus užvažioutē garbie ēr nuors būtom kuožnam. Tuokēi rūmā keltom ne tik rajuona, bet ēr vēsa regėjuona prestiža, kultūra, padietom plietuotē turizma. Bet Berzienu dvara suodība īr Beržienūs, patemē Kelmēs rajuona pakraštie...

Pargrīžē i nomus miegėnuom sosėrastē ēr vēina, ēr kėta Kelmēs rajuona plietruos plana. Anūs ne vēnuo vēituo raduom pamėnavuotus Beržienus, bet tik tēik iš tū planū sožėnuojiem, ka bus tvarkuoma gīvenvietē, vondėntiekis, ka gamtuos apsauga torietom šiuos vēituos artėmiausēs metās pagerietē, vuo kas planoujema darītē so seniau tuokē garsē bovose Berzienu dvara suodība, katrou pati valstībē īr isėtraukusi i sauguomu pavelda objektu sėraša, tēp ēr nesozėnuojiem.

Nelinksmē išvažiavuom iš Berzienu, sosėmāstē. Bova aiško, ka če nier žmuogaus, katros tēp, kap muokītuos Dirmeikis Edvards Kražiūs, dešimtmetēs kroupelē po kroupelēs būtom rinkēs žėnēs aple miestelē istuorėjē, dėinū dėinuom aple anou pasakuojēs savėškems, atvažioujėntėms ēr išvažioujintėms ēr tēp pritraukēs daugībē jaunū ēr energingu žmuoniū, katrēi tou istorėjē sosėduomiejē, soprata tuos vēitas išskėrtėnoma mūsa krašta istuorėjēs raiduo, jiemies ēr bovosemē Kražiu kolegėjēs bursas pastatē īrėngė miestelē ēr vēsuos platiuos apilinkēs garsi kultūras ēr švėitėma cėntra, i katrou šēndēin jau važiou muokslininkā, mena žmuonis ne tik iš suostėnēs Vilniaus, Kauna, Klaipiedas, Šiauliū, bet ēr iš užsienē.

(Nukelta i 34 p.)

Berzienu dvara rūmā 2010 m. pavasari

Beržienų dvara vartā ēr kels prū anus

(Atkelta iš 33 p.)

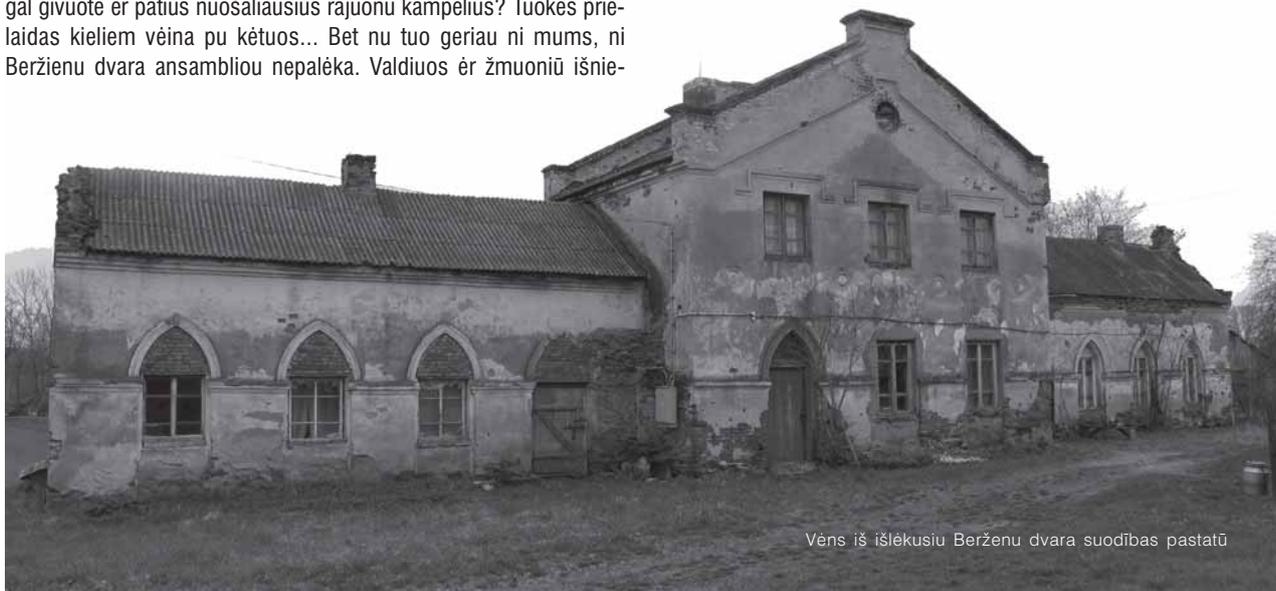
A gal kas nuors panašaus artēmiausio laiko iviktē Beržienūs? Kas galietom čē nosēstuviejusi vondēni somēištē ēr priverstē žmuonis kētēp, nego lig šiuol, māsītē ēr dērbtē? Kas bus ta mūsa Lietova, je leisem soniktē net ēr tuokēms mūsa žēmēs žēnklams kāp Beržienų dvara suodība?

Ēr dā. Vazioudamē atgal i Vēlnio vēs mastiem aple tou, ka dėdlē nevīkusi īr ta mūsa Lietovuos kultūras pavelda īsšauguojēma puolitika, je valstībē šēs laikās gal vīktē tuokēi dalīka: daugiau nego 20 metu gīvenam nepriklaušomībē atkūrosīuo Lietovuo, vuo tuokēi īšskērtēnē mūsa valstībēs kultūras pavelda objektā praktēškā ne tik kad nesauguomē (juridēškā gal vesks ēr īr sotvarkīta), bet kuo tuoliau, tuo daugiau īr naikēnamē (īr sodaruomas sālīgas anēms nīktē ēr būtē naikēnamēms). Kāp čē tēp īšeit? A nebus tēp, ka dar pu keliū dešimtmetiū jau naujuos kartuos īstūorikā turies pagrīnda sakītē, ka mūsa laikmetie diel valdiuos akloma, aplaidoma ēr nuora sonaikintē vēskou, kas dar gera bova lēkē regējuonūs, bova sāmuo-ningā naikēnāma – bova sodaruomas sālīgas perēferējuo, regējuonūs soniktē vertingiausēms kultūras ēr īstūorējēs pamīnkļams ēr vēsks tas tam, ka valstībē netektom sava identiteta, ka nelēktuom regējuonūs žēnklū, katrēi iruodītom, ka tēkruojī, aukštuoji kultūra gal gīvuotē ēr patiūs nuošaliausīūs rajuonu kampeliūs? Tuokēs prielaidas kīliem vēina pu kētuos... Bet nu tuo gerīau ni mums, ni Beržienų dvara ansambliou nepalēka. Valdiuos ēr žmuoniū īsnie-

Pradiētē remontoutē ēr nebēngtē Beržienų dvara rūmā

kintas Beržienų dvara suodības vaizds persekiuo lig šiuol. Ēr liūd-niausē, ka palīgēnos dabartēni rūmu vaizda so tou, kuoks ons bova dar priš do, trīs dešimtmetiūs, šēndēin tēi rūmā atruoda kor kas blogīau. Ēr pasēteisintē tou, ka čē sovietmetio veikē koukuoza kontuora, kina tētros a kuoki kēta īstaiga, mes jau negalem...

Vēns īš īšlėkusiū Beržienų dvara suodības pastatū

KAS TIE BERŽĖNAI?

Svarbiausios datos, įvykiai

PARENGĖ KAZIMIERAS PRUŠINSKAS

Kairiuoju Ventos upės krantu eina vieškelis iš Šaukėnų į Kuršėnus. Čia už kokių 4 km nuo Šaukėnų miestelio, ties buvusiu Spakainasties dvaru, prie pat vieškelio, matosi gražus kalnelis, žmonių vadinamas Biržės Pile. Išlikusi legenda, kad jį supylę milžinai. Žmonės pasakoja, kad ten vaidenasi, daug kitokių nutikimų būna. Iš kartos į kartą perduodamas pasakojimas, kad Beržėnų dvaro šeimininkas Stanislovas Gorskis turėjęs raštą – raganų teismų dekretą, kuriame buvusios surašytos raganų, nuteistų sudeginti ant Biržės piliakalnio, pavardės.

„Mūsų rytojus“, 1936 m. gegužės 29 d.

Pirmieji istorikų surasti rašytiniai šaltiniai apie Beržėnų gyvenvietę – iš XIV amžiaus. Tuo metu čia buvo valsčiaus centras.

1354 m. Beržėnų tįjūnu buvo Andriuška Rakavičius, garsus teisininkas, Liublino seimo nutarimu kartu su kitais 13 seimo atstovų paskirtas taisyti Lietuvos Statutą.

Beržėnų tįjūnu yra buvęs ir Žemaičių kaštelionas Malcheras Stanislovovičius Šemeta.

XVI a. Beržėnų valsčiuje buvo du didesni centrai – Šaukėnai ir Kurtuvėnai, o šiaurėje – Kuršėnai. XVI a. Beržėnų šeimininkais tapo Lietuvoje tuo metu pradėjusi garsėti turtinga žemaičių bajorų Šemetų giminė. Pagrindinė jos rezidencija tuo metu buvo Kuršėnuose. Šemetų medžioklės rūmai stovėjo Užventyje, o Beržėnai buvo jų palivarkas.

1610 m. Stanislovas Šemeta Beržėnų valdas perdavė Mstislavo ir Radono seniūnui Petriui Pacui. Išlikusiuose dokumentuose rašoma, kad tuo metu Beržėnų palivarkui priklausė šie pastatai: administracinis pastatas su seklyčia, dviejų galų antrasis gyvenamasis namas, du svirneliai, arklidės, jauja. Visi jie buvo mediniai, dengti šiaudais.

1667 m. rašytiniuose šaltiniuose paminėtas Beržėnų pavietas. Beržėnais tais laikais buvo vadinamos kelios žemės valdos, kurios priklausė skirtingiems savininkams.

Apie 1695 m. iš didikų Pacų Beržėnai perėjo Vilhelmo Korfo nuosavybėn.

Iš Vilhelmo Korfo dvarą perėmė jo sūnus Mikalojus Korfas.

Nuo 1717 m. Beržėnų dvarą valdė Aleksandras Korfas.

Apie 1763 m. Beržėnų dvaro savininku tapo Antanas Andrius Gorskis (Rapolo Gorskio sūnus). XVI a. iš Varšuvos į Lietuvą atvykusiems ir čia įsikūrusiems turtingiems didikams Gorskiams Malevič herbo giminės atstovams Beržėnų dvaras priklausė iki XIX a. vidurio, o pagal moteriškąją liniją – iki XX a. 4 dešimtmečio.

XVII a. trumpai Beržėnus valdė Lietuvos izdo raštininkas, Rietauvo tįjūnas, Užvenčio seniūnas, keturis metus veikusio seimo delegatas Stanislovas Augustas Gorskis. Sūnų jis neturėjo, todėl Beržėnai vėl atiteko Adomui Gorskiui ir buvo užrašyti Hipolitui Antanui Ignojui Gorskiui (1791–1836).

XVII a. pabaigoje Beržėnų dvaro centras buvo pertvarkytas. 1698 m. dvaro sodyboje jau stovėjo ištaigingas gyvenamasis pastatas, kuriame buvo dvi pirkios ir alkierius, mūrinis rūsys. Iš ūkinių pastatų dvaro centre buvo kluonas su diendaržiais, jauja,

(Nukelta į 36 p.)

Napoleonas Orda. „Beržėnų dvaras“. 1875 m. Pieštukas, spalvinimas, akvarelė, 20,5 x 29,5. Reprodukcija iš leidinio „Orda. Senosios Lietuvos architektūros peizažai“. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006

(Atkelta iš 35 p.)

tvartai, salyklinė. Kai kurie naujieji pastatai buvo dengti gontais.

XVII a. Beržėnų dvaras buvo Gorskių vasaros rezidencija, tačiau joje jau tuo metu būta nemažai vertybių. Tai liudija ir čia stovėjusieji krosnių kokliai, kurie buvo perkelti į XIX a. pastatytus mūrinius Beržėnų rūmus.

XIX a. I p. Hipolito Gorskio ir Barbaros Šemetaitės duktė Stanislava, ištekėdama už Adolfo Čapskio, Beržėnų dvarą gavo į kraštį.

XIX a. II p., kai dvaras priklausė žinomam ano meto dvarininkų judėjimo atstovui ir dailininkui Adolfui Čapskiui (1819–1883), Beržėnuose daug kas pasikeitė. Tuo laiku buvo pastatyti naujieji Beržėnų dvaro rūmai, kurie išliko iki mūsų dienų. Spėjama, kad juos statė Rygos ir Prūsijos meistrai.

Apie 1840 m. Adomo Gorskio dvare Beržėnuose, kur tuo metu vyko statybos darbai, dirbo Johanas, Sohđanas ir Kristijonas Niederstrasseriai.

1872 m. Beržėnų dvaro rūmuose kilo gaisras. Po jo rūmai buvo rekonstruojami.

Beržėnų malūną statė architektas Karlas Lorensas. 1885 m. jis čia užsiėmė dvaro rekonstrukcija. Rūmai buvo rekonstruojami ir paskutiniame XIX a. dešimtmetyje. 1893 m. Beržėnų dvaro rekonstrukcijos rangovas buvo Rygos pirklys Heršas Birkmanas.

XIX a. pab. didikai Čapskiai buvo pardėję daug statybų, rūmų rekonstrukcijų. Savų lėšų tam neužteko, tad skolinosi iš kitų ir praskolino. 1902–1903 m. Beržėnų dvarui, kuriame šeiminkavo Stanislovas Čapskis, buvo paskelbtas bankrotas. Iš bėdos Stanis-

lova Čapskį išgelbėjo jo pusbrolis – Plungės kunigaikštis Mykolas Oginskis. Jis perpirko praskolintą dvarą ir pagal sutartį Beržėnų sodybos valdytoju paskyrė Stanislovą Čapskį.

Pirmojo pasaulinio karo metais Čapskiams priklausė tik Beržėnų dvaro centras.

1923 m. Beržėnų dvare buvo 29 sodybos ir 145 gyventojai, Beržėnų kaime – 11 sodybų ir 99 gyventojai.

1940 m. našlei Jadvygai Čapskienei iš Potulickių priklausė 133,3 ha Beržėnų dvaro žemės. Lietuvoje įvedus sovietų valdžią, šios žemės buvo konfiskuotas, šeiminkams net nepalita įstatymu nustatytos žemės normos.

Pokario metais rūmai buvo apleisti, nusiaubti, sugriauti, dvaro parkas beveik iškirstas.

Po Antrojo pasaulinio karo centriniuose dvaro rūmuose kurį laiką gyveno įvairūs žmonės. Tuo metu buvo išplėsta didelė dalis rūmų parketo, krosnių koklių, lipdinių bei kitų interjero dalių.

Sovietmečiu kurį laiką Beržėnų dvare veikė ir ūkio kontora. Kai rūmus prireikė remontuoti, palaipsiui jie buvo apleisti. Toliau buvo naudojamas tik ūkinis dvaro sodybos kiemas. Dalis dvaro teritorijoje buvusių pastatų buvo pritaikyta kolūkio fermai.

Sovietmečiu Beržėnų dvaro koplyčioje veikė Beržėnų kultūros namai.

XX a. II p. buvo nutiestas naujas Užventis–Šaukėnai kelias. Jis atskyrė Beržėnų koplyčią nuo parko. Tiesiant kelią buvo sunaikinta pietinė parko dalis, suardyta dvaro sodybos tvenkinių sistema.

Sodybos ūkinio kiemo teritorijoje stovi keli nauji pastatai. Anot kultūros paveldo specialistų, ypatingai nepageidautinas yra dviejų aukštų mūrinis gyvenamasis namas, esantis apie 70 m į vakarus nuo rūmų. Naujieji pastatai yra sudarkę šiaurės vakarų parko zoną.

Vėlesniais sovietmečio metais dalis dvaro parko teritorijos ir apgriuvę centriniai dvaro rūmai, buvęs rūmų fligelis, sargo namelis, skalbyklos pastatas buvo perduotas Šiaulių autobusų parko žinion – tada dvaro teritorijoje buvo įrengta sveikatingumo stovykla.

Sovietmečiu Beržėnų rūmai pradėti remontuoti, tačiau darbų nespėta užbaigti, tai, kas padaryta, pastaraisiais metais stipriai nunikota.

Iki mūsų dienų išliko šie dvaro sodybos pastatai: rūmai, skalbykla, koplyčia, sargo namelis, kiaulidė, svirnas, karvidė, gyvenamasis namas, tvartas, bravoras.

Paskutiniais metais buvo remontuojamas centrinių dvaro rūmų stogas.

Beržėnų dvaro rūmų fragmentai 2010 m. pavasarį

Dvarininkai, dailininkai Čapskiai ir buvusi BERŽENŲ DVARO DIDYBĖ

PARENGĖ JURGA ŽEMAITYTĖ
FOTOREPRODUKCIJOS IŠ RKIC ARCHYVO

Buvęs Beržėnų dvaro šeimininkas Adolfas Čapskis (1819–1883), Beržėnuose pastatęs iki šiol išlikusius dvaro rūmus, buvo kilęs iš jaunesniosios, lietuviškosios Čapskių linijos, kurios tėvonija buvo Kėdainiai. Čapskiai Kėdainius paveldėjo iš Veronikos Radvilaitės, kuri 1776 m. ištekėjo už Gdansko kašteliono Pranciškaus Stanislovo Kostkos Čapskio. Čapskių sūnūs Marijonas, Adolfas ir Edvardas, labiausiai – Marijonas ir Adolfas, XIX a. garsėjo kaip aktyvūs dvarininkijos veikėjai ir dailininkai. Dailės istorikai jų pavardes vis dar retai mini, nors jie ir buvo baigę dailės studijas Berlyno dailės akademijoje (ten A. Čapskis mokėsi pas H. Hintzą ir H. Kramerį). Priežastis, ta, kad dailė netapo šių didikų pagrindiniu užsiėmimu. Kūryba jie užsiėmė tik savo malonumui, savo darbų neplatindavo, nors yra žinoma, kad parodose ir dalyvaudavo. Šiandien menotyrininkai kiek daugiau informacijos turi tik apie Čapskių grafikos darbų reprodukcijas. Iš A. Čapskio darbų žinomiausi šie kūriniai: „Žvėrynas prie Vilniaus“, „Bendras Kauno vaizdas“, 1912 m. Varšuvos parodoje eksponuota portretinė miniatiūra iš dramblio kaulo.

Broliai Čapskiai priklausė turtingiausiajam ano meto žemlaidžių sluoksniui. Jie buvo susigiminiavę su garsiomis didikų šeimomis ir garsėjo kaip išsilavinę, kultūringi, visuomeniškai labai aktyvūs žmonės. Visi jie daug dėmesio skirdavo švietimui, puikiai ūkininkavo. Čapskiai į mūsų istoriją įėjo ir kaip konservatyvių pažiūrų didikai. Žinoma, kad Adolfas Čapskis net buvo įsivėlęs į intrigas prieš liberalius bajorus, siekčius panaikinti baudžiavą.

Labiausiai tikėtina, kad rūmai buvo pastatyti 1847–1875 metų laikotarpyje. Būtent iš to meto yra išlikę iliustracijų, kuriose įamžinti dvaro rūmų fragmentai.

Beržėnų rūmų architektas nežinomas. Manoma, kad tai galėjo būti Prūsijos architektas ir kad rūmus statė Prūsijos meistras.

Naująjį rūmų ansamblį savo akvarelės piešinyje yra įamžinęs Napoleonas Orda. Šis kūrinys priskiriamas tiems, kurie buvo sukurti N. Ordos 1875–1876 m. kelionės po Žemaitiją metu. Jis yra datuotas 1875 m. rugpjūčio 23 d. Šiame piešinyje užfiksuotas pirmasis Beržėnų dvaro rūmų variantas. Kai kurios jo detalės skiriasi nuo vaizdų, įamžintų vėlesnėje ikonografijoje. Skiriasi centrinė rytų fasado dalis, oranžerijos ir salono jungtis, kuri buvo

Beržėnų dvaro rūmų interjeras

perstatyta, pasikeitė bokšto aukštis ir langų angos, neliko smailiastogių bokštelių, mūriniai balkonai buvo pakeisti geležiniais. Šios rekonstrukcijos data yra tiksliai dokumentuota. Tai 1885–1887 metai. Darbus prižiūrėjo architektas Karolis Lorensas. Rekonstrukcijos užsakovas ir iniciatorius buvo Adolfo sūnus Stanislovas Pranciškus Čapskis.

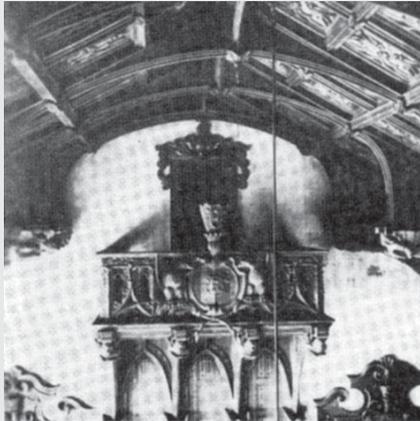
Akivaizdus Adolfo Čapskio vaidmuo statant naujuosius Beržėnų dvaro centrinius rūmus ir formuojant parką apie juos, kuriant rūmų interjerą, parenkant gotikinio stiliaus kabineto įrangą. Anot menotyrininkų, dvaro projektas parengtas laikantis vokiečių neogotikinio stiliaus reikalavimų. Šį architektūros stilių tuo laikotarpiu atstovavo Berlyno architektų sąjunga. Menotyrininkai sutaria, kad Beržėnų rūmai yra vieni geriausių vokiečių neogotikinio stiliaus pastatų pavyzdžių šiaurės Rytų Europoje.

Rūmų dosjė, kurią skelbia Kultūros vertybių apsaugos departamentas „Dvarų duomenų bazėje“, nurodoma, kad „rūmai pastatyti brandaus vokiečių neogotikinio stiliaus įtakoje. Tai yra Miramare pilies prie Triesto, pastatytos 1856–1871 m. pagal architekto Karlo Junkerio projektą, replika.

Rūmų fasadų kompozicija yra labai sudėtinga. Pagrindiniame, orientuotame į rūmų parterį ir parką, fasade išsiskiria aukštas monumentalus bokštas. Stačiakampį bokštą vainikuoja ažūrinis atikas ir keturi erkeriniai bokšteliai kampuose. Šie dekoratyviniai bokšteliai puošia visas akcentuojamas pastato dalis, tik jų dydis yra sumažinamas (jas galima būtų įvardinti fiialais). Prieš karą bokšto apatinėje dalyje buvo pagrindinis įėjimas į rūmus, aprėmintas smailia arka. Antro aukšto lygyje, virš balkono angos tiesaus sandriko, yra įkomponuotas kartušas su herbu. Dominuojantis fasado tūris – centrinė dviejų aukštų rūmų dalis, kurią sudaro frontonėlis, įrėmintas monumentalių piliastų, peraugančių į fiialas, ir trys aukšti smailiaarkiai langai, į kuriuos šiuo metu yra sudėti vitražiniai stiklai. Pietinis ir šiaurinis rūmų sparnai sužėmėja iki vieno aukšto, nors fasadas yra pabrėžtinai asimetriškas. Komplikuotai puošnią rūmų architektūrą iš dalies nuramina tai, kad pastatas yra tinkuotas, nors šiai epochai buvo labai būdinga tiek formų tiek ir faktūrų įvairovė.“

Beržėnų rūmai savo unikalumu, prabanga labiausiai ėmė garsėti po 1872 m. ir vėlesniais metais vykusių rekonstrukcijų. Pertvarkant rūmus jiems buvo suteikta monumentalesnė išvaiz-

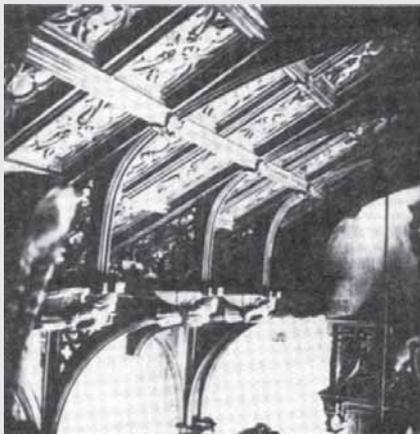
(Nukelta į 38 p.)

(Atkelta iš 37 p.)

da, įrengtas prabangus interjeras, padidintas gyvenamųjų patalpų skaičius. Rūmuose tuo metu buvo du holai – didysis ir mažasis, arsenalas, biblioteka, gotiškasis salonas, salonas, muštas šilku, žydrasis salonas, žiemos sodas, biliardinė, valgomasis – mėnė su balkonu, keli miegamieji, moterų-vaikų apartamentai, bokštas, laiptinės. Labiausiai prabangiu interjeru, baldais išsiskyrė gotiškasis ir kaimyninis kabinetai su židininiais.

Adolfo Čapskio laikais Beržėnuose buvo sukaupta daug meno kūrinių. Būta čia ir vertingos Vakarų Europos dailininkų darbų kolekcijos, kurią XX a. paskutinioji Beržėnų dvaro šeimininkė Jadvyga Potulickaitė-Čapskienė perleido Kaune veikusiam Karo muziejui. XIX a. į Beržėnus buvo atvežta nemažai meno kūrinių ir iš didikų Čapskių rūmų, buvusių Varšuvoje. Beržėnų rūmuose kabo Gorskių giminės atstovų, didikų Vainų portretų, taip pat karaliaus Augusto Fridricho III bei didžiojo Lenkijos kanclerio Jano Ansgaro Čapskio portretai.

Na o Beržėnų arsenalas garsėjo čia sukaupta senovinių ginklų kolekcija, kurioje buvo ir žemaičių kašteliono Mykolo Gorskio šarvai, numizmatikos rinkinys. Šiuose rūmuose buvo sukaupta ir Slucko juostų kolekcija, nemažai kitų meno vertybių. Daugelis rūmų kambarių buvo papuošta brangiais, meniškai padarytais senoviniais baldais, kuriuos Čapskiai buvo paveldėję iš Vainų, Gorskių ir Čapskių giminių. Meno kūriniai kartu su senoviškais bei naujais stilingais baldais, rūmų medžio dirbiniais (spintos, mediniai drožinėti skliautai, meniškas parketas) sudarė ištaigingą interjerą, būdingą XIX a. romantizmui. Yra išlikusių kai kurių ano meto rūmų interjero vaizdų ir jie įtikinamai tai įrodo.

Rūmus juosė angliško stiliaus parkas, kuris buvo pradėtas formuoti jau statant rūmus. Manoma, kad parką, kaip ir visos sodybos išplanavimą, projektavo pats Adolfas Čapskis. Šį spėjimą sustiprina tai, jog yra išlikę duomenų, kad Adomas Čiapskis ir jo brolis Marijonas užsienio kelionių metu specialiai tyrinėjo angliško stiliaus parkų planavimo ir kūrimo meną.

Yra išlikę Beržėnų dvaro inventorinių planų. Dvaro sodyboje jos klestėjimo laikais stovėjo rūmai, koplyčia, ūkiniai pastatai, buvo reprezentacinė zona, parkas, tvenkiniai. Dvaro sodai plytėjo vakarinėje ūkinio kiemo ir pietinėje sodybos pusėje. Prie parko, pietinėje jo pusėje, stovėjo malūnas, kumetynas, buvo įrengta patalpa fazanams. Rytinėje rūmų pusėje plytėjo parkas-miškas su nauja tvenkinių sistema, suformuota ant patvenktos Anuvos upės. Tvenkinių sistemą pajvairindavo dirbtinai įrengtos salos ir poilsio kalvelės. Miškas-parkas baigėsi Anuvos slėnio pievomis, kurios perėidavo į dirbamos žemės zoną. Šiaurės vakarinė sodybos dalis susiliedavo su toliau plytėjusiais miškais. Netoli rūmų buvo įkurtas žvėrynas, kuris nuo kitos sodybos teritorijos buvo atskirtas gražia medine tvora. Na o centrinė sodybos dalis buvo aptverta mūrine tvora. Stovėjo gražūs įvažiuojamieji vartai. Beržėnų dvarui tuo metu priklausė 4 838 dešimtinės žemės.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. Vajevodskaitė A., *Beržėnų dvaras* (RKIC archyvas).
2. *Mūsų Lietuva* [parengė B. Kviklys], Vilnius, 1991. t. 4, p. 473.
3. *Dvaro, esančio laikinoje paminklo apskaitoje, genplanas*. M 1: 5 000. - K., 1990 - RŽPI. VAA F5, b. 5686(1).
4. *Dvaro parko inventorizacijos medžiaga* [parengė RŽPI], Vilnius, 1991. VAA F5, b. 5903.
5. *Istorinių tyrimų ataskaita* [autorė A. Vojevodskaitė], Vilnius, 1982. VAA F5, 2939.
6. *Istorinė pažyma* [autorius V. Jocys], Vilnius, 1994. UAB PRI F5, 6702.
7. *Duomenų bazė „Dvarų duomenų bazė“* (prieiga internete <http://www.heritage.lt/dvarai/ppavadinimas.php>, žr. 2010-05-14).

Nuotraukose – Beržėnų dvaro (Kelmės rajonas) interjerai rūmų klestėjimo metais. Fotoreprodukcijos iš RKIC archyvo

Kontréma Česluova ekspedicēju piēšinis. Popierios, tušos. Iš L. Bukauskē rinkēnē

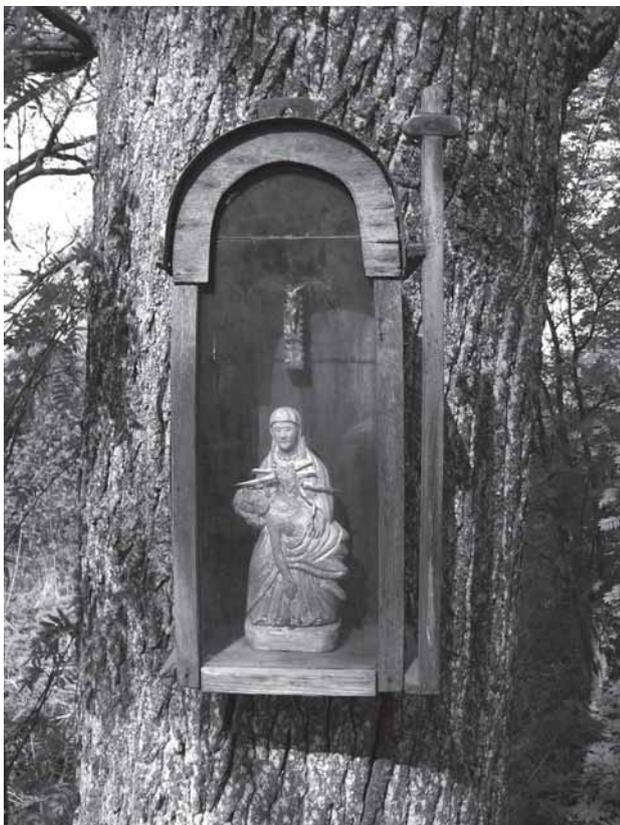
Skulptūra „Šv. Ontuons” (skulptūra iš Žutautū kaima) ēr anuos fragmentā

KELMĒS KRAŠTA LIAUDĒS SKULPTŪRAS

IŠ BUKAUSKĒ LINA RINKĒNĒ
Portēgrapējēs Bukauskē Lina

Dešēnie – skulptūrēlē iš
I. Bukauskē suodības
(Šaukienu seniūnējē),
XX omžios.

Skulptūra „Šv. Kazēmiērs” iš Žutautū kaima Budrē suodības

Portēgrapējuos (iš kairies): „Nukrižioutāsis”. XIX omžiaus skulptūrēlē, atrasta 1996 m. sodegosiuo suodībuo (Eišbēs mēška prieigās); skulptūra „Šv. Kazēmiērs” (skulptūra iš Žutautū kaima) ēr anuos fragmentās

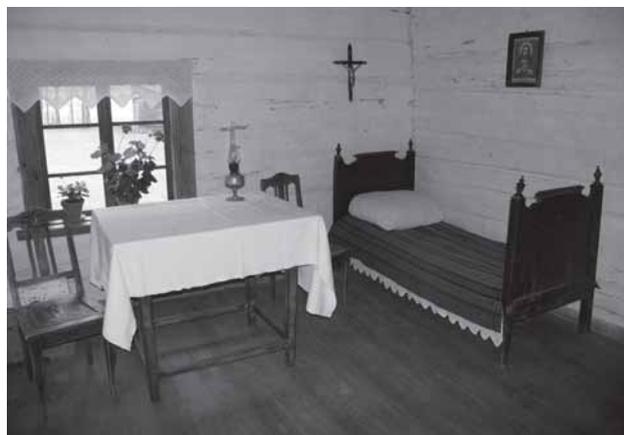
Višinskė Puovėla gimtāsis noma, memoriālais muzejios Ušnienu

ŽELVĪTĒ DANGUOLĒ
SUNGAILIENĒS LORETAS
PORTĒGRAPĒJĒS

Je nežēnuosi, kuo važiouji i Ušnienu, tou kaima gali ēr pravažioutē – nedēdēlis un, vuos kelēs suodības. Mes šī karta važioujem i vēsēms lietovems švēnta vēita – lietoviu tautēnē atgēmēma žadintuojē Višinskė Puovėla (1875–1906) gimtēnē ēr kaima, katramē 1883–1900 m. gīvena ēr kortē pradiejē rašituojē Žemaitē (Beniuševičiūtē-Žimantienē Julējē, 1845–1921).

Tas kaims – Kelmēs rajuonē, pri kelē Užvēntis–Kuršienā. Pēitvakarēnie anuo posie tek Vēntuos intaks Ušna. Neabejuotēnā, ka nu tuos opēs īr kelēs ēr kaima pavadēnēms.

Vos ivažiavē i kaima, pradēdam ēiškuotē Višinskė Puovėla memoriālēnē muzejiaus. Kelē klaustē nerēk – truobas kaimē tik kelēs, ruodīklēs i muzejio pastātītas, vuo ēr kelalio, katrou važioujem, isibiegietē nerēk. Tas muzejios – Kelmēs krašta muzejiaus padalinis. Reklaminēiūs leidēniūs noruodīta, ka, je nuori aplonkītē muzejio, ap-

Višinskė Puovėla memoriālēnē muzejiaus ekspozicijēs fragmentā

veizietē anuo ekspozicijēs, īš onksta torietomi paskombintē telepuono (8 ~ 427) 59 721 (muzejelio rūpēnas šalēp anuo gīvenonti Žemaitēs pruoanūkē Janavičienē Eldiuona).

Mes īš onksta nesosētarē, bet i muzejio, ka ē šeštadēini, patekuom – anuo prīveizou darbuotuojē kāp tik viedēna patalpas.

Muziejielis gimtājemē P. Višinskė nomē veik jau nu 1960 metu. Apveizēdam ekspozicijēs, katruos īsdiestītas nedēdēlē senuos, tradicēnēs žemaitiu arkitektūras nomelē vēsuos patalpuos, gali pri-sēmintē ne tik P. Višinskė, bet ēr Žemaitēs svarbiausius gīvenēma īvikius, kūrība, tū dvijū švēisiū žmuoniū draugistē ēr kt.

I Ušnienuos užsok ne tik pavienē lonkītuojē. Tonkē anuo aplonka muokslēviu, literatu ekskursējēs. Daug žmuoniū čē sotrauktē ēr muzejielio vīkstou kasmetēnēs Žemaitēs literatūrēnēs premējēs, katra īr skērama už geriausi metu pruožas kūrēni, iteikēma rēngēnē. Vīkst anēi ēr Užvēntie, kor tēp pat kūri laika īr gīvenusi Žemaitē.

Apveizējam, apeitam muzejieli, paminklieli, katros primēn, ka čē, Ušnienuos īr gīvenusi Žemaitē, apduovēnuojem suodība prīveizon-tius žmuonis naujausēs žornala „Žemaitiu žemē“ numerēs, ēr, atsi-sveikēnē so maluonēs tuo kaima žmuonim, sokam tuoliau.

Važioujint mintis aplē Višinski Puovėla, Žemaitē, anū gražē draugistē vēs neapleid. Atmintie viel ēr viel īškēlst priš kelis metus leidēnie „Nemunas“ (2005 m. lēipas 14 d. (Nr.27 (64-505) pars-kaitīts Mairuonē lietoviu literatūras muzejiaus direktuorēs, poetēs RUSECKĀTĒS ALDUONAS straipsnis „ŽEMAITĒS IR VIŠINSKIO SENAMADIŠKOS DRAUGYSTĒS MITAS“. Graži pruoaga šī karta kelēs tuo straipsnē īstraukas ēr pacitoutē:

„Kai jiedu pirmą kartą susitiko, Povilas buvo vienuolikametis berniūkštis, Julija – 41 metų moteris. Dabar kažkur, anapusbėje jie – vienmečiai, turbūt vienminčiai, labai artimi, numynę takus literatūroje, publicistikoje ir gyvenime. [...] Vienuolikmetis Poviliukas būsima kaimynę Juliją Žymantienę sutiko 1886 m., kai Žymantų šeima atsikraustė gyventi į Ušnėnų kaimą (Kelmės r.) Tokia buvo lemtis – jiems susitikti. Nors Vaižgantas prie Žemaitės kapo Marijampolėje 1921 m. gruodžio mėnesį pasakė, jog niekas Beniuševičiūtės „nedarė“ Žemaitė. Ji pati tokia gimė mūsų žemėje, ji buvo

Višinskė Puovėla memuorialėnė muziejiaus ekspozicėjės fragmentā

tarsi koks aukso grynuolis, tarsi stebuklas, kurį suformavo Lietuvos aplinka (kaip padaro ir daugiau tokių dyvų), tik kiti negauna progos pasireikšti, o Žemaitėi buvo, kas padėjo...

Povilo pagalba prasidėjo greitai, nors jis draugavo su Žymantų vaikais, bet iš Šiaulių gimnazijos parveždavo draudžiamos spaudos paskaityti ir Žemaitėi. Ji tiesiog negalėjo iš to šulinio atsigerti – troško ir troško dar skaityti, dar... Tas legendinis pasakojimas apie kūrybos pradžių mums visiems žinomas, bet priminsiu. Julija paskaitė „Varpe“ G. Petkevičaitės-Bitės apsakymą ir garsiai tarė Povilui, kad ir ji galėtų taip parašyti... Višinskis įsikirto šios minties, nepaleido kaimynės, kol ji neparašė apsakymo „Piršlybos“, kuris buvo išspausdintas „Tikrajame Lietuvos ūkininkų kalendoriujė metams 1895“ jau kitu pavadinimu – „Rudens vakaras“ ir Žemaitės slapyvardžiu. (Ir Višinskio publicistiniai straipsniai pasirodė spaudoje tais pačiais metais.) Pamačiusi išspausdintą savo apsakymą, Julija džiaugėsi, didžiavosi, negalėjo patikėti, dėkojo Povilui, nors prie teksto pirštus buvo „prikišęs“ ir J. Jablonskis – taisė kalbą, Višinskio paprašytas. Tuo metu išspausdintas kaimo moters tekstas prilygo stebuklui arba kokiam nedideliam Ušnėnų kaimo žemės drebėjimui...

Julija užsidėgė, atsipalaidavo nuo darbų, ėmė intuityviai suvokti savo misiją – privalo rašyti apie viską, ką patyrė, ką mato, žino, pažįsta, ką sugalvoja. [...] Taip ir vinguriavo Žemaitės kūrybinis kelias „per Višinskio rankas“. Ji parašydavo visą apsakymą ar dalį, siųsdavo Povilui, prašydama: „(...) atrašyk, mano vaikeli, netingėk, nes man be Tavęs ilgu ilgu, neturiu niekam paskaityti, kad kas papeiktų“ (iš 1897 spalio mėnesį rašyto laiško). Višinskio tikslas buvo ugdyti Žemaitės talentą, jis tikėjo, jog tai rašytoja iš pašaukimo ir ji užims deramą vietą jaunos literatūros istorijoje. Taip apie Žemaitę rašė draugams. Todėl viską, ką Julija jam siuntė, jis skaitė su didele atida ir rašė nepatyrusiai rašytojai savo komentarus. Gydydamasis Jaltoje nuo tuberkuliozės, Višinskis gavo apsakymo „Petras Kurmelis“ fragmentą: skaitė, nepatiko, nebuvo individualių veikėjo bruožų, negyva. Lėkė į Ušnėnus laiškas su nuoširdžiausia kritika, paaiškinimais, pamokymais, visada atsargiais, taktiškais – bijojo subarti, supeikti, kad rašytoja neišsigastų. Apie Kurmelį jis

(Nukelta į 42 p.)

Įnformacėnė lėnta pri Višinskė Puovėla memuorialėnė muziejiaus sėinas

Memuorialinis paminklos Ušnėnūs, katros įnformou, ka Ušnėnūs 1883–1900 m. gīvena ėr kortė pradiejė rašituojė Žemaitė (Beniušėvičiūtė–Žimantienė Julėjė)

(Atkelta iš 41 p.)

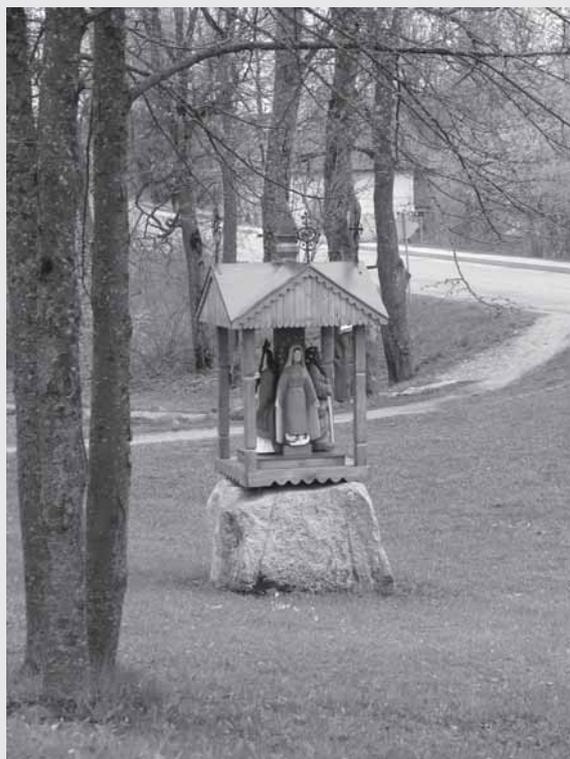
rašė: „Mažą įspūdį daro (...) aprašymas Kurmelio ir jo gyvenimo. (...) Žmogų mums reikia pažinti per jo paties žodžius, darbus ir jausmus“ (iš 1896 m. gruodžio 23 d. laiško). Žemaitė nepyko, laukė Povilo kritikos, taisė, rašė per naktis, vėl siuntė... Kai Žemaitė pradėjo rašyti komedijas, Višinskis kantriai ir suprantamai aiškino šio žanro ypatumus, teoriją. „Leidžiu „Tris mylimas“ stačiai ant Tavo cenzūros, nes nuo Tavęs vieno tik truputį teisybės galiu girdėti, todėl vičvienaičiu Tavim tik ir tepasitikiu...“ (iš 1898 m. sausio 30 d. laiško). [...] Produkti vi, prasminga jų kūrybinė draugystė. Tačiau ir buities plotmėje šie žmonės buvo artimi. Net lempa, prie kurios Julija rašė, buvo paskolinta Višinskio. Žemaitė labai išgyveno ir nerimavo dėl jaunojo bičiulio sveikatos, dėl neturto, dėl Peterburge gresiančių pavojų, net dėl Povilo meilės reikalų, apie kuriuos jiedu pasikalbėdavo. Visada norėjo žinoti tiesą apie jo sveikatą: „Ar sveikesnis junties, tik nemeluok, mano mažėlėlis“ (iš 1897 m. lapkričio 14 d. laiško). Žymantienė rūpinosi Povilo apranga, maistu – išaudavo milelį kostiumui, įdėdavo kaimo lauktuvių. O kai Višinskis, mokydamasis Peterburge, rašė konkursinį darbą „Antropologinė žemaičių charakteristika“, reikėjo labai daug žinių. Žemaitė jam aiškino papročius, analizavo žodžių reikšmes, ruošė siuntinius su etnografiniais daiktais. Ji labai džiaugėsi, galėdama Povilui padėti, ir prašė, kad šis vis daugiau jai skirtų užduočių. Rašydamas šį darbą Višinskis daug fotografavo, tad Žemaitės kai kurios fotografijos atsirado ir išliko Povilo rūpesčiu. [...] Be kūrybinių ir buitinių santykių, buvo dar ir kažkokia sunkiai žodžiais nusakoma sielų giminytė, artumas. 1899 m. sausio mėnesį Žymantienė rašė Višinskiui: „Po vaišes beviešėdama ir šiokių mačiau, ir tokių pažinau, bet nė su vienu negaliu taip po širdies pašnekėti, kaip su Tavimi, Tu mano vaikelį! Anie vis svetimi, o Tu mano tikras vaikas“. [...] Višinskio ankstyva mirtis paženklino sielvartu visą Žemaitės gyvenimą. Rašytoja S. Čiurlionienė prisiminimuose rašė: „Žemaitės skausmas, jo širdies gedulas, palydėjęs tą savo širdies vaiką, savo minties tėvą, buvo toks didelis, kad ji visiškai negalėjo kalbėti apie brangų velionį. Vilniuje prakalbinau atsargiai, ar neparašytų ji atsiminimus apie savo jauną draugą. Lig tik man ištarus tą vardą, Žemaitės veide kažkas užgeso, dingo jos ramybė, ji tyliai tarė – negaliu...“

Višinskė Puovėla gimtasis noms, memuorialėnis muziejus

UŽVĖNTIS

ŽELVĪTĖ DANGUOLĖ
SUNGAILIENĖS LORETAS
PORTĖGRAPEJĖS

Kopītėlė Užvėntė dvara suodības parkē

Artiejam pri Užvėntė. Jau daug metu, kãp tonkė iš Vilniaus ėr kėtũ Lietuvos vėitu ėe važioujem sosėtėktė so rašituojės, pedagogės, vėsuomenės veikiėjės Pečkauskātės Marijės-Šatrėjės Raganas praejusio laiko ėr anuos kūrėbo. Geriausė anou pajunti Užvėntė dvara suodėbuo. Ana – patemė miestelė pakraštė ėr priklausau jau Girnėkũ kaimou.

Muziejus Užvėntie bova ikorts 1965 metãs. Nu 1973 m. uns veik restauroutamė Užvėntė dvara svėrnė. Tou padarītė ėe bova dvė dėdėlės pruogas: 1887–1898 m. Užvėntė dvarė gėvena rašituojė Šatrėjės Ragana. Ėe praejė anuos gražiausė metã, ėe ana brėnda kap žmuogos ėr rašituojė, ėe patėrtė ėspūdė ėr iomžintė anuos kūrėniũs „Sename dvare“ ėr „Viktutė“. Ontra pruoga ta, kad kurĩ laika tas dvars priklausė Lietuvos Nepriklausomībės Akta signataroui Smilgevičė Juonou (1870–1942), katros garsiejė sava tvėrta valė, demuokratizmo. Aple tus do žimius žmuonis, Užvėntė krašta istuorėjė ligi šioul ėr pasakuojė muziejiaus ekspozicėjė.

Iš kairies: Užventė dvara suodėbas parks (taks link Užventė malūna); paminklos Lietuvos nepriklausomėbės Akta signatarou Smilgevičė Juonou (skulptuorios Cikana Vids)

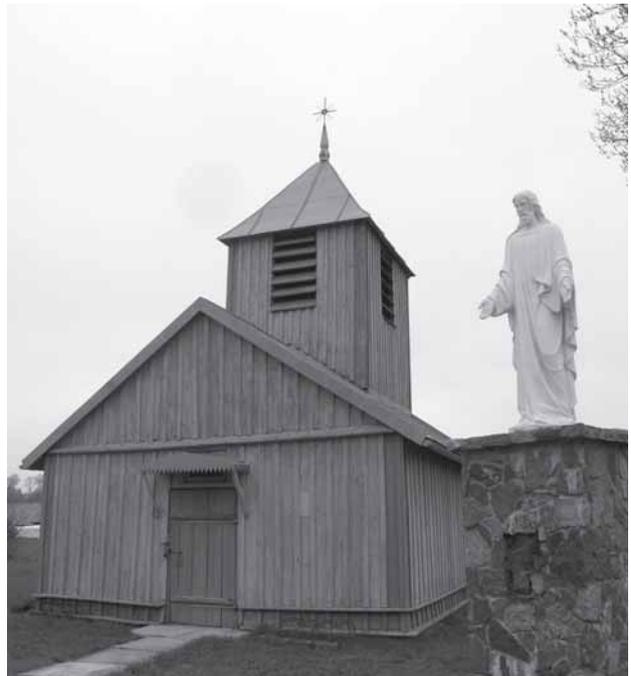

Muzieju ikūrė žimos Užventė kraštuotirininks Rimkus Vacluovs. Tam muziejou uns atėdevė daug sava gėvenėma metu ėr dėrba anamė kol tik svėkata leida. Dabar muziejo priveiz, lonkėtuojus prijem Balčiūnienė Gražina. Je nuori muziejo apveizietė, rėktom iš onksta paskombintė telepuono 8 674 94 270 ėr sosėtartė diel vizita.

Pri iėjėma i muziejo – ruožiū krūms. Priš kelis metus, Užventė vikstont Šatrėjės Raganā skėrtā „Baltū ruožiū valondā“, anou padėigė bovusi pėrmuoji Šatrėjės Raganas bėndrėjės pirmininkė dainininkė Maciūtė Regina, literatūruoluogė, rašėtuojė, Vilniaus universiteta pruofoesorė Daujuotitė Vėktuorėjė ėr kėtė tamė rėnginie dalėvavė bėndrėjės narė. Pasuodints ruožiū krūmielis jau išauga i dėdliausi krūma ėr teik vėltėis, kad atmintės, katrou tas dvars sauga, net ėr keitontėis gėvenėma viejems, neišniks.

Paskotėnės metās suodėbas vaizds kėik pasėkeitė. Kuožna atejontoni i muziejo dabar jau pasėtink skulptūra, skėra Lietuvos nepriklausomėbės akta signatarou Smilgevičė Juonou. Anuos autuorios tou Lietovuo platė žėnuoma vira pavaizdava sosėmāstiusi, ligo veizonti i paprastus šiuo krašta žmuonios.

Keitas Užventė gėvenėms... Pagėviejė uns restauravos Užventė malūna, katrou dabartėnė šeimininkā daug diemesė skėr kultūrā ėr rem anou. Malūnė tonkė vikst ivairiausė rėngėnė. Rėngamas ėr pruofoesionaliu dailininku, tėp pat ėr tautuodailininku kūrėbėnės stuovėklas. Vėnuo iš anū liaudės meistrā sava darbās iomžėna žėmiausius Užventė krašta kūrėjus – Pečkauskātė Marijė-Šatrėjės Raganā, Beniuševičiūtė-Žimantienė Julėjė-Žemaitė, Višinski Puovėla ėr jau minieta Nepriklausomėbės Akta signatarā Smilgevičė Juona. Tautuodailininku padarītā koplėtelė metalėnės vėrsūnės (saulutės) nukalė tamė patemė malūnė dėrbė žėnuomė Lietuvos kalvė.

Užventė varpėnė ėr Kristaus skulptūra Užventė šv. Marijės Magdaliėtės bažničės švėntuoriou

Vaiguvuos-Užventė apėlinkiu panorama

UŽVENTIS:

svarbiausios istorijos datos

PARENGĖ LORETA SUNGAILIENĖ
NUOTRAUKOS AUTORĖS

Lietuvos nepriklausomybės Akto signataro Jono Smilgevičiaus (1870–1942) kapas Užventio kapinėse

Iš kairės: buvusio Užventio dvaro parko fragmentas (skulptūros autorius J. Stankus??); Kryžius Užventio miestelyje

Užventio herbas

Užventis – miestelis, nuo Kelmės į šiaurės vakarus nutolęs 25 kilometrai. Išsistatęs jis abipus Ventos upės. Ji ir pavadinimą miesteliui davė. Šiandien Užventis – seniūnijos centras. Iš Užventio keliai veda į Kelmę, Kražius, Tryškius, Kursėnus.

XIV a. Užventis pradedamas minėti išlikusiose ir istorikų žinomuose istoriniuose šaltiniuose.

Užventio gyvenvietė pradėjo formuotis dešiniajame Ventos krante.

XV a. pradžioje Užventio dvaras buvo Žemaičių seniūno Mykolo Jegelevičiaus žinioje.

Nuo 1527 m. Užventio dvaras perėjo LDK

didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo žinion. Nuo to laiko dvaro laikytojus skirdavo LDM didysis kunigaikštis.

1527 m. istoriniuose šaltiniuose Užventis pradedamas minėti kaip valsčiaus centras.

Nuo 1538 m. dvaro valdytoju buvo Andrius Tujinlaitis, jį pakeitė Kasparas Bilevičius.

1569 m. Užventio seniūniją pradėjo valdyti didikas Gorskis (tai buvo pirmoji kunigaikščio ekonomija, kurią jis valdė).

1587 m. Užventio valdytoju tapo Simonas Vainius. Po jo Užventį valdė Matas Vainius, o kai šis mirė, – Elzbieta Vainienė. XVI a. pab. – XVII a. pr., Užventį valdant Vainoms, buvo pastatyta, o vėliau perstatyta Užventio katalikų krikščionių bažnyčia.

1537, 1655–1600 m. istoriniuose šaltiniuose Užventis jau įvardytas kaip miestelis.

1609 m. įsteigta pirmoji Užventio mokykla (parapinė).

1667 m. istoriniuose šaltiniuose minimas Užventio pavietas.

1701 m., vykstant karui su švedais, miestelis stipriai nukentėjo, į Užventį buvo užsukęs Švedijos karalius Karolis XII.

1703 m. Užventiui suteikta teisė rengti turgus.

1738 m. kilęs gaisras sunaikino didelę dalį miestelio.

Nuo 1746 m. Užventyje vykdavo ne tik turgūs, bet ir trys prekymečiai.

XVIII a. I p. Užventyje jau gyveno daug žydų. 1750 m. jiems suteikta teisė pasistatyti sinagogą.

1804 m. Užventyje veikusioje pradžios mokykloje mokėsi 30 vaikų. Apie Užventio pradžios mokyklą žinių randama 1853 m. dokumentuose. 1863 m., po sukilimo, ši mokykla buvo uždaryta, o vietoje jos 1876 m. įsteigta rusiška mokykla. Tarpukario metais veikė lietuviška 6 skyrių pradžios mokykla.

Apie 1820 m. Užventio žemės buvo perduotos Gardino kunigaikščiui Pranciškui Druckiui Liubeckiui.

1825 m. kunigaikščio Druckio-Lubeckio lėšomis pastatyta iki mūsų dienų stovinti Šv. Marijos Magdaliėtės bažnyčia ir varpinė.

1863 m. netoli Užventio vyko sukilėlių susirėmimas su caro karinėmis pajėgomis.

Per 1863 m. sukilimą Užventio apylinkėse aktyviai veikė organizuoti sukilėlių Roberto Krasausko, Antano Mackevičiaus, Igno Leskausko bei Jono Stanevičiaus vadovaujami būriai.

1892 m. Užventio miestelyje buvo 25 gyvenamieji namai, gyveno 236 žmonės.

Viršuje – Užvenčio šv. Marijos Magdalietės bažnyčia; kairėje – Švč. Mergelės Maloningosios skulptūra šios Užvenčio bažnyčios šventoriuje

1909 m. Užventyje pradėjo veikti paštas.

1940 m. pradėjo veikti Užvenčio biblioteka.

Po Antrojo pasaulinio karo iki 1950 m. Užventis buvo to paties pavadinimo valsčiaus centras.

1944 m. gruodžio 9 d. įkurta Užvenčio progimnazija. Tuo metu jai vadovavo lietuvių kalbos mokytojas J. Vaišnys. 1949 m. ji reorganizuota į Užvenčio vidurinę mokyklą, kuriai 2002 m. suteiktas Šatrijos Raganos vardas.

1950–1962 m. Užventis buvo Užvenčio rajono centras.

1956 m. Užvenčiui suteiktos miesto teisės.

1962–1995 m. Užventis buvo apylinkės centras.

1966 m. restauruotame Užvenčio dvaro svirne pradėjo veikti Užvenčio kraštotyros muziejus.

Nuo 1995 m. Užventis yra to paties pavadinimo seniūnijos centras.

2000 m. kovo 23 d. Prezidento dekretu patvirtintas Užvenčio herbas.

2009 m. atidaryti Užvenčio senelių namai.

IŠKILŪS MOKSLŲ, VISUOMENĖS, KULTŪROS VEIKĖJAI, SUSIJĘ SU UŽVENČIU

1855 m. Užvenčio dvaro prievaizdo šeimoje gimė iškilus Vidurinės Azijos tyrinėtojas, orientalistas Bronislovas Grombčevskis.

1887–1898 m. Užvenčio dvare gyveno rašytoja, labdarė, visuomenės veikėja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1887 m. šį dvarą buvo išsinuomoję Šatrijos Raganos tėvai – Stanislava ir Anupras Pečkauskai, iki to laiko gyvenę Labūnave). Užventį Šatrijos

Ragana aprašė savo vienoje garsiausių apysakų „Sename dvare“: Savo pasakojimą ji pradeda tokiais žodžiais: „Už miškų, upių, tarp daubų ir kalnų stovi seno dvaro medinis rūmas. Ne aukštas, bet ilgas ir platus, dideliu priengiu, ant baltų stiebų rymančiu, pilnas meilių kampelių, jaukus ir šiltas, ištikimas visų mūsų džiaugsmų ir liūdesių savo prieglobstin priėmėjas. Prieš jį didelis, mieguistas tvenkinys paslaptinomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas, ir įsigiedojęs, įsikvepėjęs, įsivajojęs sodnas. Meilingai glaudžia sodnas prie plačios krūtinės tvenkinį ir rūmą – ištikimus savo draugus – ir šnibžda jiedviem kažkokias nepabaigiamas pasakas, kažkokias bylas slėpiningas, ilgas, amžinas gondas. O tuodu klauso – tylūs ir susimąstę.“

Užventyje 1892–1893 m. su savo šeima gyveno lietuvių literatūros klasikė Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė-Žemaitė (1845–1921).

Netoli Užvenčio yra gimęs Užventyje dažnai lankydavęs Lietuvos tautinio atgimimo vienas iš lyderių Povilas Višinskis (1875–1906).

1904–1906 m. Užvenčio apylinkės vaikus dvare mokė rašytojos Šatrijos Raganos sesuo Sofija Pečkauskaitė.

Tarpukario metais Užventyje šeimininkavo, savo nusipirktą Užvenčio dvarą pavyzdiniu buvo padaręs ekonomistas, draudžiamosios spaudos bendradarbis, aktyvus visuomenės veikėjas, Lietuvos nepriklausomybės akto signataras Jonas Smilgevičius (1870–1942 m.). Jis mirė 1942 m. lapkričio 27 d. ir buvo palaidotas Užvenčio kapinėse. Užventį garsina ir kiti šio krašto iškilūs žmonės: matematinės logikos Lietuvoje pradininkas Konstantinas Kazimieras Raičinskis, pirmasis Veterinarijos akademijos rektorius Stanislovas Jankauskas, JAV daugelį metų gyvenęs ir kūręs, žemaitiškai ir lietuviškai parašytas savo knygas leidęs filologas, poetas Apolinaras Petras Bagdonas. Užventyje yra taip pat mokęsis dailininkas E. Urbonavičius, Lietuvos operos ir baletų teatro artistas P. Skirmantas, Šiaulių dramos teatro aktorė V. Jakštaitė, architektas B. Bakaitis, orientalistas, literatas, žurnalistas, istorijos mokslų daktaras R. Neimantas, geologijos mokslų daktaras G. Juozapavičius, technikos mokslų daktaras A. Rimkus, Šiaulių universiteto dėstytojai V. Viruišis, V. Sirius ir nemažai kitų iškilų Lietuvos mokslo, kultūros, visuomenės ir politikos veikėjų.

Kražė 2010 metu pavasari

KRAŽĖ

TEKSTS ĒR PORTĒGRAPĒJĒS
MUKIENĒS DANUTĒS

Vēna iš paskotēniūju aplonkuom Kražiu miestieli. Laiks eit, metā, dešimtmetē keit vēinē kētus, vuo mes i Kražius vēs važiuojem, ka viel ēr viel pasklaidītomem sava

krašta garbingiausēs istuorējēs poslapius. Tas miestielis – ligo vēsuos Žemaitējēs atversta istuorējēs kninga. Pradiēk iduomautēis aple seniausius laikus, nuves če tavi ont arkeuoluogu diemesē solaukontiū pēlkapiu, senkapiu, pēlekalniū. Anēi – iš III–IV, IX–X omžiu. Aple senūsius paguonībēs laikus pasakuo Medžiuokalnīs, katros platē ir isētāisēs pri pat Dubīsas dešēniuojē intaka Kražontēs opēs. Spiejema, ka ta opē ēr pavadēnēma gīvenvietē davē. Ir pagrinda manītē, ka unt Medžiuokalnē senuovie bova alkakalnīs. Lig šiuol gīvas legendas

pasakuo, ka unt tuo kalna gīvenusi medžiuoklēs deivē Medeinē, ka seniau Medžiuokalnīe auga švēnts oužols. Iš pu anuo šaknū liuob trīkštē švēnts ondou. Netuolēj tuos vēitas bovusi kūrēnāma švēntuoji ognēs ēr stuoviejusi deivēs Medeinēs statula. Valog J. Jocevīčē, Medžiuokalnīe bova Medžioimas švēntīkla. Deivē liuob pasēruodītē žmonēmēs ēr sakītē, ka Lietova – ir mēškūs, kērskēt miēkus, iškērsēt mēškus – nebēbus Lietovuos.

Ka Kražius valdē dēdēkā Kēsgailas, Radvēlas, Chodkevičē, Medžiuokalnīe bova Kražiu dvara žvērīns ēr če liuob medžiuotē dēdēkā, anū svetē. Unt tuo kalna, atgaudams jiegas, ir laika leidēs Lietovuos dēdlīesīs konēgaikštīs Žīgimants Augusts, Anglējēs karalienē Suffolk Katrina so dvarēškēs.

Istuorikā neatmet galēmībēs, kad Kražius galiejē būtē Žemaitējēs sritēnē konēgaikštē Vikinta tievuonējē, ka če ons ēr rezidava.

Rondamūs istuorēniūs šaltēniūs Kražē (*Crase*) pradēdamē mėnavuotē 1257 metās (Mindauga rašts). Valog istuoriku, jau tās laikās Kražius galiejē stuovietē pēlēs.

Kražiu istuorējē nosēpēlna dēdlīausēs muonuograpējēs ēr ne vēina anuos tuoma. Daug metu tou istuorējē rinka muokītuos Dirmeikis Edvards ēr anuo bēndramintē. Rinka ēr nešē i muziejō. Onkstiau uns veikē nedēdēlemē medēnemē nomelīe. Paskotēnēs metās, ka restaurava, naujem gīvenēmou atkielē Kražiu jezuitu kolegējēs bursa, tou muziejō parkielē če – i nu 2008 metu veikonti Kražiu Muotiejaus Kazēmiera Sarchiejaus (1595–1640) kultūras cēntra. Tas pastats sava istuorēnē ēr kultūrēnē reikšmē šēndēin Žemaitējuo ir išskērtinis. Uns pritaikīts kultūras, edukacējēs, turizma ēr inpormacējēs reikmiems. Gīvenēms če vērd žēima ēr vasara. Traukuos centros tēik turizma, tēik kultūras, švēitēma prasmē uns tamē kraštē dabar ir dēdlīausīs.

Kražiu kolegējēs bursa bova pastatīta XVII omžiaus pradiuo (1616–1618 metās).

1617–1773 m. Kražius veikē jezuitu kolegējē, 1773–1817 m. – apskrētēis muokīkla, 1818–1842 m. – gimnazējē. Sava laiko Kražiu jezuitu gimnazējē bova svarbiausīs Žemaitējēs švēitēma ēr religēnē gīvenēma cēntros. Anamē dērba, muokies daug iški-liū Lietovuos vēsuomenēs, kultūras, muoksla žmuoniū, tarp anū ēr poets, filuosofs Sarchiejōs Muotiejus Kazēmiers, raštīuojē

Restaurouta Kražiu kolegējēs bursa. 2010 m.

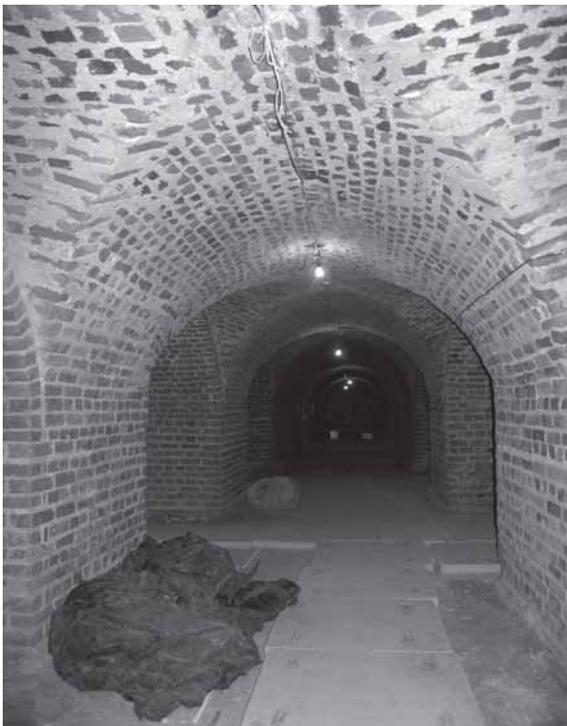
Puoška Dionizos, Daukša Mėkaluojos, Stanevičė Sėmuons, tautosakininkā bruolė Juškas – Ontuons ėr Juons, Žemaitiu viskops Valončios Muotiejos, etnuograps Jocevičė Liodvėks ėr kt.

Kražiūs muziejės ikorts 1969 metās. Paskotėnės dešimtmetės anou rūpėnuos muokėtuos, kraštuotėtininks, istoriks Dirmeikis Edvards.

Kražiūs nu 2007 m. rėngamė tradicėnės jau tapė Kražiū festivalė. Anū tėkslos – Lietovuos Dėdliuosės Konėgaikštėstės (LDK) kultūriniu tradicėju puoseliejėms ėr gaivėnėms, inpromacėjės aple anus sklaidā ėr vėsuomenės švėitėms. Par tus festivalius Kražiūs vėkst koncertā, spektaklė, atėdaruomas puofesiuonalė dailininku ėr tautuodailininku kūrbas paruođas. Daug paruođū pastarāsės metās vėkst Kražiū M. K. Sarbievėjāus kultūras cėnrė.

Restauroutas Kražiū kolegėjės bursas kėims, katramė grindėnie simbuolėškā akmėnū krėvuom ėr pažimietas kėtū seniau ėe stuoviejusiu pastatū vėitas

Remontuojamė Kražiū kolegėjės bursas pastata rūšė

Napoleonas Orda. Kražiū benediktiniū bažnyčia. 1875 m. Pieštukas, spalvinimas, akvarelė, 19,6 x 29. Reprodukcija iš leidinio „Orda. Senosios Lietuvos architektūros peizažai“. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 277

Napoleonas Orda. Kražiū parapinė bažnyčia. 1875 m. Pieštukas, spalvinimas, akvarelė, 19,6 x 28,5. Reprodukcija iš leidinio „Orda. Senosios Lietuvos architektūros peizažai“. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 276

Buvusio Kražiū jėzuitų komplekso vaizdas nuo parapinės bažnyčios pusės. Menkarskio graviūra pagal 1840 m. V. Misevičiaus piešinį. Iliustracija iš A. Miškinio knygos „Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. III tomas. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Monografija“. Vilnius: „Savastis“, 2004, p. 247

Kražių istorijos tyrinėtojas, puoselėtojas, mokytojas ir muziejininkas Edvardas Dirmeikis (pirmas iš kairės) Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centre veikiančiame Kražių muziejuje veda ekskursiją iš Kauno atvykusiems fotografams

KRAŽIŲ ISTORIJOS FRAGMENTAI

III–IV a. Kražiuose jau gyveno žmonės. Tą faktą paliudija miestelyje ir jo apylinkėse XX a. vykdytų archeologinių kasinėjimų rezultatai bei pavieniai, atsitiktiniai radiniai.

1253 m. Kražiai pirmą kartą paminėti iki mūsų dienų išlikusiame rašytiniame šaltinyje – Mindaugo laiške.

1253–1257 m. Kražių žemė – svarbi sudėtinė Žemaitijos gynybinės sistemos dalis.

1390 m. birželio 26 d. Karaliaučiuje pasirašytoje Žemaičių bajorų ir Kryžiuočių ordino sutartyje paminėti 6 Kražių bajorai – Eionoras, Eivildas, Eionoro brolis Vidė, Getėžis, Eikutis, Ramovytas.

1394–1935 m. rašytiniuose šaltiniuose paminėta Kražių pilis.

1410 m. rašytiniuose šaltiniuose minimas Kražių valsčius.

1412–1451 m. miestelyje gyveno Vytauto Didžiojo vietininkas Jonas Stanislovas Kęsgaila.

1416–1417 m. Vytauto Didžiojo pavedimu Kęsgaila Valimantaitis pastatė pirmąją Kražių katalikų bažnyčią. Ji, išstovėjusi apie 60 metų, sudegė apie 1475-uosius metus.

Išlikusiuose 1480 m. rašytiniuose šalti-

Kražių herbas

niuose Kražiai jau įvardyti kaip miestelis.

1495 m. pastatyta nauja Kražių krikščionių katalikų bažnyčia (gaisras ją sunaikino 1638 m.). Vėliau kitą bažnyčią pastatė klebonas M. Barkauskas, o kai ir ši sudegė, iškilo klebono Uvainio rūpesčiu pastatyta bažnyčia, kuriai buvo lemta stovėti iki 1807 m. (ji taip pat sudegė).

1547 m. Kražiai atiteko Žemaičių seniūnams Kęsgailoms.

1559 m. Žygimantas Augustas Kražius pardavė anglams Kotrynai Sufolsk ir Ričardui Berthui. Po jų (nuo 1568 m.) Kražius valdė Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila. Nuo tada jis save vadindavo Kražių grafu. M. Radvila Kražiuose, dvaro teritorijoje pastatė pi-

lį-rūmus, kuriuos juosė vandens pripildytas platus griovys.

1566 m. Kražiai buvo pavieto centras. Nuo 1566 m. iki XVI a. pab. Kražiuose posėdžiaudavo Žemaičių bajorų seimeliai, vykdavo didžiulės šventės ir turgūs.

XVI a. Žemaičių vyskupijos iniciatyva Kražiuose įsteigta kunigų seminarija.

XVI a. Kražiai buvo vienas iš didžiausių Žemaitijos kultūros, švietimo centrų.

XVI a. pr. įsteigta pradžios mokykla.

XVI a. pabaigoje Kražiuose įsikūrė jėzuitai, kuriuos ėmėsi globoti Radvilos ir Jonas Karolis Chodkevičius.

1570–1741 m. Kražiuose veikė Žemaičių kunigų seminarija, kuri vėliau buvo perkelta į Varnius. Tais laikais Kražiuose veikė aukštoji jėzuitų teologijos-filosofijos mokykla.

1607 m. Kražiuose įsteigtas jėzuitų, 1639 m. – benediktinų, 1758 m. – marjaviečių vienuolynas.

1614 m. jėzuitai įsteigė Kražių kolegiją, kuri veikė iki 1844 metų. XVII–XVIII a. tai buvo pirmoji aukštesnioji mokykla, pagrindinis ugdymo ir švietimo centras Žemaitijoje. Garsėjo turtinga šios kolegijos biblioteka. Tuo laiku čia veikė mokyklinis teatras, kuris pastatė apie 30 vaidinimų.

1621 m. jėzuitai ant Radvilų rūmų pamatų pradėjo statyti bažnyčią (darbai užbaigti 1689 m.).

1667 m. Kražių paviete buvo 249 bajorų dūmai.

1677 m. prie Kražių kolegijos buvo įsteigta bursa (mokinių bendrabutis). Iš pradžių čia gyveno kolegijos išlaikomi neturtingi mokiniai (iš viso 12). Vėlesniais metais kolegijoje mokydavosi apie 500 mokinių, o bursoje gyvendavo po 300 mokinių. Iki mūsų dienų iš visų buvusios kolegijos pastatų išliko tik bursa. Ji restauruota. Kitų buvusių kolegijos pastatų vietas didžiuliame, gražiai sutvarkytame bursos kieme simboliškai žymi į paviršių iškilusios akmenų krūvos.

XVII a. Kražiuose buvo svarbus kontrreformacijos židinys.

1757–1763 m. pastatyta Kražių vienuolių benediktinų bažnyčia.

1773–1817 m. Kražiuose veikė apygardinė mokykla.

1779 m. Kražiuose vyko Žemaitijos žydų suvažiavimas.

XVIII a. pabaigoje Kražių mokykloje nuolat mokydavosi po kelis šimtus mokinių.

1817 m. Vilniaus universitetas, perėmęs Kražių kolegiją iš karmelitų, reorganizavo ją į pasaulietinę gimnaziją.

1823 m. Kražiuose veikė anticarinė mokleivių organizacija „Juodieji broliai“.

Iš kairės: Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro muziejaus ekspozicijos fragmentas ir šio muziejaus koridoriuje eksponuojamas suolas – Kražių istorijos liudininkas

1841 m. užbaigta statyti ir įrengta nauja Kražių krikščionių katalikų bažnyčia. Ji buvo atnaujinta 1911 m.

1844 m. Kražių gimnazija buvo iškelta į Kauną. Po to Kražiuose 75 metus vidurinės mokyklos nebuvo.

1893 m. lapkričio 22 d. įvyko Kražių skerdynės. Jos prasidėjo dėl to, kad vietiniai gyventojai neleido nugriauti Kražių bažnyčios.

1894 m. įvyko Kražių gynėjų teismas.

XIX a. – 1950 m. Kražiai buvo valsčiaus centras.

1910–1911 m. suremontuota Kražių bažnyčia.

Nepriklausomos Lietuvos metais Kražiai buvo valsčiaus centras.

Sovietmečiu Kražiai buvo apylinkės ir kolūkio centras.

Kražių garbingos praeities pagrindiniai liudininkai šiandien – prieš keletą metų restauruotas Kražių kolegijos pastatas (bursa / moksleivių bendrabutis), kuriame dabar veikia M. K. Sarbievijaus kultūros centras ir jam priklausantis Kražių muziejus. Didelę jo ekspонатų dalį sudaro apie miestelio istoriją daug ką galintys papasakoti etnografiniai daiktai, senieji spaudiniai, fotografijos. Muziejus gegužės 1 – rugsejo 30 dienomis veikia antradieniais–šeštadieniais nuo 8 iki 17 val., o spalio 1 d. – balandžio 30 d. – pirmadieniais – penktadieniais nuo 8 iki 17 val. Šeštadienį į muziejų

galima patekti iš anksto dėl vizito susitarus su muziejaus darbuotojais.

Adresas: Kolegijos g. 5, Kražiai, Kelmės rajonas.

Tel. (8~427) 58148, 8 622 21 321, 8 688 58 428, 8 614 33 660.

El. p. kraziukc@gmail.com.

Tarp seniausių miestelio pastatų yra ir Kražių bažnyčia, senoji varpinė.

1919 m. Kražiuose buvo atidaryta aukštesnioji privati mokykla (gimnazija). Ji veikė 16 metų.

1944 m. Valiukonio name pradėjo veikti Adolfo Venslausko įkurta Kražių gimnazija.

Nuo 1950 iki 2009 m. Kražiuose veikė vidurinė mokykla.

2005 m. Vilniaus universitetas pasirašė bendradarbiavimo sutartį su Kražių jėzuitų kolegija. Šios sutarties pagrindu 2006 m. Kražių vidurinė mokykla reorganizuota į Vilniaus universiteto gimnaziją.

1993 m. patvirtintas Kražių herbas.

Nuo 1995 m. Kražiai – to paties pavadinimo seniūnijos centras.

Populiarūs, daug visuomenės į Kražius suraukiantys tradiciniai Šv. Roko atlaidai.

Iš kairės: Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro muziejaus ekspozicijos fragmentas; restauruotos Kražių kolegijos koridorius

Kražių bažnyčios šventoriaus vartai. Danutės Mukienės nuotrauka. 2010 m.

Puoseletėti ir naikinti KRAŽIŲ sakraliniai paminklai

MORTA BAUŽIENĖ

Okupacijų laikais svetimųjų valdžia Lietuvoje stengėsi ne tik primesti visuomenei savo ideologiją, bet ir ištrinti istorinę atmintį. Šioje srityje labai smarkiai pasidarbuota XIX amžiuje. Tuo laikotarpiu Lietuvos teritorijoje buvo uždaryta dešimtys katalikų bažnyčių ir vienuolynų, uždrausta lietuviška spauda lotyniškais rašmenimis, Vilniuje nugriauti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidenciniai rūmai. Kražiams, kurie beveik 300 metų buvo vienas svarbiausių Lietuvos švietimo centrų, XIX a. buvo sudarytos sąly-

gos nuskursti, o daugelis istorinę atmintį šiame miestelyje gaiviusių pastatų buvo nugriauta.

Kražių gyvenvietė XIV–XV a. kūrėsi kairiajame Kražantės krante. Čia buvo bažnyčia, parapijinė mokykla. Dabar jau žinoma, kad bažnyčią Kražiuose įsteigė Kęsgaila Valimantaitis 1416 metais.

Dešiniajame upelės krante suėjo keliai iš Užvenčio, Raseinių, Kaltinėnų. Prie jų sankryžos XVI a. formavosi kita gyvenvietė. Po Valakų reformos (Kražiuose matininkai dirbo 1569 m.) jos gatvių struktūra buvo pakeista – pagal Renesanso epochai būdingą madą įgavo stačiakampio planą. Nuo XVI a. vidurio Kražiuose rinkdavosi Žemaitijos bajorų seimeliai, kolegijos klestėjimo laikais vykdavo mokyklinio teatro vaidinimai.

Sudegus pirmajai parapinei bažnyčiai (1475), buvo pastatyta nauja. Kražiai tuo metu buvo svarbus Lietuvos katalikybės centras. Skirtingai negu daugelyje kitų Žemaitijos vietų, Reformacijos sąjūdžio laikotarpyje miestelyje katalikai išlaikė savo pozicijas. Tai nekelia nuostabos, nes Kražių katalikų bažnyčios klebonais būdavo skiriamos išskirtinės asmenybės. 1533 m. Kražiuose savo karjerą Lietuvoje pradėjo čia klebonavęs būsimo Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius (1504–1579). Tuo laiku jis buvo svarbus asmuo karaliaus dvare, nes 1532–1544 m. V. Protasevičius vadovavo karalienės Bonos raštinei [7a]. 1549 m. Žemaičių vyskupas Varnių kanauninku ir Kražių klebonu paskyrė Petrą Roizijų (lot. Roysius Maureus Alcagnicensis, apie 1504–1571), ispaną, teisininką ir poetą, buvusį Krokuvos universiteto profesorius. Teisės mokslus baigęs Italijos universitetuose, 1551 m. P. Roizijus tapo Žygimanto Augusto dvaro teisės patarėju, Žemaičių vyskupo teisininku, 1566 m. Šv. Jono bažnyčios Vilniuje kanauninku. P. Roizijus parengė Varnių kapitulos įstatyminius aktus. Kadangi jam teko daug važinėti po Lietuvą, buvo gerai susipažinęs su jos gyvenimu ir papročiais. Savo poezijoje jis išjuokė visuomenės ydas („Apie visagalį pinigą“, „Apie pataikavimo meną“). Eilėraščiuose, kuriuose kalbama apie keliones po Lietuvą, aprašė sunkią žemaičių valstiečių buitį. Turtiniam keliauninkui poetas pataria į kelionę pasiimti visko, ko reikės (maistą, patalynę), nes kaimuose nieko nenusipirksi. P. Roizijus rašo, kad kaimiečiai neturi žvakidžių, vietoje jų naudoja duonos kepalą su skylė viduryje [2, 97]. Kliuvo nuo P. Roizijaus ir bažnyčios tarnams. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius cituoja P. Roizijaus atsiliepimą apie Žemaičių vyskupą Jurgį Petkevičių, kurį „retai tegalėjos kas matyti bažnyčioj, rečiau dar Mišias laikant, rašto švento nė lytėti neprisilytėjo. Medžioklė jam terūpėjo: nuo aušros lig brėkstant po laukus su šunimis skrajojo. Ai, kad taip būtų ieškojęs dangaus, kaip medės paukščių, panokęs būtų ir Povilą apaštalą“ [7, 84]. M. Valančius rašo, kad taip kunigams žemės džiaugsmams besirūpinant, Žemaitijoje liko tik 7 katalikų kunigai, kiti tapo protestantais. Tačiau Kražiams reformacija negrėsė. Nuo 1570 m. miestelyje veikė kunigų seminarija, čia klebonavo daugelis XVI a. šviesuolių. Nuo 1580 m. turtingą Kražių altariją, kuriai priklausė Gėtautiškiai, Badaukiai, Vizginai, valdė Mikalojus Daukša.

KRAŽIUOSE KURIAMA KOLEGIJA

Nuo 1568 iki 1801 m. Kražius valdė didikai Radvilos. Apie 1565 m. Mikalojus Kristupas Radvila kairiajame Kražantės upės krante pastatė pilį, ją nuo kitų pastatų atskyrė tvenkiniais. Piliis atsidūrė tarsi saloje, kurią supo tvenkiniai ir Kražantė. Ilgainiui upelio vaga pasikeitė, susijungė su tvenkiniais ir piliis atsidūrė dešiniajame Kražantės

krante. Toliau miestelis vystėsi abiejose Kražantės pusėse: kairiajame krante stovėjo parapijos bažnyčia su ją supančiais pastatais. Vaizdas čia mažai keitėsi, užtat dešiniojoje upės pakrantėje vis buvo statomi nauji namai ir greitai čia susiformavo miestelio centras.

1608 m. Kražiuose pradėjo kurtis jėzuitai. Iš pradžių du broliai jėzuitai apsigyveno klebonijoje, o 1609 m. M. Daukša juos perkėlė į altariją. Materialiai jėzuitus parėmė Mikalojus Kristupas Radvila, padovanojęs jiems savo pilies pastatą. Rėmė ir Žemaičių seniūnas, Lietuvos didysis etmonas Jonas Karolis Chodkevičius, suteikęs jėzuitams 7 ūkių fondaciją vienuolynui išlaikyti. Pilies pastatas 1615–1621 m. buvo perplanuotas ir pritaikytas vienuolynui-kolegijai. Dalyje patalpų įsikūrė celės, kitose – kolegijos klasės. Kolegija įsteigta 1614 metais. Nuo 1620 m. į kolegijos pastatus persikėlė Kražiuose nuo 1570 m. veikusi kunigų seminarija. Čia ji veikė iki 1740 m., o vėliau buvo perkelta į Varnius.

XVII a. jėzuitų komplekse nuolat vykdavo statybos: prie buvusios pilies pietvakarių pusėje 1621 m. pradėta statyti vienuolyno bažnyčia bei vienuolyno-kolegijos rytų korpusas.

Kolegijoje veikė pradinė, gramatikos, sintaksės, retorikos ir humanitarinių mokslų klasės, viskas buvo dėstoma lotynų kalba. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas filosofijai ir teologijai, veikė filosofijos ir teologijos mokykla, kurioje mokėsi jėzuitai. 1617–1618 m. sintaksę ir poetiką kolegijoje dėstė būsimoji „Europos Horacijus“ Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640), ką tik baigęs studijas Braunsbergo (dab. Branevas, Lenkija) kolegijoje. Nors Kražiuose jis dirbo neilgai (vėliau studijavo Vilniaus, Romos universitetuose, profesoriavo Vilniaus universitete, buvo karaliaus Vladislavo Vazos dvaro pamokslininkas), M. K. Sarbievijus Kražių nepamiršo ir juos apdainavo savo kūriniuose. Kražių kolegijos fondatoriui J. K. Chod-

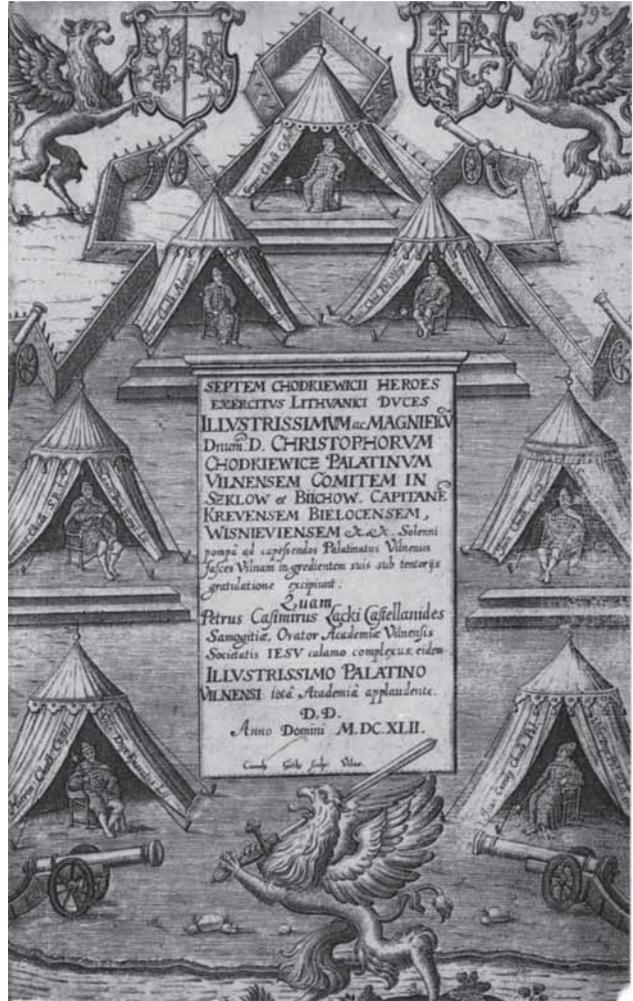

(Nukelta į 52 p.)

Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640). Nežinomo dailininko kūrinys

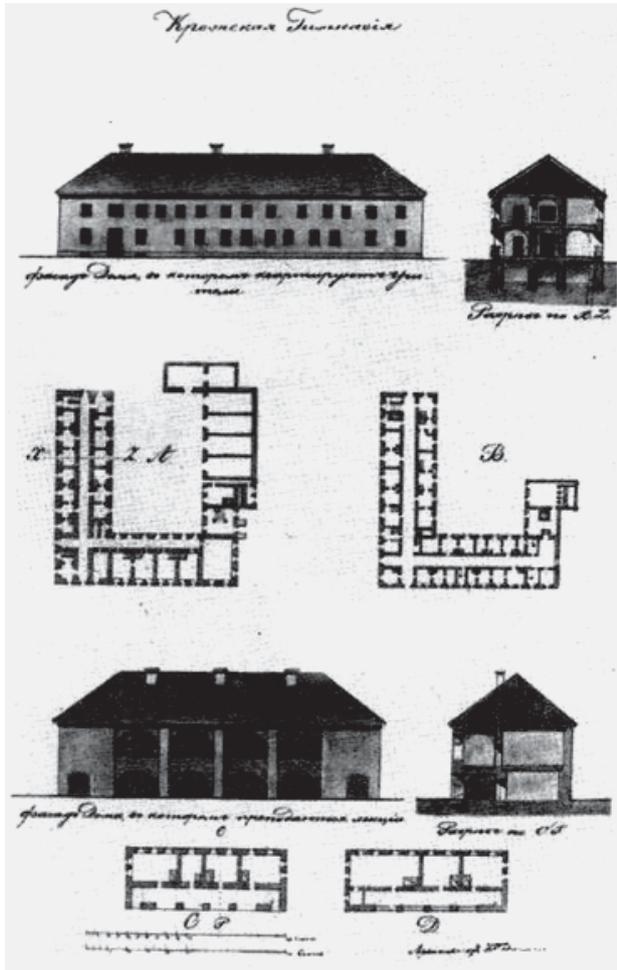

Iš kairės: buvusi Kražių parapijinė bažnyčia. Nežinomo XVIII a. dailininko piešinys; Kražių kolegijos vaizdas nuo parapijinės bažnyčios kalvos. 1840 m. V. Misevičiaus piešinys. Iliustracijos iš A. Miškinio knygos „Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. III tomas. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Monografija“. Vilnius: „Savastis“, 2004, p. 234, 246

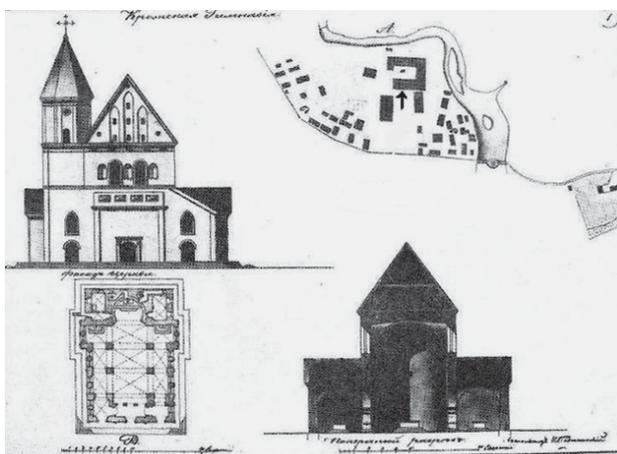

Iš kairės: K. Getkės graviūra „Septini didvyriai Chodkevičiai“. 1642. Iliustracija iš knygos „Senoji Lietuvos grafika“. Vilnius, 1995

1827–1829 m. K. Podčiaišinskio iniciatyva sudaryti Kražių gimnazijos apmatavimo brėžiniai (CVIAP f. 733, ap. 96, b 20, l. 2)

1827–1829 m. K. Podčiaišinskio iniciatyva sudaryti Kražių bažnyčios apmatavimo brėžiniai (CVIAP f. 733, ap. 96, b 20, l. 1)

(Atkelta iš 51 p.)

kevičiui skirtoje poemoje-panegirikoje „Nuolanki padėka“ M. K. Sarbievijus apdainavo ne tik šio didžio vyro nuopelnus Kražiams, bet ir vietovės gamtą, vandenį bei miškus, Medžiokalnį. Panegirika buvo atlikta 1621 m., šventinant jėzuitų bažnyčios kartinį akmenį.

Ne mažesnę įtaką kražiškių dvasinės kultūros raidai padarė 1661–1665 m. kolegijai vadovavęs filosofas ir poetas, muzikologijos pradininkas Lietuvoje, retorikos vadovėlio autorius Žygimantas Liauksminas.

Jėzuitų bažnyčios statyba vyko ilgai. Darbus pertraukė 1655–1660 m. karas. Vienuoliai ir kolegijos mokiniai iš pradžių melsdavosi parapijos bažnyčioje, vėliau – ir įrengtoje vienuolyno koplyčioje. Ne visai užbaigta (be vieno bokšto) jėzuitų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia buvo pašventinta 1689 metais. Miestelio panoramoje iš tolo švietė aukštas dvišlaitis šios bažnyčios stogas, santūrių formų bokštas, kurio viršutinis tarpnis buvo aštuonkampis, užsibaigiantis smailia viršūne. Bažnyčios išorėje vyravo gotikos ir renesanso stilių formos, suteikiančios pastatui vertulumo, kilimo aukštyn įspūdį. Trys siauros aukštos nišos lygiame trikampiam frontone pabrėžė pastato formų vertikales.

Vienuolyno-kolegijos kompleksas galerija buvo sujungtas su bažnyčia. Aplink ją buvo pastatyta keletas naujų pastatų. Iškilio bendrabutis, skirtas neturtingiems mokiniams (bursa), kuriame gyveno ir išlaikymą gaudavo apie 26 moksleiviai, konviktas-mokykla su gyvenimui skirtais kambariais, pagalbiniai statiniai, skirti tarnams, ūkio sektoriui. Kolegija-vienuolynas tuo laiku buvo aptvertas tvora, iš aikštės pusės į ją vedė puošnūs vartai.

Šioje kolegijoje beveik du šimtus metų veikė visame krašte garsus mokyklinis teatras, buvo sukaupta gausi biblioteka.

Algimantas Miškinis rašo, kad vienuolynas-kolegija buvo bene svarbiausias Kražius ugdantis veiksnys [4, 233], daugelis miestelio amatininkų dirbo užsakovams iš jėzuitų komplekso. Kolegijos studentai miestelyje jautė savo išskirtinę padėtį, kartais neengdavo ją ir piktnaudžiauti. Pagal miestelėnų skundus 1739 m. Kražių savininkas Mikalojus Faustinas Radvila sudarė komisiją, kuri tyrė studentų padarytas aibes (buvo išardytas aikštės ir gatvių grindinys, nugriautos kelios krautuvės, perkelta kolegijos tvora ir taip padidintas jos sklypas) [4, 235].

KETURIOS BAŽNYČIOS IR TRYS VIENUOLYNAI

Laikotarpiu, kai buvo statoma Kražių jėzuitų vienuolyno-kolegijos bažnyčia, miestelyje buvo statomos dar dvi bažnyčios.

1638 m. sudegė Krežių parapiinė bažnyčia, tad imtasi ją atstatyti. Nors ji buvo medinė, tai būta didelės ir gražios šventovės. Kaip rašo M. Valančius, klebonas Mykolas Borkauskis 1639 m. pastatė naują parapiinę bažnyčią ir jai užsakė didžiausius „ant visų Žemaičių varpus“, kurie svėrė 6 800, 3 600, 1 600 ir 800 svarų [7, 121]. Tokių mažoje varpinėje nesutalpinsi. Bažnyčios didįjį altorių puošė kolonos, skulptūros, paveikslai.

Kitame Kražantės krante, pietryčių pusėje, gerokai nuo miestelio, buvo pradėtas statyti naujas vienuolynas. 1641 m. miestelyje buvo įkurdintos pirmosios septynios iš Vilniaus atvežtos vienuolės benediktinės. Tarp Kražantės ir kelio į Nemaškščius joms buvo pastatytas medinis vienuolyno namas ir bažnyčia. Anot M. Valan-

Iš kairės: L. Kiliano vario raižinys „Kražių pilies statytojo Mikalojaus Kristupo Radvilos portretas“. Iliustracija iš knygos „Senoji Lietuvos grafika“. Vilnius, 1995; M. K. Sarbievijaus poezijos rinktinės „Lemties žaidimai“ (*Ludi Fortunae Lyrica Selecta*, 1632, graviūra sukurta pagal P. Rubenso piešinį). Iliustracija iš knygos Jurginis J., Lukšaitė I., *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*, Vilnius, 1981, p.324

čiaus, geradėjas Chrizostomas Valadkevičius seserims užrašė Dirvėnų kaimą, o 1710 m., krašte siaučiant marui, jos dar įsigijo (uždirbo) Pogiškių dvarelį. Jos ne tik garbindavo Dievą, bet ir mokydavo mergaites rašto bei gramatikos. Didžiausią vienuolyno pajamų dalį sudarydavo seserų atsineštas kraitis – „Plikų niekuomet nepriima į zokaną“ [7, 321].

Po Šiaurės karo (1700–1721), kurio metu miestelis buvo ne kartą apiplėštas, 1710 m. maro, kuris labai praretino vienuolynų gyventojų gretas, miestelis atsigavo tik apie XVIII a. vidurį. Tada Kražiuose taip pat buvo statomos trys bažnyčios. 1745 m. užbaigta atstatyti 1709 m. sudegusi medinė Šv. arkangelo Mykolo parapijos bažnyčia. A. Miškinio paskelbtame XVIII a. šios bažnyčios piešinyje matome nedidelę vienbokštę stačiakampio plano šventovę [4, 234]. Jos pagrindiniame fasade vyrauja stambus kvadratinis bokštas su keturšlaičiu stogeliu ir kryžiumi-saulute viršuje. Navą ir žemesnę stačiakampę presbiteriją apšviečia aukšti arkiniai langai. Beveik lanku už bažnyčios išsidėstę vienaukščiai gyvenamieji namai, teritorija aptverta statinių tvora. Užbaigęs parapiinės Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčios statybas, praėjus dešimtmečiui, klebonas kairiajame Kražantės krante, už parapiinės bažnyčios 1756–1758 m. pastatė medinį marjavičių vienuolyną ir bažnyčią. Trys seserys vienuolės čia buvo atkeltos iš Vilniaus (iš prie Šv. Stepono bažnyčios veikusio marjavičių vienuolyno).

Švč. Mergelės Marijos vienuolės Vilniuje prie Šv. Stepono bažnyčios įsikūrė 1737 metais. Pagrindinis vienuolių marjavičių uždavinys buvo mergaičių-neofičių, iš kitų tikėjimų perėjusių į katalikybę, auklėjimas. Mergaitės, daugiausia žydės, pasiryžusios pakeisti tikėjimą, būdavo auklėjamos vienuolynėse iki krikšto. Vėliau vienuolės joms padėdavo įsikurti, globodavo jas. Tikriausiai panašią užduotį vyskupas Antanas Tiškevičius, įpareigojęs Kražių kleboną įkurdinti ir globoti naujakures, marjavitėms planavo ir Kražiuose. Šiame miestelyje ir aplinkinėse gyvenvietėse žydai gyveno nuo XVII a. vidurio. XVIII a. viduryje miestelyje jau gyveno apie 50–60 žydų šeimų. Marjavitės jokių fondacijų nesulaukė ir, kaip rašo M. Valančius, „zokanikės pradėjo būtinau badu tipti“ [7, 322]. Susiklosčius tokioms sąlygoms, marjavitės iš Kražių išvyko, o jų mediniai vienuolyno pastatai po kurio laiko sunyko. Bažnyčia buvo perkelta į Valavičiaus žemę ir veikė kaip koplyčia [ten pat].

Medinei bažnyčiai sunykus, 1757 m. birželio mėnesį naują, jau mūrinę, bažnyčią pradėjo statyti vienuolės benediktinės. Projektą benediktinių bažnyčiai parengė ir statybą, kol buvo gyvas, prižiūrėjo prieš dešimtmetį Kražiuose gyvenęs universalus anų laikų tikslųjų mokslų atstovas (matematikas, astronomas, architektas) jėzuitas Tomas Žebrauskas (1714–1758).

(Nukelta į 54 p.)

1752 m. Igno Egenfelderio nutapytas architekto Tomo Žebrausko (1714–1758) portretas. Drobė, aliejus, 99 x 74 cm, LDM T-2150

(Atkelta iš 53 p.)

TOMAS ŽEBRAUSKAS

Žinoma tik tiksli T. Žebrausko gimimo data – 1714 m. lapkričio 24 d. Manoma, kad jis yra kilęs iš Naugarduko apylinkių, nes Naugarduko jėzuitų kolegijoje 1732 m. T. Žebrauskas įstojo į Jėzuitų ordiną.

Jėzuitų pedagogo, mokslininko karjerą T. Žebrauskas pradėjo Vilniaus jėzuitų noviciate (naujokyne), kuris veikė prie Šv. Igno bažnyčios. Čia jis mokėsi 1732–1734 metais. Vėliau T. Žebrauskas vienerius metus dėstė lotynų kalbos pradžmų kursą Kauno kolegijoje, studijavo Vilniaus universitete Fi-

losofijos, vėliau – Teologijos fakultetuose (1735–1738, 1740–1744). Išlaikęs filosofijos fakulteto baigiamuosius (logikos, fizikos, matematikos) egzaminus, 1738–1739 m. dėstė lotynų kalbos gramatiką bei sintaksę Kauno, 1739–1740 m. – poetiką Kražių jėzuitų kolegijose. Baigęs studijas Teologijos fakultete, 1743 m. buvo įšventintas kunigu. 1745 m. pasibaigus 11 studijų ir pasirengimo metų laikotarpiui, T. Žebrauskas pasiekė aukščiausią jėzuitų vienuolio-profeso rangą.

Tomas Žebrauskas buvo lietuvis. Tai, kad jis mokėjo lietuvių kalbą, įrodo išlikęs jo ranka rašytas įrašas knygos viršelyje. Knygos „Tomas Žebrauskas ir jo mokiniai“ autorius Vladimiras Zubovas daro prielaidą, kad jis buvo siunčiamas dėstyti į kolegijas, kur reikėdavo lietuviškai mokačių dėstytojui, t. y. į Kauną, Kražius, Ilūkstę. Tapęs profesu, jis 1746–1748 m. vėl dirbo Kražių kolegijoje, dėstė filosofiją. Į filosofijos mokslus tais laikais įėjo ir tiksliosios disciplinos, pirmiausia matematika, aritmetika. Be matematikos, Kražiuose T. Žebrauskas dėstė horografiją (saulės laikrodžių apskaičiavimas ir projektavimas), nubraižė horizontalų saulės laikrodžio Kražių geografinę platumai planą [8, 46]. V. Zubovas daro prielaidą, kad čia dirbdamas profesorius 1746–1748 m. prižiūrėjo Kražių kolegijos remonto darbus.

1748 m. Žebrauskas sugrįžo į Vilnių, kur dvejus metus buvo jėzuitų naujokyno ūkio reikalų vedėjas. Tuo laiku jis rokoko stiliuje rekonstravo 1748 m. birželio 11 d. gaisro apnaikintą Šv. Igno bažnyčią: paaukštino

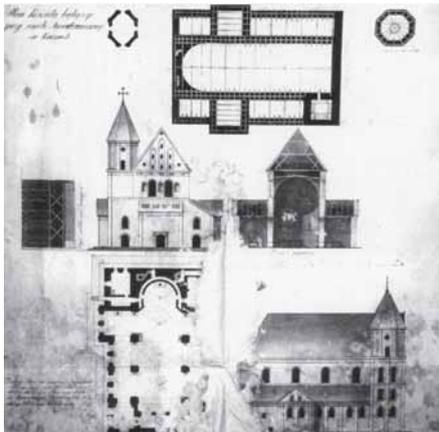
šonines koplyčias, padidino langus, pastatė kelis naujus lipdiniais puoštus altorius, chorą, naujai dekoravo bažnyčios skliautus.

Spėjama, kad dar prieš minėtus darbus Šv. Igno bažnyčioje, nuo 1745 m. T. Žebrauskas projektavo ir vykdė Polocko ir Minsko jėzuitų bažnyčių bokštų rekonstrukcijas. Dokumentai rodo, kad 1746 m. jis statė jėzuitų bažnyčią Babruiske (Baltarusija). Įvairiapusiai T. Žebrausko gabumai paskatino Universiteto vadovybę suteikti jam galimybę pasitobulinti užsienyje. 1750–1752 m. T. Žebrauskas pratęsė matematikos studijas Vienos ir Prahos universitetuose. Studijų užsienyje metais jam didžiausią įtaką padarė čekų matematikas, fizikas ir astronomas Juozapas Steplingas, su kuriuo jis susirašinėjo vėliau, grįžęs dirbti į Vilnių.

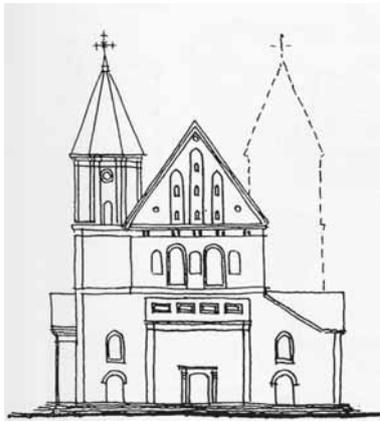
Iš Prahos T. Žebrauskas sugrįžo 1752 m. rugsėjo mėnesį, o lapkričio tapo matematikos kurso ordinariniu profesoriumi.

Matematika tada buvo suprantama kaip tikslųjų mokslų visuma. Enciklopedijose rašoma, kad T. Žebrauskas suorganizavo atskirą nuo filosofijos matematikos specialybę. Jis dėstė aritmetiką, geometriją, logaritmą, trigonometriją, išleido vadovėlį. Be matematikos disciplinų, profesorius dar dėstė ir teorinę mechaniką, geodeziją, horologiją (mokslą apie laiko skaičiavimą ir matavimo metodus) bei astronomiją. Dar Prahoje T. Žebrauskas pradėjo rūpintis būsimuoju Vilniaus universiteto „matematikos muziejumi“ – kabinetu su prietaisais fizikos eksperimentams ir astronominiams stebėjimams. Manoma, kad iš užsienio būsimam muziejui jis parvežė kai kuriuos prietaisus ir mechanizmus. Jau pirmaisiais mokslo metais T. Žebrauskas sukonstravo elektrosstatinę mašiną, pneumatinį siurbli, kuriuos pagamino universiteto meistrai. Fizikos eksperimentai to meto visuomenėje buvo labai populiarūs. T. Žebrausko sukviesti didikai matematikos muziejuje stebėdavo eksperimentinės fizikos bandymus „kietų kūnų plėtimąsi nuo šilumos, didelę vandens garų jėgą, taip pat dioptrijos, katoprijos ir hidrostatikos reiškinius [...], vis naujai atrandamus elektrizavimo pokštus“ [8, 233]. Sužavėti eksperimentais, didikai aukodavo lėšas brangiems prietaisams įsigyti.

Grįžęs iš užsienio, T. Žebrauskas pradėjo rengti Observatorijos projektą. Statyba Elžbietos Oginskaitės-Puzinienės ir jos tėvo I. Oginskio lėšomis pradėta 1753 metais. Observatorijos projektas yra išlikęs dailininko Igno Egenfelderio (? – 1776) sukur-

Iš kairės: buvusios Kražių jėzuitų bažnyčios 1823 m. planas-projektas; buvusios Kražių jėzuitų bažnyčios pagrindinio fasado retrospektyvinė schema pagal 1823 m. planą-projektą. Sudarė A. Miškinis. Iliustracijos iš A. Miškinio knygos „Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. III tomas. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Monografija“. Vilnius: „Savastis“, 2004, p. 242, 243

tuose architekto ir fundatorės portretuose. Observatorija buvo statoma ant esamo trijų aukštų jėzuitų kolegijos šiaurinio sparno. Antstatą sudarė ketvirtas ir penktas aukštai: Observatorijos salė (dabar Baltoji) ir nedidelė prietaisų salytė virš jos. Virš Baltosios salės kampuose kilo du trijų tarpinių bokštai, o virš mažosios salės – du žemi bokšteliai. Observatorijos grožis pažymėtas net T. Žebrausko nekrologe: „ją tėvas Tomas pastatė tokio puikaus architektūros meno stiliaus, kad ji, ar žiūrėtum pastato patogumo, ar jo didingumo, nė kiek nenusileido jokiam tos rūšies statiniui Europoje.“

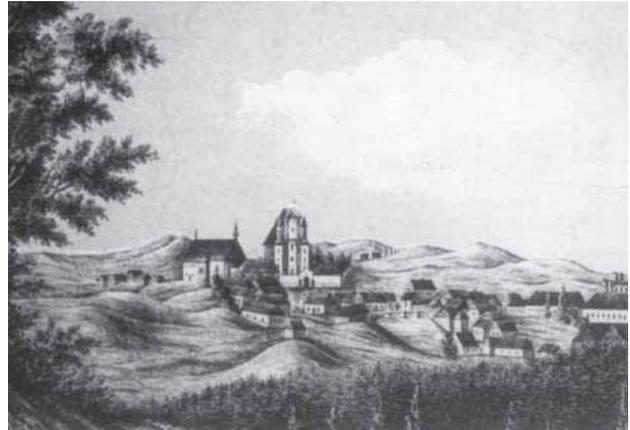
T. Žebrauskas mirė 1758 m. kovo 18 d., nespėjęs užbaigti dviejų savo didžiausių darbų – Observatorijos ir prieš metus pradėtos Kražių benediktinių bažnyčios statybų. Žinoma, kad T. Žebrauskas suprojektavo ir Ilūkštės bažnyčią (Latvija, neišliko), jėzuitų kolegiją Žodiškėse, Oginskių rūmus Hanutoje (abu Baltarusijoje).

T. Žebrauskas – mokslininkas, švietėjas, pedagogas ir architektas amžininkų buvo labai gerbiamas ir vertinamas už gabumus, darbštumą ir nesavanaudišką veiklą valstybės labui. Grafas Ignatas Oginskis jo mirties dieną pasakė, kad „šio vyro netekimas [...] visai valstybei yra nepataisomas nuostolis.“ [8, 256]

IŠKILMINGAS KRAŽIŲ VAIZDAS

Kokiu būdu benediktinės sugebėjo į Kražius prisikviesti tokį užimtą ir visapusišką specialistą kaip T. Žebrauskas, kuris tuo metu rūpinosi statoma Vilniaus universiteto observatorija ir 1753 m. pradėtos Ilūkštės bažnyčios statyba, vis dar yra paslaptis. Tikriausiai įtakos turėjo tai, kad T. Žebrauskas buvo dirbęs Kražiuose, o gal turėjo kokių nors kitų darbų Kražių jėzuitų kolegijoje. Kertinis benediktinių bažnyčios akmuo buvo pašventintas 1757 m. birželio 13 dieną.

Iš minėtoje V. Zubovo knygoje pateikiamo Vilniaus akademijos (universiteto) dienoraščio aiškėja, kada T. Žebrauskas buvo atvykęs į Kražius. Gali būti, kad jis Kražiuose buvo ankstyvą 1757 m. pavasarį, kai kovo 8 d. grįžo iš kažkokios kelionės. Gegužės 29 d. jis „iškviestas išvyko į Kražius“ ir tikriausiai čia sulaukė kertinio akmens padėjimo iškilmių. 1757 m. rudenį Kražiuose T. Žebraus-

Kražių miestelio vaizdas nuo Medžiokalnio. Menkarskio graviūra pagal 1841 m. V. Misevičiaus piešinį. Iliustracija iš A. Miškinio knygos „Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. III tomas. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Monografija“. Vilnius: „Savastis“, 2004, p. 246

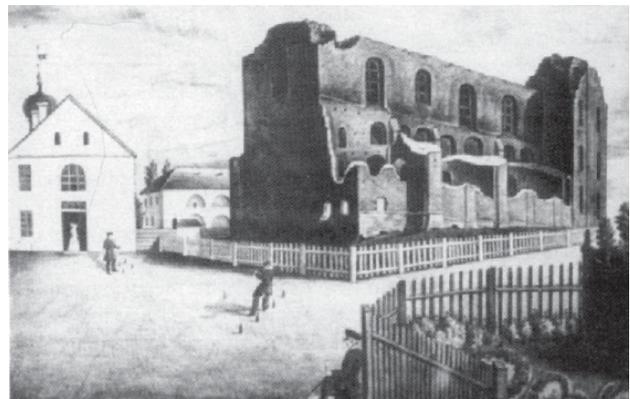
kas su savo mokiniu M. Bartoševičiumi išbuvo daugiau negu 40 dienų. M. Valančius, remdamasis benediktinių vienuolyno dokumentais, rašė, kad T. Žebrauskas ne tik „išrašė ant popieriaus, kokia ta bažnyčia turi būti, bet dar, kaip mokytas amatininkas, rodė mūrininkams, kaip turi dirbti.“ [7, 320] T. Žebrauskui mirus (1758 m. kovo 18 d.), benediktinės pasisamdė amatininką Trečerį, kuris per trejus metus užbaigė bažnyčios statybą. 1760 m. ji buvo pašventinta Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo titulu.

Taigi 1760 m. Kražiuose buvo net keturios bažnyčios (parapinė, jėzuitų, benediktinių ir marjavičių) – po dvi kiekviename Kražantės upės krante. Tuo pat metu Kražiuose veikė trys vienuolynai. Trys šventovės buvo visai naujos. Pietrytinėje miestelio dalyje ant kalvos pastatytas benediktinių vienuolynas, kurio bažnyčia pagrindiniu fasadu buvo atsukta į miestelį, su jėzuitų kompleksu sudarė iškilmingą miestelio kompozicinę ašį. Bažnyčių su vienuolynais ansambliai miestelio architektūrai turėjo suteikti monumentalumo. Pagal 1747 m. planą, kurį pirmasis paskelbė Vladas Žulkus [9], tuo

(Nukelta į 56 p.)

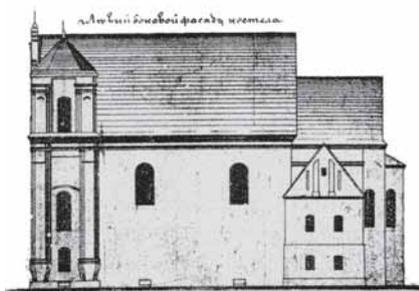
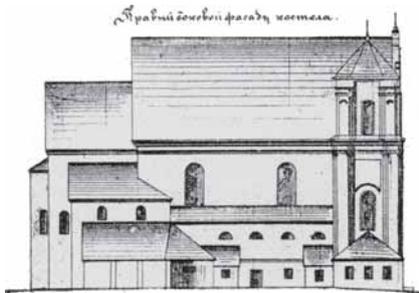
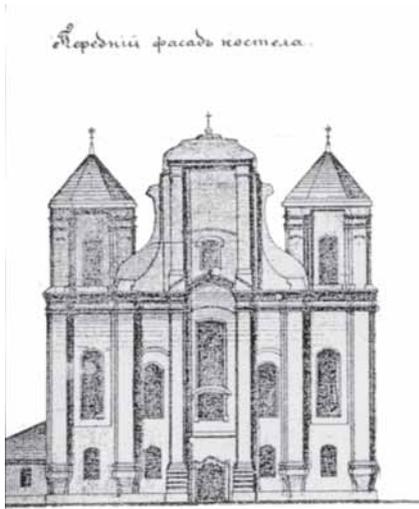
„Проекты Местечка Кражъ, какъ нынѣ существующаго, съ горы Меджиокальня съ стороны зучѣющаго рѣчицы. – 1841 г.“
Илл. Минуского, Никольскаго,
и Манастирскаго Свѣтлицы въ Кражѣ.

Iš kairės: Kražių vaizdas nuo Medžiokalnio šiaurės vakarų pusės 1841 m. V. Misevičiaus piešinys; Kražių kolegijos bažnyčios griuvėsiai iš miestelio pusės (nuo vaistinės) 1839 metais. V. Misevičiaus piešinys. Iliustracijos iš A. Miškinio knygos „Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. III tomas. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Monografija“. Vilnius: „Savastis“, 2004, p. 246–247

(Atkelta iš 55 p.)

laiku kolegija užėmė 6 margų (apie 4,2 ha) tvora aptvertą teritoriją. Pastatų kompleksas supo du netaisyklingus susijungiančius kiemus. Plane pažymėti puošnūs buvusios tvoros barokiniai vartai – į šiaurę nuo miestelio aikštės. Pro juos būdavo patenkama į jėzuitų kapines. Aptvertos teritorijos centre stovėjo stačiakampė bažnyčia su pusapskrite apside ir 2 zakristijomis. Kairėje jos pusėje buvo ilga oficina, o kitą kiemą (šiaurės rytinėje pusėje)

1893–1894 m. Kražių benediktinių bažnyčios pagrindinis fasadas ir šoniniai fasadai. Iliustracijos iš A. Miškinio knygos „Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. III tomas. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Monografija“. Vilnius: „Savastis“, 2004, p. 251

supo 4 kolegijos korpusai. Nuo kolegijos pastatų į pietryčius stovėjo mokyklos namas. Plane dar pažymėta daug už aptvertos teritorijos buvusių pastatų: alaus daryklos, mūrinis vandens malūnas, sodas, alėjos, neįvardyti pastatai.

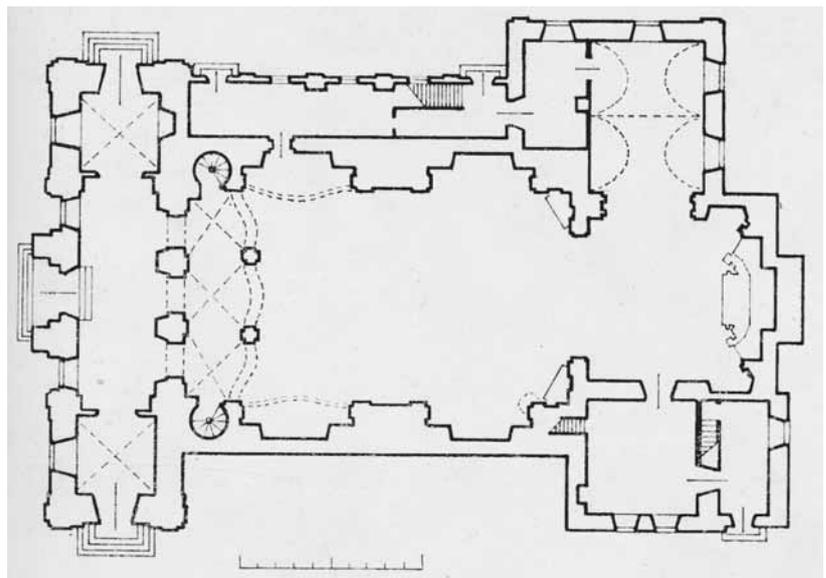
KRAŽIAI PO JĖZUITŲ ORDINO PANAIKINIMO

Po Jėzuitų ordino uždarymo (1773) Kražių kolegija-vienuolynas ir jėzuitų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia atiteko Edukacinei komisijai, kuri nesugebėjo pasirūpinti jai atitekusiu didžiuliu jėzuitų pastatų kompleksu. 1797 m. kolegijos-vienuolyno kompleksą Edukacinė komisija perdavė Kolainių karmelitams, kurie mokytojavo čia veikusioje šešių klasių apygardos mokykloje. Laikui einant pastatais niekas tinkamai nesirūpino ir jie ėmė nykti.

Vilniaus universitetą reorganizavus į imperatoriškąjį (1803), jam atiteko prievolė priežiūrėti Vilniaus švietimo apygardos mokymo įstaigas. 1817 m. buvusi Kražių kolegija sulaukė Imperatoriškojo Vilniaus universiteto dėmesio: į Kražius buvo atsiųsti vizitatoriai, architektai. Universiteto architektas Jonas Šantyras (Szantyr, 1783–1836) ir Vilniaus gubernijos architektas Žozefas Pusje (Joseph Poussier, ?–1821) apmatavo kolegijos pastatus ir sudarė remonto projektus. Buvo perprojektuotos vidaus patalpos, pakeistos stogų formos ir konstrukcijos. Kiek remonto projektai buvo įgyvendinami, tikslų žinių nėra. Bažnyčios tuo metu nebuvo planuojama remontuoti, nors jos būklė buvo visai bloga: bokštas pakrypęs, stogo konstrukcijos supuvusios, tinkas byrėjo ir t. t. Kaip rašo M. Valančius, „metuose 1820 viršui bažnyčios susproginėjus (suskilus skliautams – M. B.), pavojus buvo į vidų bevaikščioti. Metus nuleidusi, vyresnybė amžinai ją užrakino“ [7, 283]. Tiesa, 1823 m. neaišku kieno iniciatyva buvo parengtas šventovės remonto projektas. Jis nebuvo realizuotas, tačiau iš jo šiandien galime susidaryti griūti pasmerktos bažnyčios vaizdą. 1831 m. jos varpus, planuodami juos sulydyti, kad panaudotų patrankoms, nukabino sukilėliai. 1836 m. jėzuitų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia buvo pradėta griauti. Jos plytos panaudotos kitoms statyboms, pastatų remontui. M. Valančius apgailestavo, kad „šiandien didelė kupeta sutrupų riogsodama tebrodo senolių dievobaimingumą, o mūsų gadynės žmonių užšalimą širdžių“ [ten pat].

Dar tebeveikiant Kražių gimnazijai, joje 1823 m. buvo išaiškinta anticarinė moksleivių organizacija „Juodieji broliai“. Vyko teismai, moksleiviai buvo nuteisti ir įkalinėti. Tai galėjo turėti įtakos valdžios požiūriui į Kražių gimnaziją, į jos pastatų priežiūrą.

Po 1831 m. sukilimo kilo reakcijos ir persekiojimų banga, buvo uždaromi katalikų

Kražių benediktinių bažnyčios planas. Iliustracija iš V. Zubovo knygos „Žebrauskas ir jo mokiniai“. Vilnius: „Mokslas“, 1986, p. 71

vienuolynai, padaugėjo kviestinių valdininkų. Gali būti, kad, nors tuo metu ir buvo kalbama, jog rūpinamasi senais gimnazijos pastatais, jau buvo tyliai planuojama išskeldinti jaunimą (gimnaziją) iš senų katalikiškų tradicijų miestelio; tuo laikotarpiu caro administracijos žodžiai dažnai skirdavosi nuo veiksmų.

Tikėtina, kad Imperatoriškojo universiteto architektų parengti projektai liko tik popieriuje, nes 1837 m. gimnazijos pastatai buvo avarinės būklės. Švietimo apygardos valdininkai ieškojo vietos, kur ją perkelti. Labiausiai akys krypo į apskrities centrą Raseinius, tačiau buvo pasirinktas Kaunas. 1844 m. gimnazija ten buvo ir perkelta. Pasmerktus sunykti buvusius kolegijos pastatus prieš jiems sugriūvant 1839–1841 m. suspėjo nupiešti dailininkas V. Misevičius. Kauno apygardos mokyklų direkcija buvusios kolegijos pastatus pardavė iš varžytynių. Juos įsigijęs Plūščių dvaro savininkas Adolfas Pšeciševskis dalį pastatų nugriovė, o plytas panaudojo tvartams statyti [4, 248]. Nenugriautuose korpusuose jis įsteigė drobės audimo įmonę, išnuomojo gyventojams ar įstaigoms [1, 121]. Kada konkrečiai buvo nugriauti korpusai, nėra žinoma.

KRAŽIŲ BAŽNYČIOS XIX AMŽIAUS ANTROJE PUSĖJE

Po Lietuvos prijungimo prie carinės Rusijos (1795) Katalikų bažnyčios padėtis mūsų krašte iš esmės pasikeitė. Carinėje Rusijoje Stačiatikių bažnyčia buvo valdoma nuo pasaulietinės valdžios priklausomo Švenčiausiojo Sinodo. Katalikų bažnyčia LDK buvo savarankiška, palaikanti tiesioginius ryšius su Katalikų bažnyčios centru Romoje, Popiežiumi. Prijungus prie Rusijos, carinė administracija siekė panaikinti Katalikų bažnyčios savarankiškumą. Buvo išleistas Kitatikių įstatymas (katalikai savo žemėje tapo kitatikiais), aplinkkraščiai, reguliuojantys pasaulietinės valdžios santykius su Bažnyčia, suteikiantys teisę kištis į Bažnyčios vidaus reikalus. Prie Vidaus reikalų ministerijos veikęs Kitatikių dvasinių reikalų departamentas tapo aukščiausiu Katalikų bažnyčios organu, nurodinėjęs vyskupams ir dekanams.

XIX a. viduryje Kražiuose liko tik dvi bažnyčios: mūrinė benediktinių Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo ir medinė parapiinė Šv. arkangelo Mykolo. Pastaroji vis kentėjo nuo kylančių gaisrų, tačiau būdavo atstatoma (pvz., 1807 m. sudegė, 1811 m. atstatyta). 1841 m. M. Valančius pažymėjo, kad parapiinė bažnyčia apleista, o klebonija didžiausia visoje Žemaitijoje. Pasinaudojus griauamos

jėzuitų bažnyčios plytomis, 1843 m. buvo paremontuoti bažnyčios šoniniai altoriai, 1848 m. pastatytas naujas skarda dengtas bokštelis, sutvarkytas stogas.

Iškėlus gimnaziją, Kražiai ėmė nykti. Neliko užsakovų amatinių darbams, neteko daugelio klientų krautuvininkai, užėigų laikytojai. Nykimo vaizdą didino griaujami kolegijos statiniai. Benediktinių ansamblyje XIX a. antroje pusėje dar stovėjo apie 17 pastatų. Beveik prieš šimtą metų statyta bažnyčia prašyte prašėsi remonto. 1843 m. žaibas apardė jos stogą. Vienuolyno name buvo 10 celių, šalia jo stovėjo oficina, kunigo ir tarnų namai, ūkiniame sektoriuje – arklidė, malūnas, svirnas, alaus darykla, du šuliniai [4, 249].

Miestelis buvo pasmerktas sunykti. Tai kėlė kražiškių nepasitenkinimą caro politika. Prasidedant 1863 m. sukilimui, prieš metus į Kražius atvykęs Varnių kunigų seminarijos auklėtinis Vladislovas Dembskis (1831–1913) bažnyčios sakyklą panaudojo sukilimo idėjoms propaguoti, organizavo sukilėlių būrius. Po 1863 m. sukilimo Lietuvoje prasidėjusios represijos buvo nukreiptos ne tik prieš sukilėlius, bet ir prieš Katalikų bažnyčią. Valdžia priėmė tokius potvarkius, kuriems įsigaliojus buvo neįmanoma ne tik naujų bažnyčių statyba, bet ir menkiausias jų remontas.

Po 1863 m. sukilimo daugelyje Lietuvos katalikų vienuolynų buvo uždrausta priimti kandidatus į būsimus (-as) vienuolius (-es). Tokį nurodymą 1872 m. gavo ir Kražių benediktinės. Tuo metu vienuolyne gyveno 26, o 1891 m. liko tik 9 vienuolės. Kitatikių dvasinių reikalų departamento teikimu 1891 m. gruodžio 24 d. (pagal dabartinį kalendorių) caras Aleksandras III pasirašė įsakymą Kražių benediktinių vienuolyną, bažnyčią ir kapines uždaryti, o vienuoles iškelti į Kauno benediktinių vienuolyną prie Šv. Mikalojaus bažnyčios. Iš pradžių benediktinių vienuolyno pastatų griauti nesirengta. Kadangi parapiinės bažnyčios būklė buvo gana bloga, o pagal to meto taisykles jos remontuoti neleista, kražiškiai siekė parapijos reikmėms gauti benediktinių vienuolyno bažnyčią. Parapijiečiai raštu kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių, Kauno gubernatorių ir Žemaičių (Telšių) vyskupą. Carui ir Vilniaus generalgubernatoriui 1892 vasario – 1893 spalio mėnesiais Kražių gyventojai įteikė 8 prašymus. Žemaičių vyskupas Mečislovas Paliulionis carinės administracijos nurodymo vykdyti neskubėjo, nes tikėjo, jog kražiškiai pasieks, jog jis būtų atšauktas. Iš karto buvo derinami parapijai priklausiusių žemės naudmenų sukeitimo su vienuolyno žeme klausimai. Kaip

(Nukelta į 58 p.)

Kražių varpinės, stovėjusios prie parapiinės bažnyčios, griuvėsiai XX a. I p. (nuotrauka iš Broniaus Kviklio knygos „Mūsų Lietuva“, t. 4, p. 515) ir restauruota Kražių varpinė 1993 m. Nuotraukos Danutės Mukienės

(Atkelta iš 57 p.)

rodo Leono Mulevičiaus paskelbti dokumentai [5,36–39], 1892 m. rugpjūčio mėnesį Vilniaus generalgubernatorius ir vyskupijos konsistorija susitarė dėl žemės naudmenų sukeitimo ir benediktinių bažnyčios perdavimo parapijai. Paskutinės vienuolės į Kauną buvo išvežtos 1893 m. gegužės 16 d., o vienuolynas perėjo išdo nuosavybėn. Gegužės 11 d. Kražiuose apsilankęs Kauno gubernatorius klebonui pasakė „jums perduodama bažnyčia“ [5, 39], tačiau galutinius sprendimus priiminėjo ne konsistorija ir ne Kauno gubernatorius.

KRAŽIŲ SKERDYNĖS

Kai kražiams jau buvo atsiradusi viltis, jog jie pasiekė pergalę, Vilniaus generalgubernatorius Ivanas Kachanovas (išliko žinių, kad jis labai mėgęs dovanas) 1893 m. sausio 13 d. neteko pareigų. Naujasis Vilniaus generalgubernatorius Piotras Orževskis į jam siūstus parapijiečių raštus nereagavo. Jis gavo Vidaus reikalų ministro raštą, kuriame buvo pranešta apie caro Aleksandro III 1893 m. birželio 22 d. „maloningą leidimą“ benediktinių bažnyčių ir vienuolyną nugriauti, o jų medžiagas panaudoti žemės ūkio mokyklai Kražiuose įkurti [5, 40–41].

1893 m. vis dar galiojo lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas ir toje mokykloje buvo planuojama ne tik dėstyti rusų kalba, bet ir melstis, popui vadovaujant. Kražiškiai tokios mokyklos nenorėjo. Beje, minėtame rašte nurodyta, kad reikia paimti į išdą vienuolyno malūną ir naudmenas Šiaulių apskrityje ir perduoti juos rusų persikėlėjams įsikurti [ten pat].

1893 m. spalio 31 d. Kauno gubernatorius nusiuntė Telšių vyskupo raštą, kuriame nurodyta uždrausti pamaldas uždarytoje Kražių benediktinių bažnyčioje. Tų pačių metų lapkričio 4 d. gautas vyskupo atsakymas, kad pamaldas nebevyksta [5, 44]. Kražiškiai bažnyčią saugojo, kad iš jos nebūtų išneštas Švč. Sakramentas. Šioje bažnyčioje ir toliau buvo nuolat meldžiamasi. Nuo rugsėjo 13 d. šventovė buvo saugoma ne tik dieną, bet ir naktį. Nuo rugsėjo 13 d. kelis kartus iš bažnyčios mėginta išnešti Švč. Sakramentą, tačiau nesėkmingai. Švč. Sakramentą išnešti pabandęs Kražių klebonas Apolinaras Renadskis buvo surištas [5, 18]. Vykdydamas Kauno gubernatoriaus Nikolajaus Klengenbergo įsakymą, Žemaičių vyskupas M. Paliulionis įpareigojo Šiluvos dekaną Pranciškų Jastrembskį ir Kelmės kleboną Karolį Jaugelį nuvykti ir uždaryti Kražių benediktinių vienuolyno bažnyčią. Jie į pagalbą pasitelkė Raseinių apskrities policijos viršininką Piotrą Vichmaną, tačiau žmonės atvykėlių į bažnyčią neįleido ir šie išvažiavo neįvykdę nurodymo.

Šiluvos dekanas misijai nepavykus, 1893 m. lapkričio 21 d. į Kražius atvyko pats Kauno gubernatorius N. Klengenbergas su 12 žandarų, 70 policininkais ir 2 kunigais. Žmonės gubernatorių sutiko iškilmingai: su caro ir carienės portretais, bažnytinių procesijų atributais. Tačiau atvykėliai buvo nusiteikę ryžtingai. Kražiams nepaklausius įsakymo apleisti benediktinių bažnyčią, įvyko grumtynės. Į darbą buvo paleisti rimbai, nagaikos, akmenys, tvorų basliai, visa, kas po ranka pasitaikė. Gubernatoriui teko bėgti nuo žmonių, užsibarikaduoti bažnyčios palėpėje. Neįveikę pasipriešinimo, atvykėliai su parapijiečiais pradėjo ilgą derybas. Jos vyko visą naktį. Tuo laiku iš Varnių į Kražius buvo iškvieistas pastiprinimas ir prie miestelio ėmė artėti trys šimtinės kazokų. Pasipriešinti tokiai jėgai kražiškiai neįstengė. Išvaduotas gubernatorius leido kazokams plėšikauti ir siautėti. Susirėmimo metu buvo nusiaubta bažnyčia (sukaptos, sudaužytos skulptūros, kryžiai, suplėšyti, sušaudyti paveikslai). Besipriešinantys žmonės buvo trypiami raitelių,

daužomi kardais, nagaikomis, plakami rimbais. Egzekucija tęsėsi ir uždarius bažnyčią, išvaikius apie 400 jos saugotojų. Daliai kazokų plėšikaujant, prievartaujant moteris, kiti dalyvavo tardyme. Buvo apklausta 330 žmonių, daugybė nuplakta. Per skerdynes 9 žmonės žuvo, 50 buvo sužeista, daugybė suimta ir uždaryta į Šiaulius, Raseinius ir Tauragės kalėjimus. Vilniaus teismo rūmuose (tuo metu jie buvo įsikūrę iš grafienės Tiškevičienės nuomojamame name prie Katedros aikštės (Universiteto g. 12–14) buvo teisiami 71 Kražių bažnyčios gynėjai [5]. Teismo procesas, vykęs 1894 m. spalio 2–11 d., plačiai nuskambėjo visoje imperijoje. Kražiškių ginti Vilniaus advokatams Leonui Šostakauskui (1850–1904) ir Mykolui Venslauskui (1849–1917) iš Peterburgo į pagalbą atvyko žymiausi imperijos teisininkai Vladimiras Žukovskis, Aleksandras Turčianinovas ir Sergejus Andrejevskis, taip pat kunigaikštis Aleksandras Urusovas iš Maskvos, Janas Mauricijus Kaminskis iš Varšuvos [5, 22]. Nors ir ginami įžymybių, net 35 kražiškiai buvo nuteisti, iš jų 4 – dešimčiai metų katargos. Visoje plačioje imperijoje ir užsienyje pasipiktinimas susidorojimu su taikiais žmonėmis buvo toks didelis, kad 1894 m. į valdžią atėjęs caras Nikolajus II atsižvelgė į Vilniaus teismų rūmų kreipimąsi ir katorga nuteistiems kražiams bausmes sušvelnino iki 1 metų kalėjimo, o kitus amnestavo.

Lietuvių tautinės savimonės ugdymo procese Kražių skerdynės atliko ypatingą vaidmenį. Jos tapo argumentu carų tautinei politikai apibūdinti, ilgai buvo aptarinėjamos slaptose lietuviškoje spaudoje. Kražiškis gynę advokatai jautėsi atlikę žygdarbį – Mykolas Venslauskas grupine advokatų nuotrauka buvo papuošęs net savo darbo kabinetą [6, 55].

Kražiškiai benediktinių bažnyčių apgynė, ji liko nenugriauta, tačiau XIX a. parapijai perduota nebuvo. Iki 1908 m. vidurio, kol ji buvo perduota Kražių parapijai, bažnyčia stovėjo neremontuojama. Tuo laiku ji buvo be stogo, išdaužytais langais. Bažnyčios viduje lipdiniai buvo apirę, altorių vertybės išvogtos. XX a. pradžioje bažnyčia suremontuota (gontais uždengtas stogas, sudėtos grindys, durys, langai) ir 1910 m. rugsėjo 4 d. pašventinta. Minint Kražių skerdynių 100 metų sukaktį (1993), šventoriaus vartuose buvo įkomponuotas skulptoriaus Regimanto Midvickio sukurtas bareljefas.

Parapinė Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia XX a. pradžioje buvo suremontuota ir tapo 1919 m. atidarytos progimnazijos (vėliau – gimnazija, nuo 1936 m. – tik pradinė mokykla) moksleivių bažnyčia. Medinė parapinė bažnyčia neišliko – ji sudegė 1941 m. birželio mėnesį, kaip ir didžioji dalis per tą gaisrą sudegusių miestelio namų (tąsyk ugnis sunaikino apie 90 proc. Kražių pastatų).

KRAŽIŲ ŽYDŲ BENDRUOMENĖ

Gausi žydų bendruomenė Kražiuose nuo XVII a. turėjo savo maldos namus. Po 1881 m. caro įsako, neleidusio žydams turėti žemės nuosavybės, į Kražius persikėlė daug šios tautybės žmonių. Amžiaus pabaigoje jie miestelyje turėjo trijų sinagogų kompleksą, kuris buvo miestelio centre, ašyje tarp buvusios kolegijos ir benediktinių vienuolyno. Apie 1930 m. šias sinagogas nupiešė šiauliškis dailininkas Gerardas Bagdonavičius.

DABARTINĖ KRAŽIŲ BAŽNYČIA

Šiandien Kražiuose stovi vienintelė išlikusi buvusi benediktinių Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčia. Sudėtinga šventovės istorija rodo, kad mažai tikėtina, jog ji išliko nepakitusi nuo T. Žebrausko laikų. Tai baroko stiliaus vienanavė dvibokštė bažnyčia

su kvadratine presbiterija, prie kurios šonuose prišlietos koplyčia ir zakristija. Kairėje bažnyčios pusėje uždara dviejų aukštų galerija bažnyčios vargonų chorą jungė su vienuolynu. Bažnyčios fasadas plokščias, jo didžiausia vertikale yra ne bokštai, o frontonas. Šonuose esantys kvadratiniai bokštai viršutiniame tarpsnyje tampa aštuonkampiais ir užsibaigia tokiomis pat viršūnėmis. Vidurinėje fasado dalyje per tris ketvirtadalius jo aukščio kyla kolonos su modifikuotais korintiniais kapiteliais. Segmentine viršūne užsibaigiantį frontoną puošia dvi kolonos ir lenkti skydai jo šonuose. Bokštų apatinių tarpnių plokštumas skaido piliastrai, fasado vertikales pabrėžia aukšti langai. Bokštų viduriniame tarpsnyje esančiose nišose įkomponuotos Benediktinų ordino steigėjo šv. Benedikto ir jo sesers šv. Scholastikos skulptūros. Viduje bažnyčios sienas remia stambūs pilioriai, kurių priekio ir šonų plokštumas skaido dvigubų ir trigubų briaunų piliastrai su modifikuotais korintiniais kapiteliais. Jie neturi voliotų, vietoje jų yra dantukai. Kaip yra teigęs V. Zubovas, tokia konstrukcija, kai skliauto slėgis liunetėmis ir paraminėmis arkomis užkrautas pilioriams, sudarė plonesnių sienų ir didesnių langų galimybę. Todėl bažnyčia yra, kaip tai būdinga rokoko stiliui, šviesi. Banguotų formų vargonų chorą ir vidurinius piliorius jungia du šonuose esantys profiliuotų formų balkonai-galerijos.

Kol kas sunku nustatyti, kiek nuo pastatymo laikų pasikeitė šios bažnyčios architektūrinės formos. Visas pastato konstruktyvas išliko, pakito tik kai kurie elementai. 1875 m. rugpjūčio mėnesį Kražiuose lankėsi ir bažnyčią nupiešė Napoleonas Orda (1807–1883). Šio dailininko piešiniai vėliau buvo litografuoti, išleisti albumais. N. Ordos piešinyje matome Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčią nuo miestelio pusės [3, 277]. Teritorija aptverta mūro siena, priešais bažnyčią – puošnūs barokiniai vartai. Pagrindinio bažnyčios fasado viršutinė dalis gerokai skiriasi nuo dabartinio. Bokštų viršutiniai tarpniai yra ne aštuonkampiai, o kvadratiniai ir užsibaigia keturšlaičiais stogeliais. Siekiant formų lengvumo, viršutiniai tarpniai siauresni, kampai akcentuoti piliastrais, kurie užsibaigia nepasiekę pastogės linijos. Skiriasi ir kai kurios frontono formos: vietoje dabartinių šoninių skydų matome lenktas voliotas, frontone esanti niša turi balkoną, o pats frontonas užbaigtas lenktu šalmu.

Po beveik 20 metų nuo N. Ordos piešinio, kai bažnyčią buvo planuojama griauti, 1893 m. Kauno gubernijos architektas Nikolajus Andrejevas ją apmatavo ir sudarė brėžinius. Jie buvo reikalingi bažnyčios griovimo sąmatai sudaryti. Šiuose A. Miškinio paskelbtuose brėžiniuose [4, 251] bažnyčios pagrindinis fasadas labiau primena dabartinį, negu N. Ordos nupieštą. Bokštų viršutiniai tarpniai aštuonkampiai, frontono viršūnė užsibaigia segmentiniu skydu. Neliko balkono ir voliotų frontono šonuose. Iš N. Andrejevo brėžinių matome, kad bažnyčios šonas vienuolyno pusėje buvo „apaugęs“ smulkiais pastatais, vienuolyno namas – vienaukštis (N. Ordos piešinyje – aukštesnis). Sunku pasakyti, ar N. Orda savo piešinyje kai kuriuos fasado elementus pakeitė į jam priimtinesnius, ar fasadas buvo pakeistas XIX a. pabaigoje. V. Zubovas manė, kad aštuonkampiai bokštų tarpniai buvo suprojektuoti T. Žebrausko. Tokie jie derinosi su Jėzuitų bažnyčios bokštu.

KRAŽIAI PO XX A. ANTROSIOS PUSĖS

Buvusią Kražių didybę šiandien mena tik T. Žebrausko projektuota bažnyčia ir išlikęs kolegijos pietinis korpusas. Jame po Antrojo pasaulinio karo gyveno žmonės. 1967 m. pastato antrame aukšte buvo įsteigtas Kražių vidurinės mokyklos bendrabutis bei metalo ir medžio dirbtuvės, o pirmame aukšte įrengta 13 butų [1, 121].

Kražių Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčia ir Kristaus skulptūra jos prieigose. 2008 m.

Kražių bažnyčios šventoriaus vartai iš bažnyčios pusės. 2008 m.

XX a. viduryje Lietuva patyrė didelius politinius sukrėtimus. Šalyje praeičiai didesnis dėmesys pradėtas skirti tik po 1967 m. balandžio 15 d., kai LTSR Aukščiausioji Taryba patvirtino Kultūros paminklų apsaugos įstatymą. 1969 m. Kražiai buvo įtraukti į vietinės reikšmės urbanistikos paminklų, o 1971 m. kolegijos pastatas, benediktinų bažnyčia, šventoriaus tvora ir koplyčia – į vietinės reikšmės architektūros paminklų sąrašus. Tai sudarė galimybę istorijos ir architektūros specialistams pradėti išlikusių Kražių istorijos ir kultūros paminklų tyrimus. 1970 m. pasirodė pirmieji A. Miškinio straipsniai apie Kražius „Statyboje ir architektūroje“ (1970, 10 ir 1972, 2); 1975 m. pirmąsias perkasas kolegijos teritorijoje ištyrė archeologai Albertas Lisanka ir Stasys Patkauskas.

XX a. 9 deš. kolegijos teritorijoje dirbęs archeologas, dabartinis Klaipėdos universiteto rektorius Vladas Žulkus tyrė išlikusio pastato mūrus (plytas, jų rišimo būdus, rišamąsias medžiagas) ir nustatė, kad išlikęs korpusas yra pati seniausia kolegijos dalis – Radvilos pilies korpusas [9, 23]. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, į privačias rankas patekusi namu ilgą laiką nebuvo rūpinamasi. Kad istorinis pastatas nesunyktų, Kelmės rajono taryba nusprendė namą išpirkti. Tai ir buvo padaryta.

Artėjant Kražių paminėjimo istoriniuose šaltiniuose 750 metų sukakčiai, Kražių Kolegijos aikštėje buvo vykdomi tyrimai, atlika daug rekonstrukcijos darbų. Restauruojant išlikusį korpusą (pro-

(Nukelta į 69 p.)

Palendrių šv. Benedikto vienuolyno kompleksas. Nuotrauka brolio Kazimiero Milaševičiaus

PALENDRIAI

LINAS BUKAUSKAS

Paryčiais toji žemė atrodo neįprastai – nuščiuvusi, keistai nerami ir laukianti, kada vėl ją, apglėbusią valkią nakties rūkaną, perskros pirmieji saulės spinduliai. Tasai laukimas be perstojo auga, plečiasi ir apima kiekvieną grumstą, žolę, medį, suklupusias trobas, paslaptingoje paryčių erdvėje pakibusį bokštą. Visa aplinkui kelia galvas. Net ir tie jau seniai apakę akmenys, tai šen, tai ten kažkieno rankos gražiai suguldyti, rodos, vienas į kitą panašūs ir be galo paslaptingi – žiūrėk nežiūrėjęs, klausyk nesiklausęs – nieko iš jų neišgausi. Tyli jie, seniai, sako, tyli. Nebent esi savas. Tačiau nedaug jų, tų savų, čia buvo likę – galėjai suskaičiuoti ant rankos pirštų, nedaug jų ir atklysdavo... Tai lyg ir niekieno žemė, tai – Palendriai. Kelias už jų pasibaigia.

Kai pirmą kartą čia atvykau, kažkas paklausė: „Ko ieškai, žmogau, tame Dievo pamirštame užkampyje, toje vėjų pagairėje?“ Mačiau dvi dideles nustebusias akis, kurių žydrumoje atsispindėjo, o gal tik dabar man taip atrodo, javų laukai ir pievos su dar išlikusiais gyvenimais ir jų pėdsakais, ant kalno dar tebestovinti (kaip priekaištas ar priminimas?) uždangstytais langais ir nebevarstomomis durimis Aušros Skliaustų Stebuklingosios Marijos šventovė – jau seniai vien paukščių ir dvasių buveinė... Tada supratau, ko ieškau, nors ėjau tik dėl vieno dalyko – pamatyti tekančios saulės.

Nuo tada čia nuolat grįžtu, nes toji žemė tebėra ir liks tokia pat, ypač paryčiais. Taip, ir šiandien Palendriai tebėra užkampis, bet jos neįprastą rimtį vis dažniau sudrumsčia netikėtai atėjusieji ir nuolat einantieji, – ne tik po vieną, bet ir būriais, – tiesa, jau kiti, kažko ieškantys, kažką atradę žmonės. Čia, šalia tos jau daug metų apeistos bažnyčios, kurią kažkada su meile ir viltimi pastatė keistuo-
lis poetas, lietuviybės ir katalikybės puoselėtojas kunigas Kazimieras Ambrozaitis, apsigyveno iš Prancūzijos, iš Solemo atvykę benediktinai, o jų bendruomenė jau tapo nauju šviesos šaltiniu... Tik žemės vis dar neapleidžia keistas nerimas ir akmenys kažkodėl tebetyli.

Vis dar tyli.

ISTORIJA

Palendriai yra apie 11 km į šiaurę nuo Kelmės, Vainagių girios, besitęsiančios iki Kurtuvėnų, pakraštyje, tarp Šaltenių ir Šilo Pavėžupio, prie nedidelio, bet gana sraunaus Lendrės upelio. Žmonės čia ir netoli Palendrių gyveno jau gilioje senovėje. Tai liudija apylinkėse ir pačiame kaime aptiktas ne vienas pilkapis, rasti priešistorę menantys dirbiniai. Čia būta ir šventviečių.

Ši Panendrupiais vadinta vietovė istoriniuose šaltiniuose paminėta XVI amžiuje. Tada ji priklausė Beržėnų valsčiui, vėliau atiteko Kerėžių dvaro savininkui grafiui Pliateriui. Vienas iš jo įpėdinių Palendrius, kaip palivarką, padalijo trims savo dukterims. Taip Palendriuose atsirado keli šeiminkai – vieną jų dalį valdė Bytatai, kitą – Višomirskiai, trečią – Putvinskiai.

1911 m. už skolas iš varžytinių parduodamą Bytutų dvarelį ir ūkį (125 ha) nusipirko darbštūs ir, anot amžininkų, turtingi žmonės – Marcelinas ir Monika Kleivos. Tada dar ne visi žinojo, kad pinigų šiam turtui įsigyti M. ir M. Kleivos gavo iš Amerikoje gyvenusio Monikos Kleivienės brolio kunigo Kazimiero Ambrozaičio.

Kai kupinas įvairių sumanymų, tarp kurių pats ambicingiausias buvo labai gražioje, garbingoje vietoje pastatyti didžiulę bažnyčią, iš JAV į Lietuvą sugrįžo K. Ambrozaitis, gyvenimas Palendriuose greitai pradėjo tekėti nauja vaga. Iš Kleivų jis perpirko apie 10 ha žemės – tiek, K. Ambrozaičio manymu, turėjo pakakti jo planams įgyvendinti. Kodėl ir kada M. Kleiva sumanė perduoti svainiui visą ūkį ir turtus, nelabai aišku. Pasakojama, kad vaikų neturėję Marcelinas ir Monika sau norėję tik vieno – būti palaidotiems prie būsimosios bažnyčios.

Greitai apie K. Ambrozaičio užmojus, atvykimo į Palendrius tikslus sužinojo ir tolimesnių papirčių gyventojai: visi tik ir kalbėjo: „Kunigas Kazimieras Ambrozaitis Palendriuose statys didžiulę – Švenčiausios Marijos Stebuklingos – bažnyčią.“

Ar reikėjo toje, nedaug gyventojų turinčioje vietovėje, bažnyčios? Turbūt reikėjo. Jau vien todėl, kad artimiausia Šaltenių kaimo bažnytelė buvo nedidelė, per šventes į ją netilpdavo iš apylinkių sugužėję žmonės, o jų vis daugėjo.

K. Ambrozaitis buvo įsitikinęs, kad statyti reikia. Tad, ilgai nelaukęs, net nepasirūpinęs gauti Kauno arkivyskupijos kurijos leidimą, ėmėsi darbo. Pirmiausia buvo nuspręsta pastatyti laikiną medinę bažnytelę, vėliau tapusią klebonija. 1934 m. gruodžio mėnesį K. Ambrozaitis su Šiauliuose gyvenusiu architektu ir inžinieriumi Vladu Bite sudarė sutar-

tį, pagal kurią architektas įsipareigojo suprojektuoti mūrinę bažnyčią, iki 1935 m. kovo parengti brėžinius, o dar po mėnesio – ir sąmatą. Už šiuos darbus K. Ambrozaitis įsipareigojo V. Bitei sumokėti 4 000 litų.

Patvirtintame V. Bitės projekte buvo numatyta bažnyčios pamatus, sienas, perdangas, bokštus, kolonas, piliastrus išlieti iš monolitinio betono ir gelžbetonio, stogą uždengti čerpėmis ir iš dalies – cinkuota skarda. Teritorijos sutvarkymo plane pažymėta, kad bažnyčia turi stovėti lygioje gretoje su Kelmės–Šaukėnų keliu. Priešais pagrindinį jos fasadą buvo numatyta aikštė, į pietus nuo bažnyčios – klebonija, gyvenamieji namai, ūkiniai pastatai, kalvė, daržai, pietrytinėje pusėje – kapinės.

Tą pačią dieną, kai buvo patvirtintas projektas, K. Ambrozaitis pasirašė sutartį su Tryškiuose gyvenusiu Spiridonu Terentjevu, kuris rūpinosi statybinėmis medžiagomis, darbo priemonėmis, darbininkais ir t. t. Už medžiagas ir darbus K. Ambrozaitis įsipareigojo jam sumokėti 78 500 litų.

1935 m. pavasarį aukščiausioje Palendrių vietoje buvo pašventinti bažnyčios pamatai. 1936 m. modernus 40 metrų aukščio pastatas buvo užbaigtas statyti. Per keletą kitų metų bažnyčia buvo įrengta – atlikti apdailos ir kiti baigiamieji darbai.

1938 m. Palendrių bažnyčia – vienas iš įdomiausių ir gražiausių gelžbetoninės prieškarinio architektūros pavyzdžių – buvo iškilmingai pašventinta. Ji buvo pavaldi Kelmės parapijai. Nuo tada bažnyčia tituluojama Palendrių Aušros Skliaustų Švč. Mergelės Marijos vieša oratorija.

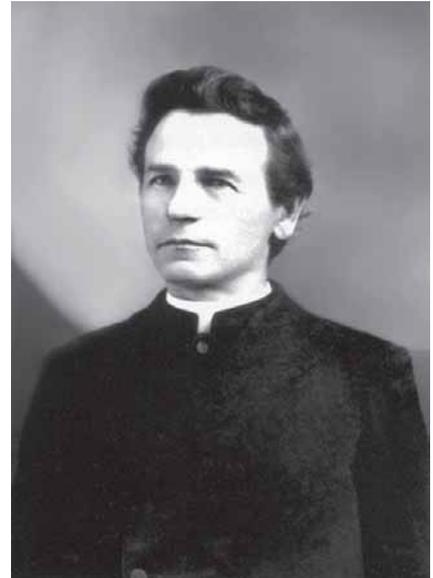
Marcelinas Kleiva bažnyčios neišvydo – mirė dar neprasidėjus jos statybai. K. Ambrozaitis, vykdydamas svainio prašymą, palaidojo jį būsimosios bažnyčios šventoriuje. Vėliau greta savo vyro čia atgulė ir Morta Kleivienė.

Pastačius bažnyčią, Palendriai tapo dar viena gyva, judria Kelmės krašto gyvenviete. Ypač daug žmonių čia suplūsdavo per šventes. „Tai buvo džiaugsmingas metas“, – prieš kelis dešimtmečius kraštotyrininkui Vaclovui Rimkui rašė netoliese gyvenusi Z. Kalinauskienė.

Netrukus čia buvo atidaryta net parduotuvė. K. Ambrozaičiui tai suteikė ir naujų rūpesčių. Tuo metu jis jau buvo senyvo amžiaus žmogus. Pablogėjęs kunigo sveikatai, Antrojo pasaulinio karo metais į Pa-

Iš kairės: Palendrių bažnyčia ir jos fundatorius kunigas Kazimieras Ambrozaitis. Nuotraukos iš subpriprio brolio Kazimiero Milaševičiaus ir L. Bukausko archyvų

lendrius iš Šaltenių buvo atkeltas kunigas Augustinas Pronskietis.

Po karo Palendriai greitai pradėjo nykti. Tuštėjo apylinkės. Dar Antrojo pasaulinio karo metais bombarduojant čia įsikūrusį vokiečių dalinį sudegė kelios sodybos. Karo metais mažiau nukentėjusių sodybų gyventojų laukė ne ką geresnis likimas: „kas buvo išvežti [...], kas patys sugebėjo pasitraukti...“ (iš Z. Kalinauskienės laiško V. Rimkui). Bažnyčia neturėjo galimybių sumokėti visų jai valdžios paskirtų mokesčių, todėl buvo nuspręsta ją „palikti apleistą“ (tas pats laiškas). Kun. A. Pronskietis buvo iškeltas į Šeduvą. 1947 m. kovo mėnesį mirus bažnyčios statytojui ir puoselėtojui, jos durys ilgam užsivėrė. Tada bažnyčios pastatas buvo paverstas besikuriančio „Mūsų žemės“ kolūkio grūdų sandėliu. Nors bažnyčia nuo naujų šeiminių palyginti nedaug nukentėjo, ilgainiui pradėjo irti labiausiai pažeidžiama pastato vieta – stogas. Jo remontu nebuvo kam rūpintis. „Aplink važinėjo traktoriai, ganėsi gyvuliai. Buvo užmiršta, kad šventoriuje palaidoti kun. Ambrozaitis bei M. ir M. Kleivos, paaukoję savo gyvenimą [kitų labui]“.

1992 m. Kelmės rajono savivaldybė kreipėsi į Kultūros paveldo departamentą, prašydama bažnyčios stogą uždengti bent šiferiu. Bažnyčios apžiūrėti atvykę valdžios atstovai nutarė, kad reikia ne tik gelbėti bažnyčią, bet ir prikelti, atgaivinti pačius Pa-

lendrius, kur tuo metu bestovėjo vos kelios sodybos. Deja, realių „galią turinčiųjų“ veiksmų tada taip niekas ir nesulaukė. Atrodė, kad ne tik bažnyčia, bet ir Palendriai pasmerkti visiškai sunykti.

KUNIGAS KAZIMIERAS AMBROZAITIS

Gyvenimas Kazimiero Ambrozaičio, kaip ir daugelio kitų ano meto šviesuolių, nelepino, blaškė, anot jo paties, „be vytos“ po visą margą „pasvietį“ [čia ir kitur cituojant K. Ambrozaitį laikomasi jo paties rašybos taisyklių]. Galbūt to reikėjo, nes, kaip jis pats vėliau prisipažino, būtent tas „neva vargo lajkas“ jį sustiprino, suteikė įvairių žinių ir įkvėpė dar nuoširdžiau nei iki tol darbuotis Dievo garbei ir tėvynės labui.

Gimė jis 1858 m. per Kalėdas Jurbarko rajono Balandžių kaime. Baigęs Eržvilko pradinę mokyklą ir privačiai pasimokęs Šiauliuose, 1882 m. išvyko į Maskvą. Čia išlaikė keturių klasių egzaminus. Grįžęs į Lietuvą, 1886 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, tačiau jos nebaigė – iš seminarijos buvo pašalintas (gali būti, kad už lietuviškų raštų platinimą). Tada iš Vilniaus iškeliavo į Rusiją, kaip manoma, tęsti mokslų. Gyveno Saratove, vėliau – Samaroje, Kijeve. Nau-

(Nukelta į 62 p.)

Kunigo Kazimiero Ambrozaičio namas Šiauliuose. Dailininkas Č. Jasaitis. 1994 m. balandžio 1 d. Iliustracija iš L. Bukausko rinkinio

(Atkelta iš 61 p.)

jos nesėkmės privertė K. Ambrozaitį ieškoti kitų kelių pasirinktam tikslui pasiekti. 1895 m. jis susiruošė į Ameriką. Mokėsi Milvokyje, Šv. Pranciškaus vokiečių katalikų seminarijoje, kurią 1898 m. baigė ir gavo kunigystės šventimus. Kunigavo įvairiose parapijose, o 1904 m. persikėlė į Čikagą (JAV).

JAV prabėgo trys K. Ambrozaičio gyvenimo dešimtmečiai. Čia jis pasižymėjo kaip sumanus organizatorius, religinės minties, tautinės kultūros puoselėtojas. K. Ambrozaitis subūrė lietuviškas mokyklas turėjusias parapijas Springvalyje, Kenošoje, Šeboigene, Čikagoje, ne vieną chorą – ir vyresnio amžiaus žmonių, ir jaunimo, telkė tautiečius dirbantis tikrajai savo tėvynei – Lietuvai. Leidiniuose „Katalikas“, „Lietuva“, „Žvaigždė“ buvo pradėtos spausdinti vaikams skirtos jo parengtos dainų knygos pirmosios publikacijos.

Kunigas K. Ambrozaitis buvo ir neblogas verslininkas. Kad galėtų įgyvendinti savo svajones, finansiškai remti lietuviškų parapijų darbą, po 1918 m. vasario 16-osios padėti įtvirtinti Lietuvos nepriklausomę, jis užsiėmė žemės sklypų perpardavinėjimu. Šis „biznis“ buvo sėkmingas. Verslas, kaip ir visuomeninė veikla bei nuolatinės kelionės po JAV buvusias lietuvių salas, jam trukdė iki galo atsidėti kunigo darbui. Vis dažniau pasigirdavo nepasitenkinimo „tokiu kunigu“ balsų. Neatrūko ir apkalbų, kurias stipriai ne tik jo, „kunigo keistuolio“ reputacija,

bet ir valdingas būdas. Komplikavosi kunigo santykiai ir su bažnytine hierarchija. Tokiomis sąlygomis kelionės tapo vos ne K. Ambrozaičio „gyvenimo būdu“.

1914 m. laikiną priebėgą kunigas K. Ambrozaitis surado Bingamtone. Tuo metu jis jau suprato, kad tinkamos vietos sau svetimoje šalyje neberas. Pagaliau jis galutinai apsisprendė visam laikui palikti Ameriką. Vėliau jis rašys: „bunant tarp ištvirkusių prytelių, menkesnios parakvijos begejsdams, savanėje prakišau (kaip Amerikoje tankej atsitinka par tikrus Confratrus)“...

1924 METAI: KUNIGAS KAZIMIÉRAS AMBROZAITIS SUGRĮŽTA Į LIETUVĄ

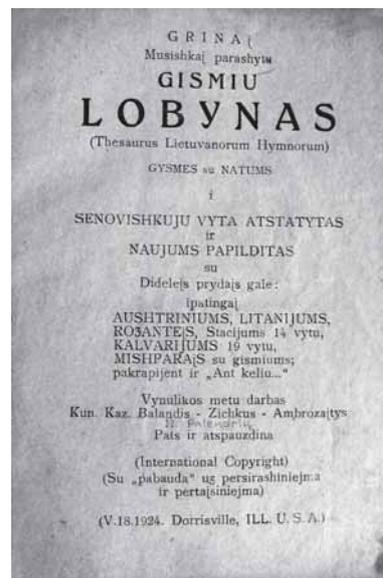
JAV laikotarpis kunigui K. Ambrozaičiui kaip švietėjui, organizatoriui buvo labai vaisingas. Paskutiniaisiais savo gyvenimo JAV metais jis nusprendė atsisakyti sielovados darbų ir atsidėti senų svajonių įgyvendinimui – jis norėjo sutvarkyti savo susikaupusių užrašus, gaidas ir užbaigti 1913 m. pradėtą unikalų darbą – „Giesmių lobyną“, kuriame sudėtos giesmės ir šiandien sulaukia didelio dėmesio ir yra tikinčiųjų giedamos. Anot paties K. Ambrozaičio, vargu, ar „Giesmių lobynas“ būtų atsiradęs, jei ne nuo pat vaikystės jį lydėjusi meilė dainai bei giesmei. Pradėjo to mokytis iš senųjų kantičkų. Jų giesmes K. Ambrozaitis visą savo gyve-

nimą labai brangino kaip dieviškos, iš aukščiau apreikštos, poezijos perlus, kaip brangakmenių lobyną: „iš pat mažens ty perlaj blizgiejo, rubinaj žirėjo, dejmontaj sprnidiejo, smigdami par akis į širdi“; „iš mažens buvom pripraten pergidoti visas gysmes šventajniams namy ir po lajdotuvias svetur“...

Tad ir keliaudamas per JAV parapijas jis visą laiką kruopščiai rinko ir užrašinėjo „gidoriu ir gidorku“ senąsias giesmes (ir dainas). Nors darbo parapijose netrūko, sumanė tuos „brangakmenius“ „pertajsit“ – „pertekkit, pergalanst, nusklidit, nublizgit... o pakeu... i naujus ir patogius romus susvadyti“, mat pasirodė, kad „vyni pardaug spogso, kiti parstoraj užglajstyti“. Greitai paaikšėjo, kad darbas nebus lengvas. Atidėjęs ne itin svarbius reikalus į šalį, ėmėsi sumanymą įgyvendinti.

Taip, „stumdidamos po pasvieti be vytos ir po mažas vitelias, ir ant geležinkelio, ir kur ant nakvynes apsistojes... visur su sava kapšuku ir su darbais, ir su rašylais, žiniu šaltinius perskajtiniedams, dinums ir naktims sav mygo nutraukdamas, rašeu.“ Tuo pat metu giesmes kūrė ir pats. Todėl „betajsans ir beperžiurent [ta] sava darba, ir dar prisidiejus gerokaj „prydu“, praslinko vynuolika metu, taj ir užbaigeu vos-ne-vos 1924 metuose“, – rašė jis, užbaigęs „Giesmių lobyną“. Šis K. Ambrozaičio darbas – giesmės „su notums“, kurios „yra visas senoviškas, kad žmonis neužmirštu savo tievuku palikima“ – buvo išspausdintos jau Lietuvoje.

Sugrįžęs į Lietuvą, K. Ambrozaitis kunigavo nedidelėje parapijoje Tauragės rajone, bet po dviejų metų atvyko į Šiaulius, kur buvo įsigijęs net du namus: medinį – Stoties g. 20 ir mūrinį – Bažnyčios g. 40 (1933 m. pastarąjį padovanojo Kauno metropolijos kurijai, kad ši įkurtų mokyklą). Apsigyvenęs stoties gatvės name, jis baigė tvarkyti savo raštus, išleido „Giesmių lobyną“ (1925), „Kalbos sanskritą“ (1929) – gramatiką, kuri „labai trumpaj pamokinanti azej ipatybias musu rašybos“ ir „labai ajškej ir suprantamaj privedanti pri stipraus pamato musu rašybjaj“. Tačiau kitų leidybos planų atsisakė – jo knygos nesulaukė didesnio visuomenės dėmesio. Kaip tik tada, nusi-vylęs savo darbo rezultatais, K. Ambrozaitis nutarė pasitraukti į kaimą ir pagaliau įgyvendinti didžiausią savo svajonę – pastatyti bažnyčią. Garsiai apsisprendimą išvykti iš miesto pagrindė paprastai: esąs kilęs iš ūkininkų, tad žadąs ūkininkauti. 1931 m. jis, par-davęs savo namus, sesers bei svainio para-

Kun. K. Ambrozaičio senjojo antkapinio paminklo skulptūra „Kristus“. L. Bukausko nuotrauka. Kun. K. Ambrozaičio knygos „Apskritu metu ivajrenibes musu krashte“ (1927) viršelis ir leidinio „Giesmių lobynas“ (Dorrisville, JAV 1924) titulinis puslapis

gintas ir gavęs vyresnybės pritarimą, apsigyveno Palendriuose, kur 1947 m. ir mirė.

Kalbant apie K. Ambrozaitį – švietėją ir leidėją, būtina pastebėti, kad pagrindinis jo rūpestis buvo – autentiškos, o pirmiausia – savo „tievuku“ kalbos, saugojimas ir puoselėjimas. Todėl jis sukūrė labiau, jo manymu, žemaičių ir lietuvių kalboms tinkamą raidyną (jo pagrindas yra ne čekų, bet anglų kalba) ir ėmėsi valyti kalbą nuo „visokių nesanmonių, mums brukamų“ (tarp jų ir lietuvių kalbos specialistų rekomendacijos). Nors nebuvo kalbininkas profesionalas ir net sąmoningai atsisakė bedradarbiauti su kalbininkais, kaip tik dėl minėtų priežasčių ryžosi parašyti ir žemaičių (dūnininkų) kalbos gramatiką. Tad ir giesmės, ir vėliau pasirodžiusios K. Ambrozaičio eilių knygos, jo žodžiais tariant, buvo užrašytos „ne „gazetiškaj“ – išmislita kalba [...], bet [...] tejp, kajp žmonis tebšnek toky, kury kitoniškaj visaj nemok, ir par laikrastius tebiera nepasigadinen“, „kuriu senoviška kalba tebiera nesugadyta ir artimesni pri „filologišku“ išvadu.“

BENEDIKTINAI

Kai benediktinai Palendriuose dar tik mėgino kurtis, Palendrių benediktinų vienuolyno prioro Hervé de Broco [Ervés de Broko] esu klausęs, kas paskatino vienuolius iš Prancūzijos atvykti į Lietuvą ir pasirinkti būtent Palendrius. Keistai nusišypojęs ir pa-

tylėjęs jis pasakė: „Apie tai net nepagalvojome. Tačiau kai 1991 m. į Solemą drauge su mumis gyventi vienuolišką gyvenimą atvyko keli lietuviai, o po noviciato panorą grįžti į savo tėvynę, pamanėme, kad tai turbūt ženklas, rodantis, jog Dievas kviečia įkurti vienuolyną ir Lietuvoje“. O Palendriai pasirinkti neatsitiktinai: „Ieškodami vienuolynui tinkamos vietos kartu su mūsų abatu Dom Philippe Dupontu [Filipu Diuponu] daug keliavome po jūsų šalį. Lankytasi Liškiavoje, Palėvenėje, Inkūnuose, kitose gražiose, nuošaliuose Lietuvos vietose. Pamatę Palendrius, kurie labai priminė dykumą, supratome, kad geresnės vietos mums, kontempliatyvaus ordino vienuoliams, ir negali būti“.

Benediktinų vienuolyno idėją Lietuvoje labai entuziastingai paremė Kauno metropolitas kardinolas Vincentas Sladkevičius. Jis davė ir kanoninį leidimą Solesmės benediktinų abatijai steigti vienuolyną Palendriuose.

1995 m. būsimiems darbams koordinuoti Prancūzijoje buvo įsteigtas „keistas“ susivienijimas – „Association Šventas Benediktas“. 1996 m. gruodį Solemo Šv. Petro abatijos kapitula priėmė galutinį sprendimą steigti Lietuvoje, Palendriuose Šv. Benedikto vardo vienuolyną. Netrukus 12 Solemo pasiuntinių – 7 prancūzai, amerikietis ir 4 lietuviai – pradėjo ruošti vykti į Lietuvą.

Ėjo 1998-ieji. Baigę tvarkyti visus reikiamus dokumentus, broilai kibo į darbą. Pirmiausia begriūvančios klebonijos (tada gyvenamojo namo) vietoje pasistatė laikiną

Kun. K. Ambrozaičio ingidotos „Tave, Dieve, garbinam“ fragmentas. Iš L. Bukausko rinkinio

vienuolyno pastatą, kuriame dabar įrengti svečių namai „Aušros žvaigždė“. Paskui pradėjo sodinti medžius, išdirbo žemę daržams. Praėjo dar vieneri metai ir Palendriuose atsirado tvenkiniai. Ilgokai buvo svarstoma, ką daryti su Palendrių bažnyčia – benediktinams ji pasirodė nelabai tinkama, todėl buvo numatyta statyti naują. Uždengę seno-

(Nukelta į 64 p.)

Palendrių šv. Benedikto vienuolyno gyvenimo akimirkos ir Palendrių vienuolyno kompleksas bei senoji bažnyčia (nuotrauka viršuje dešinėje). Nuotraukos brolio Kazimiero Milaševičiaus

(Atkelta iš 63 p.)

sios prakiurusį stogą, sutvarkę jos teritoriją, nutarė kol kas daugiau nieko nedaryti. Pasak prioro, kada nors kunigo Ambrozaičio statyta bažnyčia turėtų tapti svečių, o gal parapijiečių maldos namais (Šaltenių bažnyčia sovietmečiu buvo nugriauta).

Vienuolyną benediktinai nusprendė statyti kiek atokiau kun. K. Ambrozaičio bažnyčios. Projektas buvo vykdomas 1999–2001 m. Jo autoriai – Jean Philippe Ricardas, Thierry Rollandas, Christian Valentinuzi ir šiaulietis Darius Jakubauskas, architektai – iš Liono (CRB Architectes). Į naująjį vienuolyno pastatą vienuoliai įsikėlė 2001 metų rudenį. 2002 m. birželio 7 d. įvyko iškilminga vienuolyno bažnyčios konsekracija. Joje dalyvavo Solemo abatas Philippe Dupontas, Apaštališkasis nuncijus Vilniuje arkivyskupas Peteris Stephanas Zurbiggenas, daug Lietuvos ir užsienio vyskupų, vienuolių, Kelmės ir kitų Lietuvos rajonų, miestų gyventojų.

Jau tada, statybos pradžioje, kai buvo atvežti ir pastatyti didžiuliai kranai bei ėmė ryškėti būsimi vienuolyno kontūrai, ne vienas iš apsilankusiųjų Palendriuose su nuostaba klausinėjo, kam vienuoliams reikia visų tų parkų ir tokių didelių „palo-

cių“, o ir pinigų iš kur „visam tam“ ima.

„Kol padeda draugai iš Prancūzijos bei kitų šalių, pinigų yra. O tai, kad kuriame gražią aplinką, nereiškia mūsų noro pasipukuoti ar save palepinti. Benediktinų ordino vienuoliai be neturto, klusnumo, duoda ir pastovumo įžadą, t. y. pažadą visą gyvenimą likti tame pačiame vienuolyne. Tokiam gyvenimui reikia ir tam tikros aplinkos, ypatingos erdvės. Be to, norime pastatyti vienuolyną, kuris galėtų priimti kuo daugiau į mūsų ordiną Dievo pašauktų jaunuolių“, – pasakojo tada prioras Hervé de Brocas, nepamiršęs pridurti, kad daug kam yra ir gal bus sunku tai suprasti – žmonėms benediktinai mažai pažįstami.

Benediktinai – seniausias katalikų vienuolių ordinas, kurį VI a. Italijoje įkūrė Benediktas Nursijietis. Lietuvoje benediktinai veikė nuo 1405 iki 1845 metų Senujų Trakų vienuolyne, kurio fundatoriai buvo Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, atidavęs benediktinams savo tėviškę (Senujų Trakų pilį), bei Lenkijos Tynieco vienuolynas.

Šv. Benedikto vienuolija – „mokykla, kur mokomasi tarnauti Viešpačiui“. Jos reguloje svarbiausia yra kontempliacija. Beveik visą gyvenimą vienuolis praleidžia klauzūriname (klauzūra – vienuolyno dalis, į kurią pasauliečiai neįleidžiami) vienuolyne,

kur visam gyvenimui susisiejęs su broliu bendruomene, per nuolatinę atsivertimo pastangą stengiasi eiti Dievop.

Šiandien Palendrių šv. Benedikto vienuolynas gyvena savo įprastą gyvenimą. Pagrindiniai benediktinų užsiėmimai – meditatyvus Biblijos skaitymas ir asmeninė ar bendruomeninė malda: septynis kartus per dieną broliai kartu lotynų kalba gieda Liturgines valandas. Kaip reikalauja šv. Benedikto regula, jie dirba ir įvairius ūkio darbus.

Visi vienuoliai kalba lietuviškai. Tad jau seniai susidraugavo ne tik su apylinkių žmonėmis, bet ir dažnai juos lankančiais piligrimais iš įvairių Lietuvos vietų.

Palendrių benediktinai – puikūs teologai ir giesmininkai. Jų rengiamos rekolekcijos labai populiarios ir tarp pasauliečių, ir tarp kunigų, vienuolių. Beje, kaip ir jų leidžiamas mišiolėlis „Gyvoji duona“ – vienintelis Lietuvoje tokio pobūdžio leidinys, kuriame pateikiami Mišių kintamų dalių tekstai, meditacijos. 2008 m. pasirodė kompaktinė plokštelė, kurioje įrašytas Palendrių vienuolyno vienuolių giedamas grigališkasis choralas.

Kartą dulkėtame Palendrių vieškelyje sutikau į vienuolyną traukiantį nedidelį būrelį jaunuolių. Paklausaui, iš kur ir kur jie keliauja. Paaiškėjo, kad susiję iš įvairių vietovių sugalvojo nuvykti į Palendrius „pasikalbėti su broliais apie dvasinį gyvenimą“. Kai pasiteiravau, kodėl pasirinko benediktinus, viena mergina atsakė, kad juos paskatino šv. Benedikto regula, ir su vaikišku naivumu pridūrė: „Benediktinai – vienas iš nedaugelio tikrų vienuolių ordinų. Sako, kad jie žino ir gali tai, ko nežino ir negali kiti vienuoliai.“ Nežinau, ar šių ir kitų panašių keliauninkų viltytis išsipildė, bet, pasak prioro, tokie svečiai jų vienuolyne gana dažnai apsilanko. Broliai mielai juos priima, išklauso, pataria... „Mūsų gyvenimas, – pridūrė subprioras brolis Kazimieras, – augti meilėje ir skleisti ją žmonėms. Benediktinai turi padėti jiems pamatyti tikrąjį šaltinį, liudyti, kad egzistuoja ne vien materialūs dalykai, kad yra dvasinė tikrovė, išgyvenama širdimi.“

Tokie tat Palendriai. Vakar, šiandien. Ir visados.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. *Palendriai; Kazimieras Ambrozaitis*, Vaclovo Rimkaus archyvas, Užventis.
2. *Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1933, t. 1.
3. *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1953, t. 1.
4. Kun. Kaz. Balandis – Zichkus – Ambrozajtytis [Kazimieras Ambrozaitis], *Gismiu lobynas*, Kaunas, 1925.

KIAUNORIŲ bažnyčios architektas HENRIKAS KĘSTUTIS ŠILGALIS (1944–2007)

MORTA BAUŽIENĖ

1990-aisiais, Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę, buvo pradėtos projektuoti bei statyti pirmosios bažnyčios, kurias priskiriame posovietiniam laikotarpiui. Kai kurių planuotų statyti bažnyčių projektų konkursai iki to laiko jau buvo įvykę (Ignalinos Švč. Mergelės Marijos gimimo – 1988 m., Palaimintojo Jurgio Matulaičio Vilniuje – 1989 m.). Kadangi šiais abiem atvejais užsakovai nebuvo projektais patenkinti (Ignalinoje statyba vyko pagal antrosios premijos laimėtojų projektą, o Vilniuje konkursas baigėsi be rezultatų – pirmoji premija nebuvo paskirta), minėtų bažnyčių statybos prasidėjo vėliau.

1990 m. vyko Marijos Krikščionių pagalbos bažnyčios (Alytus), Dievo Apvaizdos bažnyčios (Utena) projektų konkursai. Buvo suprojektuotos ir netrukus pradėtos statyti Šventosios (Palangos miestas) Švč. Mergelės Marijos – Jūrų žvaigždės (archit. Ričardas Krištapavičius, Gintaras Aperavičius), Kaltinėnų šv. Jono Krikštytojo (archit. Regimantas Andriuškevičius ir kt.), Jokūbavo Švč. Mergelės Marijos (Kretingos r., archit. Edmundas Giedrimas) ir keletas kitų bažnyčių. 1990 m. pradėta statyti Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia Varėnoje I (archit. Gediminas Baravykas ir Brunonas Bakaitis), Lietuvos Kankinių (Domeikava, Kauno r., archit. Gytis Ramunis, Kęstutis Pempė ir kt.), Gargždų arkangelo Mykolo bažnyčia (archit. Vladas Lučinskas). Lietuvos atgimimo laikotarpiu pagal Telšių rajono architekto Algirdo Žebrausko pritaikytą 1942 m. architekto Jono Virako projektą Telšių rajone buvo pradėta ir pastatyta Rainių kankinių koplyčia. Lietuvos atgimimo metais buvo atstatoma 1951 m. sudegusi Kiaunorių bažnyčia (Kelmės r., archit. Henrikas Šilgalis).

Po ilgos priverstinės pertraukos (nauji sakraliniai pastatai sovietmetyje nebuvo statomi, todėl architektai neturėjo patirties projektuodami tokius statinius) bažnyčias projektuoti tais metais pradėjo įvairių kartų Lietuvos architektai. Jie šioje veiklos srityje buvo praradę tęstinumą ir stiliaus požiūrių. Esant tokioms sąlygoms, tik nedaugelis architektų sugebėjo tinkamai įsijausti į sakralinės architektūros specifiką, sukurti išskirtinio dvasingumo šventoves. Vienas jų – Henrikas Šilgalis.

Tai buvo architektas, „aistringai, beatodairiškai, scholastiškai mylėjęs architektūrą, patį kūrybos procesą.“ Gyvenime tai buvo „ryškus individualistas, kūrybinis lyderis ir idėjų generatorius. Sunikiai adaptuodavosi kolektyvinėje kūryboje, neretai ir dėl savo begalinio darbštumo. Visur, kur matydavo, jo nuomone, netobulus sprendimus, įkyriai „išdavo“ su savo pasiūlymais“. Taip Anapilin

Kiaunorių bažnyčia (Kelmės r.). Nuotrauka iš RKIC archyvo

išeinantį architektą apibūdino jo kolega Leonardas Vaitys [6].

Henrikas Kęstutis Šilgalis (gimė 1944 m. liepos 16 d., mirė 2007 m. vasario 13 d.) gimė Kretingos rajono Kajučių kaime. Užaugo ir vidurinę mokyklą baigė Vilniuje. Architektūrą studijavo Kauno politechnikos institute, kurį baigė 1967 metais. Trumpai padirbėjęs Komunalinio ūkio projektavimo institute Vilniuje, išvyko į Latviją, kur 1968–1979 m. dirbo Jelgavos rajono Nakotnės (Nākotne) kolūkio architektu. Grįžęs į Lietuvą, metus dėstytojavo Vilniaus inžineriniame statybos institute (VIS). Dalyvavo 1979 m. vykusiame LKP CK politinio švietimo namų Vilniuje (Vilniaus / Tilto gatvių sandūroje, dabar šioje vietoje – Kongresų rūmai) projekte konkurse ir laimėjo paskatinamąją premiją. Vėliau dirbo Kolūkių statybos projektavimo institute, 1988–1989 m. buvo Vilniaus „Archprojekto“ direktorius, o nuo 1990 m. iki mirties vertėsi privačia praktika. Dirbdamas Latvijoje, suprojektavo Nakotnės (Nākotne) centrinę gyvenvietę, kultūros centrą su administraciniu pastatu ir sporto sale (pastarąjį – kartu su Algimantu Mačiuliu, 1968–1974), parengė gyvenamųjų namų, mokyklos, Aviacijos sporto bazės projektus, vykdė jų statybų techninę priežiūrą (1974–1976). Tuo laiku jis dalyvavo ir Lietuvos architektų gyvenime, suprojektavo keletą Lietuvos kaimo kultūros objektų.

XX a. 8 deš. naujai kuriamas ar plėtojamas kaimo gyvenvietes užplūdo tipiniai Alytaus namų statybos kombinato surenkamieji namai. Jų kasmet būdavo pastatoma po tūkstantį. Tokiomis sąlygomis vienintelė galimybė gyvenvietei išlaikyti savitumą būdavo specifinis jos reljefas, želdiniai ir visuomeninio centro (kultūros namų, parduotuvės, mokyklos, vaikų darželio) architektūra. Tačiau ir čia buvo brukami tipiniai projektai. Juos būdavo leidžiama perdirbti, pritaikyti vietos sąlygoms, tačiau tai nedavė laukiamų rezultatų – vien to būdavo per mažai, kad gyvenvietė turėtų savo veidą. Lietuvoje tuo metu buvo stengiamasi apeiti sąjunginius normatyvus ir bent gyvenviečių kultūros namams parengti individualius projektus. Keletą įspūdingų kultūros paskirties pastatų XX a. 8–9 dešimtmečių sandūroje Lietuvoje buvo pastatyta pagal H. Šilgalio parengtus projektus. Tai tuometinio „Ažuolyno“ kolūkio kultūros namai Perekšliuose (Panevėžio r., 1972–1978), Žeimelio kultūros namai (Pakruojo r., 1975–1980), Šeduvos tarybinio ūkio-technikumo kul-

(Nukelta į 66 p.)

(Atkelta iš 65 p.)

tūros namų salės interjeras bei Jaunimo centras rekonstruotame vandens malūne (1980–1982), buv. „Komunaro“ kolūkio kultūros namai Palonuose (Radviliškio r., 1982–1983) projektai ir jų įgyvendinimas. Kultūros namų pastatuose jis sugebėjo pasiekti sudėtingos architektūrinės išraiškos. Virš cokolinio aukšto komponuodamas skirtingų formų tūrius, H. Šilgalis sukdavo įspūdingos plastikos fasadus. Jo projektuoti kultūros namai tapo svarbiausiomis gyvenviečių dominantėmis, išbaigiančiomis jų visuomeninių centrų kompozicijas, kurios suteikdavo vietai savitumo, keldavo šventiškumo įspūdį.

Po to, kai vandalai pakartotinai nuterėjo 1974 m. Lazdynuose (Vilnius) pastatytą Gedimino Karaliaus sukurta skulptūrą „Rytas“, H. Šilgalis pasisiūlė ir sukūrė skulptūrai aukštesnį postamentą (1985). Ant žemos plokštės stovinti jaunystė, polėkį simbolizuojanti skulptūra buvo bene poetiškiausia to meto Vilniuje. Naujasis postamentas nesudarkė pailgintų, grakščių žirgo ir raitelio proporcijų, tik kilstelėjo emocionalių kūrinių nuo kasdienybės.

Vėliau architektas pabandė jėgas ir projektuodamas naujus gyvenamuosius rajonus – 1986–1987 m. sukūrė Pilaitės gyvenamųjų namų Vilniuje komplekso detalų suplanavimo projektą.

Dar studijuodamas Kauno politechnikos institute H. Šilgalis neslėpė savo pilietiškumo, TSKP istorijos dėstytojams pateikdavo nemažai nepatogių klausimų [5], tad nieko nuostabaus, kad jis buvo pirmasis architektas, aktyviai įsijungęs į sovietų sugriautų paminklų atstatymą. 1988 m. rudenį jo ir archeologo Vytauto Daugūžio iniciatyva ant Plikojo kalno Vilniuje prasidėjo Trijų Kryžių atstatymo darbai. Šis paminklas pagal Antano Vivulskio (1877–1919) projektą iškilo 1916 m. rugpjūtyje, sovietų buvo nugriautas 1950 m. gegužės 30 d., H. Šilgalii vadovaujant ir pagal jo projektą atstatytas 1989 m. (atidengtas birželio 14 d.). Įsigilinęs į A. Vivulskio projektą, būsimas kalno ir paminklo proporcijas, architektas 1,8 m paaukštino paminklo pamatus [2]. Nors jau judėjome link nepriklausomybės, tebegaliojo sovietmečio įstatymai, bausmės, taip pat ir paskatinimai. Tais metais už Trijų Kryžių atstatymą H. Šilgalis buvo apdovanotas TSRS Architektų sąjungos diplomu.

Dar tebevykstant Trijų Kryžių atstatymo darbams, architektas parengė projektą ir vadovavo 1961 m. nugriauto ir sudaužyto Lietuvos nepriklausomybės 10-mečio paminklo Joniškėje atkūrimo darbams. Prieš 60 metų architektų Vladimiro Dubeneckio ir Stepono Duž-Dušauskos sukurtas paminklas Joniškėje iš naujo atidengtas 1989 m. spalio 2 dieną. Tuo laiku architekto galvoje tikriausiai jau brendė naujo paminklo, kuris 1991 m. buvo pastatytas Želvoje (Ukmergės r.), sumanymas. Šiuo paminklu įamžintas Didžiosios kovos apygardos 1945–1953 m. žuvusių 104 partizanų atminimas. Jų užkasimo vietoje (buvusi žvyrduobė) iškilo keturių kryžių nešančių vyrų įvaizdį simbolizuojantis paminklas: ant 4 stulpų su išrašytais pavardėmis iškeltas gulsčias kryžius.

H. Šilgalis aktyviai dalyvavo istorinio Vilniaus miesto centro formavimo procesuose. 1992 m. pakartotiniame paminklo Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui konkurse su skulptoriaumi Vytautu Kašuba (1915–1997) laimėjęs pirmąją vietą, jis daug dirbo ieškodamas vietos paminklui. Daugelis vilniečių dar prisimena tais metais iš vienos vietos į kitą vis perkeliama natūralaus dydžio H. Šilgalio padarytą paminklo maketą. Galop buvo nuspręsta paminklą statyti ten, kur jis dabar ir stovi – Katedros aikštėje paminklas iškilo 1996 metais.

Vykstant Žemutinės pilies didžiųjų kunigaikščių rūmų teritorijos archeologiniams kasinėjimams, 1994 m. buvo paskelbtas idė-

jų konkursas dėl atkastų mūrų išsaugojimo ir teritorijos sutvarkymo. Dauguma konkurse dalyvavusių specialistų siūlė rūmus atstatyti. H. Šilgalis, projektą rengęs kartu su architektu Stasiu Abrausku (1927–1996), pasiūlė autentiškus mūrus uždengti, o ant senųjų pamatų pastatyti tik turinę struktūrą, nepretenduojant į jos istoriškumą. Šis projektas buvo atmestas. Iš dviejų konkurse dalyvavusių grupių buvo sudarytas autorių kolektyvas tolesniam atstatymo projektavimui.

H. Šilgalio karjeroje išskirtiniai buvo 1990-ieji metai. Birželio 30 d. prasidėjo bažnyčių Elektrėnuose, o gruodžio 5 – Kiaunoriuose statyba.

Sovietmetėje pastatyto Elektrėnų miesto gyventojai iki to laiko savo bažnyčios neturėjo. 1989 m. buvo įkurta parapija ir paskelbtas bažnyčios projekto konkursas. Klebonas Jonas Sabaliauskas pasirinko H. Šilgalio parengtą projektą. Pastatyti bažnyčią daugiausia iš pilkų tipinių gyvenamųjų namų ir vieno kito visuomeninio pastato suformuotame mieste buvo nelengvas uždavinys. H. Šilgalis suprojektavo sudėtingo plano su šoninėmis iškišomis, skydais, laužytu stogu pastatą. Bažnyčia buvo pašventinta 1996 m. liepos 28 d. Švč. Mergelės Marijos Kankinių Karalienės vardu. Pirkame mieste H. Šilgalio suprojektuota monumentalni netradicinės modernios architektūros šventovė ryškiai išsiskiria. Priešais lenktą pagrindinį fasadą trikampi į centrą sueina 7 pilonai su dvigubais išpjautais kryžiais. Centrinio pilono arka yra bažnyčios portalo ašyje. Pilonai simbolizuoja šešis praėjusius ir septintą krikščionybės amžių Lietuvoje. Interjeras pasižymi erdviškumu, kurį sustiprina iš viršaus per cilindrinį skliautą bei įspūdingus sietynus krintanti šviesa. Kad pasiektų erdvės dvasingumo, architektas į talką pasikvietė žinomus menininkus. Dailininkės Nijolės Vilyutės sgrafito technika atliktas „Kryžiaus kelias“ ant banguotos sienelės abipus presbiterijos organizuoja erdvę, artėjančią į ryškiai apšviestą apsidę. Joje tarsi į dangų kyla Stanislovo Kuzmos skulptūra „Prisikėlęs Kristus“. Šoninėje koplyčioje yra to paties autoriaus Švč. Mergelės Marijos Kankinių Karalienės skulptūra. Pats architektas aktyviai kišosi į vidaus erdvės sukūrimą: suprojektavo baldus, sakyklą, tabernakulį ir sietynus. Elektrėnų bažnyčia yra viena įdomiausių, architektūrine prasme vertingiausių šventovių, pastatytų Lietuvoje per 20 nepriklausomybės metų.

Kiaunorių bažnyčios istorija prasideda apie 1766-uosius metus, kai čia buvo pastatyta medinė koplyčia [3]. Beveik po 100 metų 1856–1859 m. inžinierius Ksaveras Kiaunarskis pastatė mūrinę koplyčią, kuri per Pirmąjį pasaulinį karą sudegė [3]. 1925–1926 m. atstatyta koplyčia po 10 metų tapo Kurtuvėnų bažnyčios filija. Bažnyčia 1944 m. buvo apgriauta, pamaldos laikomos parapijos salėje. Kleboną Petkevičių 1949 m. išvežus į Sibirą, apgriuvusi bažnyčia buvo užrakinta, o 1951 m. balandžio 20 d. kilus gaisrui, bažnyčiai leista sudegti [3]. Po gaisro likę griuvėsiai čia riogsojo iki XX a. 9 dešimtmečio. Tuo metu buvo gautas Maskvos valdininkų leidimas atstatyti bažnyčią. Darbai prasidėjo 1990 m. gruodžio 5 dieną. Naujajai bažnyčiai daug statybinių medžiagų paaukojo aplinkiniai kolūkiai [3].

H. Šilgalis yra sakęs, kad architektų tikslas turėtų būti siekis, kad „jų darbus ateinančios kartos restauruotų, o ne rekonstruotų [...] Kas buvo vakar, reikia analizuoti, o tuos darbus, kurie nedaro gėdos autoriams, kartais prisiminti“ [2]. Išanalizavęs išlikusias sudegusios Kiaunorių bažnyčios fotografijas, architektas pagarbiai atkūrė buvusios bažnyčios formas. Senoji Kiaunorių bažnyčia buvo statyta romantizmo laikotarpyje, laikantis šio stiliaus principų. Romantizmo bangą mene inspiravo XIX a. 3–4 dešimtmečiais įsisiūbavęs patriotizmo sąjūdis, skatinęs domėjimąsi praeities kultūros ir istorijos palikimu, liaudies menu. Senovinių pilių įtakoje į staty-

bas sugrįžo lauko rieduliai. Akmens mūro pastatuose varijuotos liaudies meno formos. Siekiant sustiprinti tokių pastatų emocinį poveikį, pilkame akmens mūre baltu (kartais raudonu) tinku būdavo išryškinamos architektūrinės detalės (kolonos, apvadai, nišos).

Kiaunorių bažnyčia buvo monumentalni ir paprasta: stačiakampė, su portiku ir virš jo kylančiu bokšteliu. Jos „liaudiškumą“ dar sustiprino prie akmens mūro pagrindinio tūrio prislietas medinis 6 kolonų portikas, užsi- baigiantis trikampiu frontonu su bokšteliu virš jo. Pastato kampai, langų, durų, platūs portalo apvadai, kolonos, akilangiai pagrindiniame fasade išryškinti baltai nudažytu tinku. Iš romantizmo laikotarpio atėjo dar viena ryški detalė – visus apvadus margina rustikos dantukai.

Sugražinęs šventovei šias ryškias romantizmo formas, H. Šilgalis praturtino pastatą nauju mūriniu 4 kolonų portiku, tačiau bokšteliu neatkūrė. Jis trikampio frontono centre įkomponavo pusapvalio lango angą su Apvaizdos akies simbolika, o virš frontono iškėlė grakštų ažūrinį kryžių. Kaip ir Elektrėnuose, taip ir čia, formuodamas interjerą, pagrindiniam akcentui sukurti pasivietė skulptorių Stanislovą Kuzmą, kuris sukūrė altorinę Švč. Mergelės Marijos škaplierinės skulptūrą. Pagal atstatymo projektą šalia bažnyčios turėtų stovėti modifikuotų romantizmo formų aukšta dviejų tarpnių varpinė. Jos grakštumą, veržlumą pabrėžtų per abiejų tarpnių aukštį kylančios liaunos nišos su rustuotais apvadais. Varpinė kol kas nepastatyta.

Nelikus sovietmečiu buvusio architektūrinių darbų reguliavimo, kai architektas galėdavo projektuoti tik tuos objektus, kurie buvo projektavimo instituto, kuriame jis dirbo, kompetencijoje, H. Šilgalis suprojektavo daugybę privačių gyvenamųjų namų, kurie pastatyti įvairiose Lietuvos vietovėse. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, jis dalyvavo daugelyje projektavimo darbų konkursų, kurie buvo paskelbti Lietuvoje ir užsienyje.

UAB „Baltijos pirkliai“ 2004 m. pradėjo Šventosios pietinėje dalyje projektuoti būsimą didžiulį pramogų ir poilsio kompleksą „Elija“. H. Šilgalis parengė šio komplekso vandens pramogų parko projektinius pasiūlymus, o 2005 m. suprojektavo viešbučio ir devynių aukštuminių (6–9 aukštų) gyvenamųjų namų kompleksą. Prasidėjus statybai, prieš drastiškai į jautrią pajūrio zoną įsiveržusią daugiabučių grupę protestavo gamtos ir paminklosaugos specialistai, tačiau procesas vyko toliau ir dauguma suprojektuotų pastatų 2008 m. buvo užbaigta statyti. Tankiai susstatyti agresyvūs daugia-

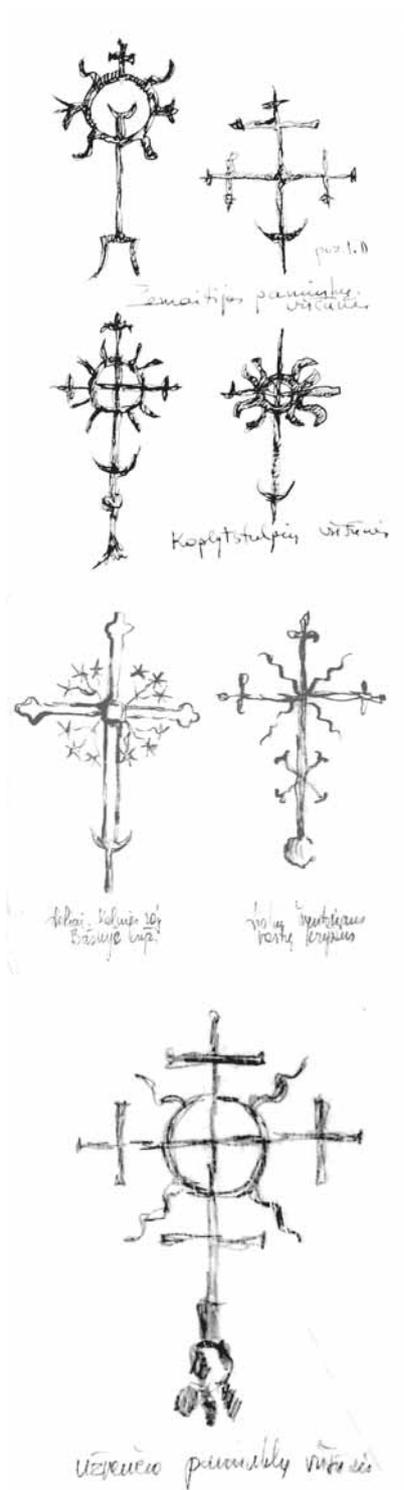
aukščiai konfrontuoja ne tik su landšaftu, istoriškai susiklosčiusiu užstatymu, bet ir su pramogų ir poilsio komplekso centriniu pastatu – nendrėmis dengtu žemaūgiu restoranu „Elijos dvaras“.

H. Šilgalis labai domėjosi Antano Vilevskio kūryba. Atstatęs Tris Kryžius, jis puoselėjo viltį atkurti Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią Vilniuje. Nebaigtos statyti bažnyčios sienos 1962–1965 m. buvo įjungtos į Statybininkų kultūros rūmų sienas. 2006 m. organizuotai „Vilniaus centro plėtos“ parodai architektas pateikė projektą, kuriuo pasiūlė atidengti išlikusius Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios likučius, o trūkstamus elementus atkurti iš stiklo. Tai buvo vienas pasutiniųjų šio darbštaus architekto projektų.

1991 m. pabaigoje žurnalas „Statyba ir architektūra“ surengė pokalbį apie bažnyčių projektavimą „po 50 metų priverstinės pravaikštos“ [4]. Visi pokalbio dalyviai pripažino, kad trūksta nuoseklos sakralinių pastatų projektavimo mokyklos. Tame pokalbyje H. Šilgalis pažymėjo, kad bažnyčia žmogų veikia kaip simbolis, tokią ją reikėtų ir kurti. Bažnyčia yra architekto sukurtas „indas, kurį tikintieji užpildo savo turiniu“ [4]. Pripažindamas, kad naujų bažnyčių kūrėjams tuo metu (1990) nebuvo iš ko mokytis, H. Šilgalis kalbėjo, kad „geriausią mokyklą išeisim, kai pastatysim dabar statomas bažnyčias, pamatysime padarytas klaidas, apibendrinsime šiojį tokių praktinio darbo patyrimą“ [4]. Tai, kad jis bent jau pats išlaikė bažnyčių projektavimo egzaminą, H. Šilgalis tikriausiai suprato. Jeigu jis būtų sukūręs tik tą vienintelį pastatą – Elektrėnų bažnyčią, jau vien tuo būtų pasistatęs sau paminklą. Kiaunorių bažnyčia – vienas iš gražiausių šio architekto darbų. Kelmės rajonas turi pagrindo šiuo statiniu didžiuotis.

LITERATŪRA:

1. *Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas* [sud. Bardauskas J., Poligienė S.], Vilnius, 2008.
2. Ercmonaitė A., „Henrikas Šilgalis“, *Archiforma*, 2005, 1–2, p.42–48.
3. Klajumienė D., „Kiaunorių Šv. Juozapo bažnyčia“, *Kelmės dekanato bažnyčios ir vie nuolynai*, Vilnius, 2008, p. 41–47.
4. Polis A., „Išbraukti dešimtmečiai“, *Statyba ir architektūra*, 1991, 12, p. 6–7, 10–11.
5. Tamakauskas Z., „Jaunimo pasipriešinimas sovietinei okupacijai“, *XXI amžius*, 2008-04-02.
6. Vaitys L., „Angelo palytėtas. In memoriam“, *7 meno dienos*, 2007-02-16.

Dailininko Česlovo Kontrimo ekspedicijų piešiniai iš L. Bukausko rinkinio. Viršuje – Žemaitijos paminklų ir koplytstulpių viršūnės (popierius, tušas), per vidurį – Liolių bažnyčios (Kelmės r.) kryžius ir Liolių šventoriaus vartų kryžius (popierius, pieštukas); apačioje – Užvenčio paminklo viršūnės kryžius (popierius, pieštukas)

GYVENIMAS SU PALETE IR TEPTUKU

LINAS BUKAUSKAS

Janina Peldavičiūtė.
Lino Bukausko nuotrauka

J. Peldavičiūtė. „Dievo Motina, Dangaus Karalienė“. Drobė, aliejus. Kūriny iš L. Bukausko rinkinio

Kelmėje gyvenanti menininkė Janina Peldavičiūtė 2010 metų gegužę atšventė 97-ąjį gimtadienį. Pirmą kartą jos darbus pamatė prieš kelis dešimtmečius. Janinos kūryboje itin ryškios žemaičių tapybos tradicijos. Įdomus, dėmesį prikaustantis jos požiūris į būtį, šiapusybę ir anapusybę, per įvairius ženklus ir kodus atsiskleidžianti giliai mistinė pasaulio, reiškinių samprata. Savitas braižas, įvairiais būdais išgautas darbų faktūros neleidžia Janinos kūrybos įsprausti nei į liaudies, nei į profesionalios dailės rėmus.

Janina ne tik įdomi menininkė, bet ir neeilinė asmenybė. Kaip teigia dažnas kelmieškis, ji visą gyvenimą skleidė ir tebeskleidžia nenusakomą gerumo šviesą. Šviesą, kuri visus pasitinka, priima, apglėbia... „Ir norisi prie jos prisiglausti, išraudoti savo sielos skausmą, pasisemti ramybės, kaip glaudžiamės prie seno medžio, prie jo vėsių žievės“, – yra apie Janiną pasakiusi poetė Regina Biržinytė.

Janina Peldavičiūtė gimė 1913 m. gegužės 6 d. Kelmėje. Baigusi pradžios mokslo, įstojo į Kelmės progimnaziją. „Iš mažų dienų pradėjusi piešti ir besimokydama maniau, kad iš visų dėstomų dalykų svarbiausias yra piešimas, – pasakoja pati Janina ir

priduria: „Gal dėl to „kaltas“ dar ir piešimo mokytojas, vėliau – garsus dailininkas Zigmas Petravičius, kuris nuolat mane pagirdavo ir vadindavo „dailininke“. Matyt, tai man patiko ir aš dar labiau stengiausi...“

Jau 1934 m. Kelmėje surengtoje liaudies meno parodoje buvo atkreiptas dėmesys į J. Peldavičiūtės talentą, kūrinių savitumą. Tada Janina buvo apdovanota pirmojo laipsnio pagyrimo raštu. Sėkmės paskatinta išvyko į Kauną, kur baigė dailininkų dekoruotojų trijų metų kursą. Ten ji klausėsi iškilų dailininkų Antano Gudaičio, Juozo Mikėno, Viktoro Vizgirdos ir kai kurių kitų menininkų paskaitų. Jie apie dvidešimt Janinos darbų buvo atrinkę JAV surengtai lietuvių meno parodai. „Deja, – šypsosi ji, – turbūt jiems nebuvo lemta nukeliauti į Ameriką; pasaulis jau žvangino giklais.“

Karas atnešė ir nenumatytų rūpesčių. Prasidėjus jam, nuolat reikėjo galvoti, kur ir kaip užsidirbti pragyvenimui, tačiau net ir tokiomis sąlygomis pamėgto užsiėmimo Janina nemetė. Tais metais prie molberto ji praleisdavo ištisas valandas, dalyvaudavo parodose. Karo metais jos kūryba susilaukė itin didelio susidomėjimo. 1943 m. Lietuvos dailininkų sąjungos surengtoje parodoje Antanas Žmuidzinavičius atkreipė dėme-

sj į neeilinį Janinos sugebėjimą jausti ir parbrėžti formas, derinti spalvas.

Praūžus karui Janinos gyvenimas pasisuko kita nei ji tikėjosi linkme. Už Stalino portreto išniekinimą (iškarpų albume buvo priešpriešais suklijavusi Josifo Visarjonovičiaus ir, anot Janinos, „tokios labai ypatingos beždžionės“ portretus) bei nesugebėjimą prisitaikyti prie naujos tvarkos ji atsidūrė Sibire. „Ir dabar tebematau: stovim prie Pečioros „peresylkos“ vartų ir verkiame. Kieme 40 C° šalčio, o kitos – be skarelių, plonom moteriškom kojinių. Netikėtai prieina du lietuviai, atsidūrę čia 1941-aisiais, ir sako: „Ko gi Jūs verkiat? Dabar čia ne taip blogai, kaip buvo mums atvykus. Yra ir barakiukai, netgi kultūros namai... Išgyvensit.“ Ir tikrai išgyvenau, ir baisiai blogai nebuvo. Tik ta sielos kančia, kurią kelia ilgesys, nesuvokiamas nerimas sunkiai yra pakeliama.

Savo pomėgio tapyti Janina neatsisakė ir Sibire. Nepamiršo jo ir po aštuonerių metų sugrįžusi į gimtąjį miestą. Labai greitai gavo ir artimesnį pašaukimui darbą – „Meno dirbtuvėje“ pradėjo dirbti vaizdinių priemonių apipavidalintoja. „Be galo geras žmogus buvo mūsų viršininkas Taranda. Jis ne vien mane, bet ir kitus iš „ten“ sugrįžusius priimdavo“, – prisimena ji. Kražiškio grafiko Edmundo Žiauberio skatinama kone visą laisvalaikį Janina praleisdavo namuose prie drobės ir kartono lakštų. Nuolat dalyvaudavo parodose. Laikui einant jos darbai pa-

sklido plačiai, jų įsigijo Kelmės bei kai kurie kiti muziejai, nemažai kolekcininkų.

Nors ir kamuojama vis dažniau aplankančių negalių, ir šiandien Janina dirba tiek pat daug, kiek anksčiau. Ir keliasi ji visada penktą valandą ryte. Pasimeldžia, paklauso radijo ir papusryčiavusi sėda prie molberto.

Nedidelis Janinos kambarėlis kone verste užverstas paveikslais ir rėmais. Kai kurie darbai jau paruošti kelionei į pasaulį, kiti dar laukia dailininkės teptuko. Visada, vieniems paveikslams iškeliauvus, greitai jų vietoje atsiranda kiti. „Labai mėgstu jus dovanoti“, – sako Janina. Dovanoja ji savo kūriniais geriems žmonėms ne tik už jai padarytas paslaugas, gerą žodį, bet ir šiaip: „Kaip galima gyventi be gerų darbų? Aš niekur neišeinu, nieko gero nepadarau, tai nors taip noriu prisidėti.“ Janina mielai viską padovanojusi – ne dėl turtų juk kuria, bet... „Dabar medžiagos labai brangios. O reikia pirkti ne tik dažus, bet ir kartoną, drobę, rėmelius. Nors maistui nedaug teisleidžiu – maitinuosi labai paprastai, niekaip neišsisukčiau. Laimė, yra gerų žmonių, kurie paremia...“

Gyvenimas Janinos nelepino, tačiau, nepaisant vargų, neteisybės, ji visą gyvenimą išsaugojo savo dvasios ramybę ir vaikiškai tyrą širdį. Kai paklausi, kas jai padėjo nepalužti tada, kai buvo sunkiausia, ji šypsodamasi atsako, kad tikėjimas ir malda: „Sibire mane nuolat lydėjo Tomo Kempiečio „Kristaus sekimas“, knyga, kuri teikia jėgų. Ją skaitydama jausdavausi esanti lyg vienuolyne. Ir man būdavo lengva...“ Beje, vienuolynas – neišsipildžiusi Janinos svajonė. „Norėjau būti pranciškone, bet karas ir pokaris... Matyt, tokia buvo Dievo valia.“

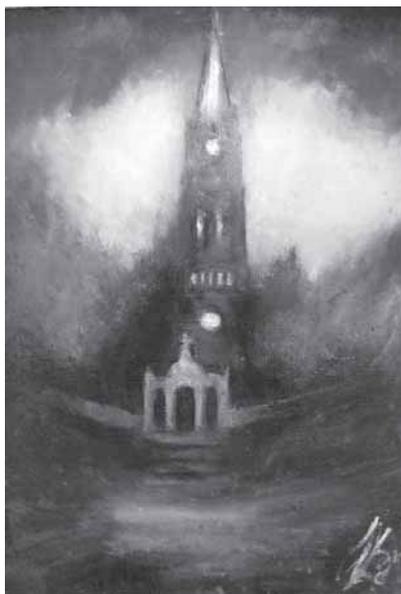
Daugiausia apie Janiną gali papasakoti jos kūriniai – iškalbingi kūrėjos dvasios ir nueito kelio atspindžiai. Kristus, kryžius, šventųjų veidai, bažnyčios... Akį traukia ir jos peizažai, užburiantys savo spalvomis (dominuoja tamsios ir sodrios spalvos) ir formomis, atskleidžiantys ne kiekvieno matomą, pakylėtą, pasaulį. Daugelyje Janinos sukurtų peizažų – kryžiai, pergėlės simboliai, kelrodžiai ženklai...

J. Peldavičiūtė. „Motiniškoji Dievo Motina“. Drobė, aliejus. Kūrinys iš L. Bukausko rinkinio

J. Peldavičiūtė. „Tėviškės Šviesa“. Kartonas, medis, metalas, aliejus. Kūrinys iš L. Bukausko rinkinio

J. Peldavičiūtė. „Kelmės bažnyčia“. Kartonas, aliejus. Kūrinys iš L. Bukausko rinkinio

(Atkelta iš 59 p.)

jekto architektė Irena Staniūnienė), atidengti jo akmeniniai pamatai, o raudonų plytų sienoje išryškėjo Lietuvos gotikai būdingi juodų plytų galų ornamentai. Tokių kryžminiais juodais plytų galais nubrėžtų ornamentų yra išlikę Vilniaus pranciškonų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios, Kauno katedros sienose, kai kuriuose seniausiuose gyvenamuose namuose Kaune. Tokiu būdu net ir savo plytų mūru Kražių pastatas priartėja prie seniausių Lietuvos gotikinių pastatų. Panaudojant Europos Sąjungos fondų lėšas, restauruotame kolegijos korpuse duris atvėrė Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros (2008 m. liepos 31 d.) ir turizmo informacijos (2010 m. kovo 6 d.) centras su biblioteka, muziejumi, erdvia konferencijų sale. Čia eksponuojami ne tik Kolegijos aikštėje surinkti radiniai: paprastos ir profiliuotos plytos, XVI–XVII a. kokliai, monetos, bet ir krašto istoriją atskleidžiantys dokumentai, etnografiniai eksponatai. Tris šimtmečius svarbiausiu Kražių formantu buvusi kolegija, nors ir kitokiu pavidalu, atgijo. Vietoje buvusio didžiulio pastatų komplekso dabar miestelio centrą šioje vietoje formuoja įspūdinga puikiai sutvarkyta aikštė ir gilią senovę menantis vienas iš seniausių kolegijos pastatų.

LITERATŪRA:

1. Dirmeikis E. „Iš Kražių istorijos“, *Kražiai amžių sandūroje*, Vilnius, 2005,
2. Jurginis J., Lukšaitė I., *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*, Vilnius, 1981,
3. Levandauskas V., Vaičekonytė-Kepežinskienė R., *Napoleonas Orda. Senosios Lietuvos architektūros peizažai*, Vilnius, 2006,
4. Miškinis A., *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai, I knyga*, Vilnius, 2004,
5. Mulevičius L., *Kražių skerdynės*, Vilnius, 1993,
6. Širkaitė J., „Sofijos Riomerienės vaikystės ir jaunystės Vilnius“, *Vilnius kaip dailės mokymo ir sklaidos centras*, Vilnius, 2003.
- 7a. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1987, t. 3.
7. Valančius M., *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 2.
8. Zubovas V., *Tomas Žebrauskas ir jo mokiniai*, Vilnius, 1986.
9. Žulkus V., „Nauji duomenys apie Kražių pilį ir kolegiją“, *Architektūros paminklai*, 11, Vilnius, 1988.

KELMĖS RAJONO

turizmo, informacijos centrai

Kelmės rajone turistams, svečiams apsispręsti, kada ir ką aplankyti nuolat pasirenge padėti keturi informacijos centrai, kurie įsikūrę Kelmėje, Tytuvėnuose ir Kražiuose.

VŠĮ KELMĖS TURIZMO IR VERSLO INFORMACIJOS CENTRAS

Adresas: Birutės g. 4, LT-86163 Kelmė.
Tel. (8~427) 61430, faksas (8~427) 61417.
El. p. info@kelmevic.lt, www.kelmevic.lt.

VŠĮ TYTUVĖNŲ PILIGRIMŲ CENTRAS

Adresas: Maironio g. 1, LT-86486, Tytuvėnai, Kelmės rajonas.
Tel. 8-674 97392.
El. p. info@tytuvenai.eu. Svetainė internete www.tytuvenai.eu.

TYTUVĖNŲ REGIONINIO PARKO LANKYTOJŲ CENTRAS

Adresas: Miško g. 3, LT-86477, Tytuvėnai, Kelmės rajonas.
Tel./faksas (8~427) 59031, (8~427) 59030.
El. p. tytuvenurp@trp.lt.

KRAŽIŲ M. K. SARBIEVIJAUS KULTŪROS CENTRAS

Adresas: Kolegijos g. 5, LT-86282 Kražiai, Kelmės rajonas.
Tel. (8~427) 58148.
El. p. kraziukc@gmail.com. Svetainė internete www.kraziai.lt.

AKTUALIAIS TURIZMO KLAUSIMAIS INFORMACIJĄ TEIKIA IR KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖ

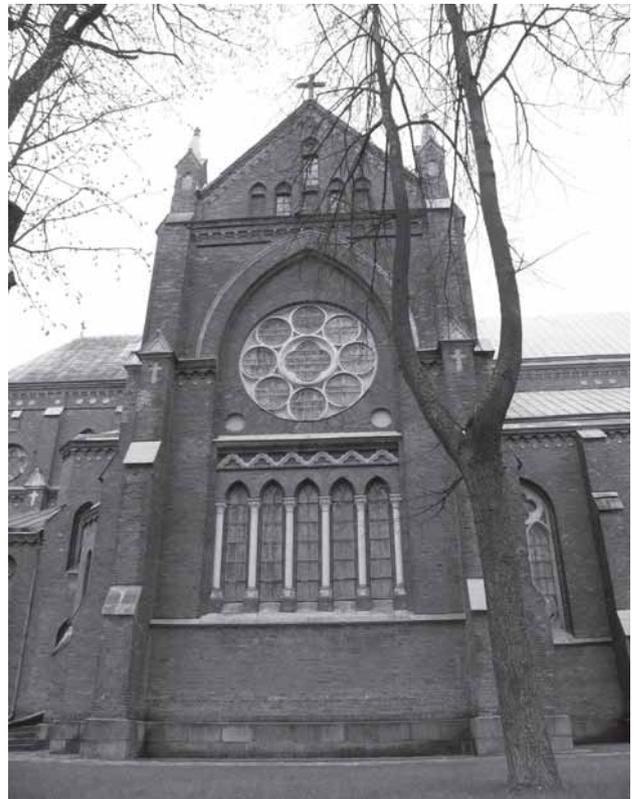
Adresas: Vytauto Didžiojo g. 58, Kelmė.
Tel. (8~427) 69 158.
El. p. turizmas@kelme.lt. Svetainė internete www.kelme.lt.

ĮDOMIAUSI GAMTOS PAMINKLAI KELMĖS RAJONE

- ◆ Medžiokalnė (Kražių seniūnija).
- ◆ Pakarčemo ažuolas (Kelmės apylinkių seniūnija).
- ◆ Panudžių ažuolas (Kelmės apylinkių seniūnija).
- ◆ Pašilės akmuo, vadinamas Pono Dievo grabu. (Kražių seniūnija).
- ◆ Reibių ažuolas (Kukečių seniūnija).
- ◆ Oreliškės / Kriaučiaus / Vileikių akmuo (Kražių seniūnija).
- ◆ Didysis ažuolas (Kražių seniūnija).
- ◆ Greitiškes ažuolas (Kražių seniūnija).
- ◆ Spuncio ažuolas (Kražių seniūnija).
- ◆ Šventragių ažuolas (Kražių seniūnija).
- ◆ Svilės šaltiniai (Šaukėnų seniūnija).
- ◆ Akmenės akmuo (Tytuvėnų regioninis parkas).
- ◆ Akmenų rūža / Velniakelis (Tytuvėnų apylinkių seniūnija).
- ◆ Didysis akmuo (Tytuvėnų apylinkių seniūnija).

Kelmė. Loretos Sungailienės nuotrauka

Kelmės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios pastato fragmentas. Loretos Sungailienės nuotrauka

- ◆ Didysis ažuolas (Tytuvėnų apylinkių seniūnija).
- ◆ Durupio ažuolas (Tytuvėnų apylinkių seniūnija).
- ◆ Elbarų ažuolas (Tytuvėnų apylinkių seniūnija).
- ◆ Ertelio akmuo (Tytuvėnų apylinkių seniūnija).
- ◆ Kiaunorių ažuolas (Tytuvėnų apylinkių seniūnija).
- ◆ Storoji pušis (Tytuvėnų apylinkių seniūnija).
- ◆ Kerbedlaukio ažuolas (Užvenčio seniūnija).
- ◆ Martyno pušis (Užvenčio seniūnija).
- ◆ Miškinių ažuolas (Užvenčio seniūnija).
- ◆ Pabutkalnio ažuolas (Užvenčio seniūnija).
- ◆ Perkūnkalnio pušis (Užvenčio seniūnija).

DAŽNIAUSIAI

turistų lankomos ir
rekomenduojamos
aplankyti vietos
Kelmės rajone

Kelmės rajone turistus pirmiausia žavi gamta, vaizdingas reljefas, įspūdingi Dubysos ir Ventos, beveik trisdešimties kitų rajono teritorija tekančių upių slėniai. Traukia turistus ir rajone esantys ežerai (iš viso jų čia yra 53), vertingi kultūros paveldo objektai, kurių priskaičiuojama apie 400. Šimtas dešimt iš jų yra įtraukta į Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių registrą. Svečiai maloniai sutinkami poilsiavietėje „Sedula“, kuri įsikūrusi Tytuvėnuose (prie Bridvaišio ežero), Užvenčio vandens malūnas, esantis buvusio Užvenčio dvaro teritorijoje, kempingai, veikiantys prie Gauštvinio ir Giliaus ežerų, 3 moteliai.

BERŽĖNAI

◆ Beržėnų dvaro sodyba (XIX a., neogotikinis stilius, įtraukta į Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių registrą).

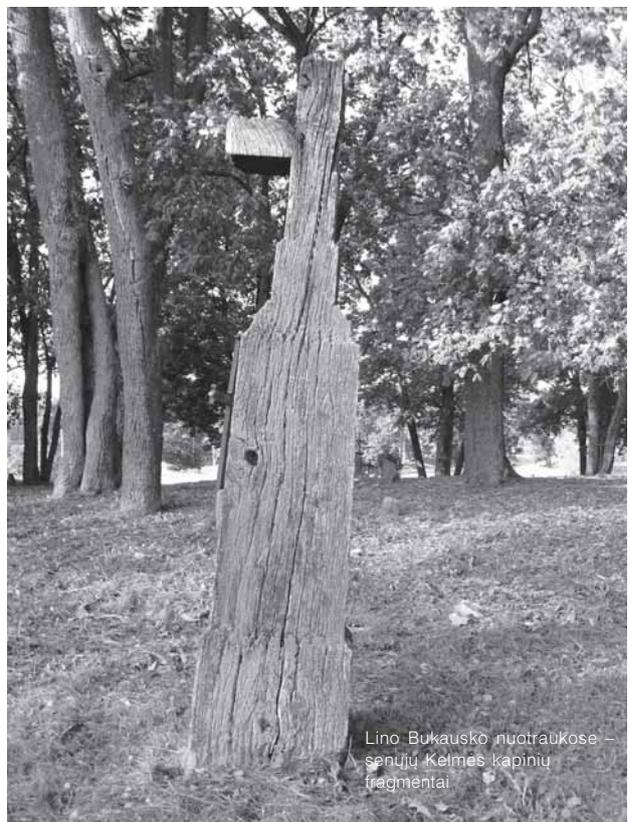
KELMĖ

◆ Kelmės dvaro sodyba (įtraukta į Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių registrą). Sodyboje veikia Kelmės krašto muziejus. Ji unikali tuo, kad čia pirmiausia Lietuvoje prasidėjo 1831 m. sukilimas – kovo 25 d. (dieną anksčiau, negu buvo planuota).

- ◆ Kelmės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia.
- ◆ Kelmės evangelikų reformatų bažnyčia (pastatyta XVII a., rekonstruota XIX a.)

KRAŽIAI

◆ Buvęs Kražių jėzuitų vienuolynas bei kolegija (restauruotas kolegijos pastatas (bursa / mokinių bendrabutis) turi Lietuvos Respublikos kultūros paminklo statusą). Restauruotame kolegijos pastate veikia M. K. Sarbievijaus kultūros centras, kuriam priklauso (Nukelta į 72 p.)

Lino Bukausko nuotraukose – senųjų Kelmės kapinių fragmentai

Kelmės
dvaro vartai.
Danutės
Mukienės
nuotrauka

(Atkelta iš 71 p.)

ir tame pačiame pastate neseniai įsikūręs Kražių muziejus.

- ◆ Kražių benediktinių vienuolynas ir Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia (turi Lietuvos Respublikos kultūros paminklo statusą).

LIOLIAI

- ◆ Liolių šv. apaštalų Simono ir Judo Tado bažnyčia (ši 1768 m. pastatyta vertinga Lietuvos medinio baroko bažnyčia turi Lietuvos Respublikos kultūros paminklo statusą). Šventoriuje stovi ir architektūrinio požiūriu vertinga 1857 m. pastatyta trijų tarpinių intensyviai siaurėjančio tūrio varpinė.

- ◆ Liolių kapinių koplyčia (1853 m.).

PAGRYŽUVYS

- ◆ Pagryžuvio dvaro sodyba (rūmai pastatyti 1840–1863 m. pagal F. Rimgailos projektą). Yra išlikę dvaro rūmai, parkas, kuriame auga apie 60 cm skersmens vakarinės tujos, menančios šio dvaro klestėjimo laikus. Dvaro sodyba įtraukta į Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių registrą.

PALENDRIAI

- ◆ Palendrių šv. Benedikto vienuolynas.

ŠAUKĖNAI

- ◆ Šaukėnų kraštotyros muziejus.
- ◆ Buvusios Šaukėnų dvaro sodybos parkas.

TYTUVĖNAI

- ◆ Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčia ir buvęs Tytuvėnų bernardinų vienuolynas. Šis XVII–XVIII a.

Gerardas Bagdonavičius. „Užventis. Kopyltėlė“. 1931 m. Popierius, tušas. Lino Bukausko rinkinys

pastatytas ir gaisrų, kitų negandų nesunaikintas vėlyvosios gotikos, renesanso ir vėlyvojo baroko stiliaus elementų turintis ansamblis įtrauktas į Lietuvos Respublikos kultūros paminklų sąrašą bei į Europos Sąjungos kultūros programą „Baroko kelias“.

- ◆ Kristaus skulptura prie Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblio.

- ◆ Tytuvėnų miško muziejus.

- ◆ Tytuvėnų Kristaus Gelbėtojo koplyčia-mauzoliejus (1853 m.).

- ◆ Riomerių koplyčia (1853 m., Tytuvėnų seniūnija)

UŠNĖNAI

- ◆ Povilo Višinskio memorialinis muziejus (veikia name, kuriame gimė Lietuvos kultūros ir visuomenės veikėjas, publicistas Povilas Višinskis (1875–1926).

UŽVENTIS

- ◆ Užvenčio Švč. Mergelės Magdalietės bažnyčia (1637 m., 1703 m., 1825 m.).

- ◆ Užvenčio kraštotyros muziejus, veikiantis restauruotame buvusio Užvenčio dvaro sverne.

- ◆ Restauruotas Užvenčio vandens malūnas.

- ◆ 1918 m. vasario 16-osios Nepriklausomybės akto signataro Jono Smilgevičiaus (1870–1942) kapas Užvenčio kapinėse, kuris įtrauktas į Lietuvos Respublikos kultūros paminklų sąrašą.

VAIGUVA

- ◆ Vaiguvo šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (1804, 1877 m.) ir varpinės ansamblis.

VERPENAI

- ◆ Verpenos šv. Onos bažnyčia (1775 m., 1877 m.).

KELMĖS RAJONO PILIAKALNIAI

- ◆ Bukantiškės, Burbaičių, Galinių, Gauciškės Gudelių, Kalniškių, Kubilių, Pagryžuvio, Papilalio, Papilių, Plūsčių, Vaidatonių.